

А К А Д Е М И Я Н А У К С С С Р

Н. Н. ПОППЕ

БУРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФОЛЬКЛОРНЫЙ И ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР

А К А Д Е М И Я Н А У К С С С Р

ТРУДЫ ИНСТИТУТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ ХХІ

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ СЛОВЕСТНОСТИ МОНГОЛОВ

Том V

Н. Н. ПОППЕ

**БУРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФОЛЬКЛОРНЫЙ И
ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК**

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР
МОСКВА 1936 ЛЕНИНГРАД

Напечатано по распоряжению Академии Наук СССР

Непременный секретарь академик *Н. Горбунов*

Редактор издания А. Н. Самойлович

ПРЕДИСЛОВИЕ

Количество собранных материалов по разным говорам бурят-монгольского языка в настоящее время настолько возросло, что издание диалектологического сборника оказалось делом вполне осуществимым.

Издание подобного рода сборника является по нашему мнению весьма своевременным по той причине, что при решении разных вопросов, связанных с созданием новой бурят-монгольской письменности, мы не имеем до сих пор под рукой сборника, который давал бы более или менее ясное представление о бурят-монгольском языке в целом и обо всех его говорах. Особенно в таком сборнике ощущается необходимость теперь, когда зашла речь о приобщении бурят западных аймаков к новой письменности и о поднятии их речевой культуры.

В настоящий сборник включены материалы по говорам агинских, селенгинских, баргузинских и аларских бурят и эхирит-булгатов Эхирит-Булгатского аймака БМАССР. Происхождение этого материала таково: материалы по говору агинских бурят были собраны экспедицией Государственного института культуры БМАССР и Академии Наук СССР летом 1930 г., материалы по говорам селенгинских бурят — экспедицией названных учреждений летом 1931 г. Материалы по говору аларских бурят были собраны экспедицией Академии Наук СССР 1928 г. и, наконец, материалы по говорам баргузинских бурят и эхирит-булагатов одноименного аймака БМАССР экспедицией Института культуры летом 1932 г.

В задачи настоящей вводной заметки не входит описание говоров, представленных в настоящем сборнике; не останавливаясь на вопросах о территории распространения их и об их взаимоотношениях, которые мы полагаем осветить подробнее в другом месте, ограничимся здесь лишь сообщением некоторых подробностей относительно самого материала.

Включенные в сборник записи образцов говора агинских бурят принадлежат исключительно нижеподписавшемуся. Все они были собраны в центральной части Агинского аймака (сомоны Агинский, Хойт-Агинский, Урд-Агинский, Кункурский, Будалан-Ульский), за исключением записей шаманских текстов, произведенных в Саган-Ульском и Хара-Шибирском сомонах.

Из селенгинских говоров представлен лишь говор донголов по записям пишущего эти строки. Материал был собран в Нойхоне, в коммуне

„Искра“. В виду того, что материалы по говорам селенгинских бурят уже изданы отдельным сборником, в настоящее издание включена лишь запись одной сказки. Материалы по говору баргузинских бурят были собраны отчасти составителем сборника, отчасти его сотрудниками по экспедиции Л. Ч. Гомбоином и А. М. Хамгашаловым. В виду того, что говор бурят Баргузинского аймака на всей территории своего распространения совершенно однородный, можно было не указывать, в каком месте сделана каждая запись в отдельности. В общем же материал собирался в Улюне, Цаган-Нуре, Дэрэнском сомоне и в коммуне Арбижал в Баянгольском сомоне.

Материалы по говору эхиритов Эхирит-Булгатского аймака были собраны теми же лицами в районе села Хогот (улус Хандагай и др.), а материалы по говору булгатов того же аймака ими же в окрестностях Усть-Орды в улусе Харанут и в коммуне „Путь Ленина“ в Булусинском булуке.

Наконец, материалы по говору аларских бурят отражают лишь собственно-аларский говор, т. е. говор бурят района Олзо-Хиги. Записи эти принадлежат Д. М. Самсонову, родом из заимки Тайшин близ улуса Зоны, а также пишущему эти строки.

Таким образом в сборнике представлены все главнейшие говоры бурят-монгольского языка.

Материалы представляют собою записи всех видов устного творчества — песен, загадок, пословиц, сказок, преданий, улигеров и шаманских призываний, а также образчиков обыденной речи и речи официальной, напр., доклада на политическую тему. Таким образом материал можно считать достаточно разносторонним, что несомненно представляет собою положительное явление, поскольку сборник должен дать представление о бурят-монгольском языке в целом и всех видах его, — т. е. о языке поэтическом, шаманском, обиходном и т. д.

Относительно транскрипции следует заметить следующее. Транскрипция построена на основе нового латинского алфавита с некоторыми дополнениями и изменениями.

Прежде всего знаком *s* передается всегда спирант, соответствующий русскому *с*, знаком *c* — аффрикат (= русск. *ц*), *ç* — аффрикат (= русск. *ч*). Знаки *z* и *ž* служат исключительно для передачи звуков *з* и *ж*, аффрикаты же *дз* и *дж* передаются знаками *ž* и *ẓ̌*. Знаком *x* передается звук, соответствующий русскому *х* (= *х* нового алфавита), знаком же *h* — гортанный спирант, характерный для всех „накающих“ говоров. Знак *n* употребляется исключительно для передачи переднеязычного *н*, а заднеязычный *н* (= *ŋ* русской академической транскрипции) передается знаком *ŋ*. Долгота передается черточкой, напр., *ā*, *ō*, *ē* и т. д., а палатализация (смягчение) согласного знаком *'*, напр., *n'*, *r'* и т. д., напр., *xaŋ'io* = *xariin* орфографии, *n'āxa* = *niāxa* орфографии и т. д. Дифтонги передаются простыми сочетаниями *ai*, *oi*, *ei*, но относительно этих дифтонгов следует помнить, что почти во всех говорах они реализуются как долгие *ā*, *ō*, *ē*.

При транскрибировании текстов имелось в виду не слишком осложнять транскрипцию диакритическими знаками и держаться ближе к существующему алфавиту, а в некоторых отношениях и к орфографии, напр., в передаче комплексов *çi, şî, žî, zî* первых слогов, которые передаются по правилам орфографии написаниями *şa, şo, şe* и т. д., хотя гласный в таких случаях скорее производит впечатление *i*, нежели *a* или *o* и т. д. В заключение считаем своим долгом выразить свою признательность Ц. Ж. Жамцарано, любезно поделившемуся своими указаниями при просмотре корректуры сборника.

Н. Поппе

ВОСТОЧНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

ГОВОР АГИНСКИХ ХОРИ-БУРЯТ

Записи Н. Н. Поппе

1. ЗАГАДКИ

1. burxanā burgāhār šabxadaba (n'ydēn sabšaxa).
2. xadīn sānhā xanxinahan zērde,
xamag zon'i šūjūlhan zērde (tyimer).
3. myl'iheṇ dēre mynegen šagta (hara).
4. xadīn xazūda zalzagī gutal (šixen).
5. arban saldād ardā myl'ihe yrgelō (garai x'umahan).
6. ǝxēn bymbei, ybeheṇ sygsei (xebeheṇ).
7. galba gazar dol'ōbo (gutlai ula).
8. xarxada xyiteṇ, bar'xada dulān (yxerei eber).
9. xojor'in daxatai, xojor'in daxa ygei (yxerei xojor šixen, xojor eber).
10. aršam bejetei,
adxa nōhotoi,
xyndyi byldegetei,
xyxe xaldagatai (nomonoi hurša).
11. tymen'in ošōd, tygleger'in ylebe (modonoi nabša xidxe).
12. xur xurai tābar'i,
xodo xynei tāxa ygei tābar'i,
zil zilei tābar'i,
zigde xynei tāxa ygei tābar'i (bešeg).
13. dyšen xara n'ydetei,
dyrben gyrlē gezegetei (šanŷr).
14. xarū hamagan xasartā nyxetei (sūrğa).
15. atan temēn aṇgas gē,
argamziṇ yzŷr jalas gē (tengr'īn dūgarxa).
16. alsaixada bulsūxa orobo (toḃšo bytŷ xojor).
17. xulganā orulād, xojor d'est'in tar'ā tar'iba (tatāha tataxa).
18. xon'jō modon xonolgotoi,
xojor sumā xynehetei (narai xŷgen).
19. xudagta xuba lama unšaba (n'yden).

20. egeşe d̄y xojor ērem sasū (ȳden).
21. xyl ygei ādala gyibe,
dal'i ygei ādala n'idebe (ȳlen).
22. gar xyl ygei ādala ȳde oŋgoilgobo (hal'x̄in).
23. oјodol ygei zyidēl (yxerei alag).
24. yglē byr'i buga dūdaba (sai n'ydexē).
25. ydeşe urūdaba, yglēgȳr ygsebe (yrxe tataxa).
26. xoito ailai x̄yged xondoloi sagā (gyrēhenei bygse).
27. naхid xytel naimaŋ şandāhaŋ (emēl).
28. xyxe azargiŋ insagāxada
eŋxegşengei būragşangūd bulta bōd bolbo (xyxyi).
29. xynegşin bygsetei (xoŋxo).
30. mender mender geşxedeltei,
m'ingāŋ sagāŋ daxūltai (adūn'i h̄yl).
31. tag dunda tabaŋ ilāhaŋ (derin tab).
32. dyrben gyrlē gezgetei,
dyşeŋ xara n'ydetei,
xāndā xairatai,
xamag zondo et'igeltei (şinȳr).
33. monsogor'in mor'inhō xurdaŋ (bū būdaxa).
34. xair şulūŋ xat'x'i munsag,
obō şulūŋ orjol bulag (arx'i nerexe).
35. ham-şin'je hađar'igxaŋ
hara-şin'je tyxer'ēxəŋ (tergenei saxar'ig).
36. manai gazā manāŋ būba,
maŋgadai tarx'ida gal ahaba (tamx'i tataxa).
37. bēlei bel'şebe,
begserge somsorbo,
zāŋ zaŋgaba,
zabxai xurilba (xoŋ'inoi bel'şexede şono ed'ixe).
38. zāŋ zaŋgad gēd,
zambūl'in'i xorxoi bulta xydelbe (ȳrei saixada am'itan'i bodxo).
39. yglēgȳr yleŋ buxa zoxodono (yglēgȳr sai n'ydexē).
40. z'ū oşō ygād sembe xyrmetei,
zurgānda oşō ygād hur xolbōtoi,
xereg bar'ā ygādla xūl'in denzetei,
ybeşeŋ xyrē ygād uhaŋ byt'xetei (sabar'i).
41. agar zandaŋ arbaŋ xojor halātai,
arbaŋ xojor halādan gurbaŋ zūŋ zaraŋ borbōsgoi (zil).
42. tymer xelen tyb'i dȳrē (t'il'igrām).
43. teŋgerhē tebene hanzā (temēnei h̄yl).
44. argamza alxaza bolxo ygei (mogoi).
45. dyl'i ybegen dyrben tēşe halābşalaba (modon baişanai uglū).

46. xoito xonolḡinḡ tolgoi,
dunda gal tolgoi,
urda dabānḡ tolgoi (ger).
47. gende modonḡ gešȳ ygei,
genenḡ bulaganḡ jaha ygei (yhenḡ bōhenḡ xojoḡ).
48. bōr'ido botogonḡ bōzo yxebe (degelei tobḡso tobḡsolxo).
49. xīrīnḡ oroido xītāxanai jahanḡ (xynei gezege).
50. tymer tergenḡ tyb'ī dŷrbe (agtamb'īl).
51. xonxor-sō xor'īnḡ bē bōlēbē (gorḡōg-sō orōhonoi busalxa).
52. m'īnḡā m'īnḡā m'īnḡargā,
m'īnḡanḡ saḡānḡ daxūltai (mor'inoi hŷl).
53. xuhanḡ xor'ō-sō xulagḡsa gŷnḡ (xelenḡ).
54. xulganā xumūdalba (behel'ig zŷxe).
55. saḡādai sabḡsaba,
xulganānḡ xudxaba,
xudagta xatt'irxība (xynei ed'ixe).
56. oroī sōrxoi maḡgad (bū).
57. xonḡ xonḡ dūtai,
xondoloi dērē hādagtai (noxoinḡ xusaxa).
58. erxīnḡ zerge bejetād
ere xonḡor dūtai (xedegeninḡ dūn).
59. xāgtahā jirehenḡ xālāxanḡ,
xīlgāhanḡ dēgŷr dŷl'ēxenḡ (abāxainḡ ḡylhē tatād jabaxa).
60. abar tabar xuhanai sāḡūr
alag mort'ē maḡgad (n'ydenḡ).
61. ajaga-sō ḡydxer (n'ydenḡ).
62. barūnḡ tēhē jirehenḡ
balzanḡ ḡasar malgaitai,
bar sair'ixanḡ xyrmetei,
badanḡ sadanḡ neretei (bybēlzenḡ).
63. bŷr bŷr dūtai,
byxeter modondo xonolgotoi,
xojoḡ sumā xynehetei (oxī xybŷnḡ xojoḡ).
64. zīr zīr dūtai,
zigdenḡ gombinḡ unḡsalgatai,
zilei xolo n'utagtai (zirgemel).
65. ynderei eberte naimanḡ ḡarga jamānḡ (burxanai taxil).
66. arzādaija arbanḡ xynḡ mordxobo (xynei samsa ymdexe).
67. ūtār dŷrenḡ ulānḡ ḡagai (sog).
68. xeḡseg ygei bajanḡ,
xele ygei sesenḡ (ḡōto).
69. dērḡhē būhanḡ-ḡin'je,
denḡnŷl dēre tab'ihanḡ-ḡin'je,

- xurīn uhār ugāhan-šin'je,
xursa xutagār myl'ihen-šin'je (yndegen).
70. tynxen'i gazarhā
tyg tymen terge barān jirē,
tȳteger'in ylē,
tymen'in oşō (ȳlen).
71. tymer mogoi modon xyltei (bū).
72. xānai mal xamagārā xar'iba,
xaragşan alagşan xojoŕ ylebe (x'irē, şāzgai).
73. barūn tēhē jirehen-šin'je,
baras er'ēn xyrmetei,
band'i bişe ādala un'şalgatai (ybēlzēn).
74. dalan şagşaga gazar maŕtaba (şīra).
75. temēnhē jixe,
texehē бага,
sahanhā sagān,
xēhē xara (şāzgai).
76. ȳr syrēr bodōşon,
ybedel sybedel tȳgēşen,
gerei xoigūr gyigēşen,
gergedei bāha tȳgēşen (şāzgai).
77. selenġi ēdē sel sel xatarba,
sel naiman tobşojō gēze jabaza xatarba (temēn).
78. dȳdei dyrbylē,
gōdoi gurbūlā,
şōdoi gansārā (temēn).
79. xyzȳ ygei temēn xytel dababa (xargui).
80. temēn xal'ūn zyhetei,
tenġr'in solbon n'ydetei,
buta būmal tarxītai,
burxan bagşīn hurgāltai (şara şubūn).
81. m'agdar m'agdar geşxedeltei,
m'ingan sagān daxūltai,
tygder tygder geşxedeltei,
tymen sagān daxūltai (adūn).
82. xoinohō dyrben xyn jirē,
xojoŕ'in daxatai, xojoŕ'in nysegen (yxerei eber, şixen).
83. xoinohō jirehen xoibonxoi nojoŕ,
xojoŕ xyl zorōtoi nojoŕ,
tug hȳltei nojoŕ,
tugal xon'şōrtai nojoŕ (alag dāgan).
84. tē tende tes gebe
temēn'i hȳl godos gebe (saşilgān).

85. atan temēn alxas gene,
argamziṇ yzȳr jalas gene (xete).
86. asa modon, busa modon,
bulgaṇ malgai, burxaṇ xerēheṇ (heji ger).
87. atan'in arzajar, būran burzajar (narahāṇ ṣyneheṇ xojoṛ).
88. der dēre dēmei beṣeg (zȳdeṇ).
89. gȳṇ xudagai uhaṇ xara,
gyremel mogoiṇ xuṣūṇ xara (nag-bum, bexe).
90. tabaṇ sarār tar'ā tar'iba,
taṅgad xelēr xele xebe,
bugiṇ ebrēr ṣoṣn'ig xebe,
bulagai uhār unda xebe (beṣeg beṣexe).
91. xȳṇ zoṇ xȳr'ēlbe,
xȳr'iṇ azarga zorōlbo (ṣydeṇ xeleṇ).
92. ṣūr ṣūr dūtai,
ṣodon xȳxe mort'ē (ojoxo).
93. xeṇ sōlōb?
ṣōdxoṇ sōlō.
jȳgōr sōlōb?
xyṣēr sōlō,
tylx'ēr tylxē,
bylxēr byglō (ṣyrbeheṇ'i bylxiṇ).
94. myixegṣende myṇge aṣaba (zagahaṇ).
95. getehen'in jahaṇ,
gol'in modon,
n'urgan'in m'ixaṇ (nomon).
96. burxanai hymede orzo bolxo ygei,
budā tar'ā ed'ize bolxo ygei (gal).

2. ПОСЛОВИЦЫ

1. ere xȳṇ zoboxo-ber'ē uxā orxo,
erzeṇ taṇa elexe-ber'ē yṇge orxo.
2. tyrgēṇ gor'xoṇ adagtā xȳrxe ygei.
3. saiṇ xȳnei yge harīṇ xȳneheṇ,
mū xȳnei yge yder'ei todxor.
4. ere xȳṇ emēlte mor'i baḡtāxa.
5. eseheṇ mor'indo gazar xolo,
ygeitei xȳnde ed xolo.
6. zalxū xȳṇ zabagtā xȳrzel jadād turza yxexe.
7. baḡaṇ xȳṇ bātai,
bātar xȳṇ ṣantai.
8. yṇṣeṇ xȳnde zobolon olon,
ygeitei xȳnde nojod olon.

9. hainhā halbar,
mūhā šonxor.
10. šarahā m'ixan amtan dēre,
šašag yge son'in dēre.
11. yleṇ xērbel borō bolxo,
yge xērbel xeryl bolxo.
12. id'ixen geze goršōg,
jabaxan geze b'iršōg.
13. nugahin alda-šijahā nūr'in onō.
14. ehte šāzgai xu bar'za id'ixe.
15. jamānai tarxi tēlei bolxo ygei,
jandan eme tyr̄ bolxo ygei.
16. xūrai xalbaga amanda bagtaxa ygei,
xudal yge zondo bagtaxa ygei.
17. olon tarbagan nōxoidō xyrxe ygei.
18. gai gazarhā,
joro dorohō.
19. jarajā dol'ōzo noxoi targalxa ygei,
jala abša xyn bajazaxa ygei.
20. exener uta yhetei, bogon'i uxātai.
21. xygšen ybegenei zalū hamagan ybegendē dajana.
22. xynēi gansa mor'in ezendē xyleg.
23. dalaida baxin šēhen nemer'i.
24. dāraxada daxa xeregtei,
daljarxada xujag xeregtei.
25. hain jabadal'i xoinohō zargal daxaxa,
mū jabadal'i xoinohō zobolon daxaxa.
26. xýged medegti:
zobolon gasalan xojor — zurgā xonōd erte jirxe,
zol zargal xojor — zū xonōd oroi jirxe.
27. gorxo yzen ygei gutalā by taila,
gūzamar yzen ygei gulda by tyxērōl
28. dēhen zolō gutāxa ygei,
demei yge xamaja gutāxa.
29. ērīn tarxi dēre baihan buga xaraxa ygei ādala
xyn'i tarxi dēre bēhē xaraxa.
30. urdin jyme ula bolō
xoito jyme zula bolōl
31. ug ygei xyn nojon bolxo,
unza ygei hyxe tul'ē tairaxa.
32. xudalša xyn xoimorto bolxo,
ynenše xyn ydende bolxo.
33. yxeneb gēd zōrjē by bara,
zēnēb gēd tylešejē by baral

34. ynder'i xarā-hā tabtanada bū
yner'i xarā-hā ivāntanda bū!
35. tyxr'ēn xor'ō tymbŷtei hamagan xojoŷ edlŷlxe ygei.
36. ynder ūlahā manan baragdaxa ygei,
ere xynhē endŷ baragdaxa ygei.
37. ŷyrbehe ygei degel ymedeze bolxo ygei,
ŷyle ygei m'ixa ed'ize bolxo ygei.
38. arxi ūhan xyn ama zadagai,
azarga unahan xyn ala zadagai.
39. jabahan xyn jaha zūxa,
xebtehen xyn xēl'i aldaxa.
40. xelnei xurdaŷ tarxi oroixo,
xormoin uta xyl oroixo.
41. xursa irt'i ertē tusa ygei.
42. xaŷan mor'indo gazar xolo,
xarū xynde nyxer xolo.
43. yxehen xynde naran xolo,
ymeŷihen modon'i urgaxa berxe.
44. xarū hamagan gerei daramta,
xabtagar tyl'ēn galai daramta.
45. turag ŷubūn tul'ixadā
turlāgai ŷrte xonoxo,
xād nojod xaŷagdaxadā
xātarŷanaŷ gerte xonoxo.
46. xor'i xyn xodorxoi,
xōhon tyise muxar'xai.
47. mū-ŷijahā moŷgolai,
moxō-ŷijahā bolodai.
48. azarga unahan xyn ydertē bardam,
hamaga abahan xyn zildē bardam.
49. ere ygei gergen ama zadagai,
erje ygei uhan zadagai.
50. esegin hurgāl mūtai xybŷn zadagai,
exin hurgāl mūtai basagan zadagai.
51. jāranab geze jaban hūza by ed'ēle,
zargaza bainab geze xynzeldē by ed'ēle.
52. tyrgeŷ tŷxei,
udān dāmai.
53. tyrgēr jabahan ulā gazardaxa ygei,
tŷxeigēr ed'ihen ŷono yxexe ygei.
54. tŷrhen ŷydende xelen tuha ygei,
tōr'ihen basaganda tyrxem xereg ygei.

55. erxīdē emtei,
dol'ōbortō domtoi.
56. xolo xarbaza mergen bolxo ygei,
xudal xeleze seseṇ bolxo ygei.

3. ПЕЧИ

1

zandan geze modon'in
zalūr ygei sexe,
zajagā saita xyn'in
zābar'i ygei huradag.

huxai geze modon
ṣuṇxa ygei ulān,
hurxa zajātai xyn'in
hurgūl'i ygei hudaṣṣa.

gaṇga myreṇ dalaija
gatalxan berxe,
gansa negen xyn
xolo zor'ixon berxe.

erje myreṇ dalaija
elehēr xāza boldog ygei,
izi aba xojorhō
xolodxon berxe.

2

altai xangain dabānda
ataṇ temēṇ gylgelzē,
aba izīṇ xolodo
alag n'yden m'ilmelzē.

ūla dabānai ynderte
unahan mor'in gylgelzē,
uṣarhan nyxerei xoloxondo
uxāṇ zyrxen ujarna.

xyxeren baigṣa xybṣemnai
xytlērē xarguitai,
xarlan baigṣa xybṣemnai
xajalgārā xarguitai.

3

seljēxen agamnai dol'jozol baina,
sesegīn salbaran baina ygei-dā.

sedxeltei nyxernai zaḡūlza baina,
 sēzendem domoglon baina ygei-dāl
 xabtagai agamnai dol'jozol baina,
 xatālzain salbaran baina ygei-dāl
 xan'īlsahan nyxernai zaḡūlza baina,
 xazūdam domoglon baina ygei-dāl
 utaxan agamnai dol'jozol baina,
 urguin salbaran baina ygei-dāl
 uṣarhan nyxernai zaḡūlzal baina,
 uxādam domoglon baina ygei-dāl

4

xaiban xara naimalgān
 xazārlaza mordōroi!
 xar'īn xybŷn xaiṣxanāṣ magad
 xaran hūza zolgōroi!
 emn'igxen xara naimalgān
 emēlleze mordōroi!
 en'jin xybŷn xaiṣxanāṣ magad
 xaran hūza zolgōroi!
 ara golai ēxinde
 agar zandan modon bei.
 ajagtai zantai jabārai!
 aba izīn durasxāl b'īṣe-gy?
 enger golīn ēxinde
 erden'īn zandan modon bei.
 ejetei zantai jabārai!
 izi abīn durasxāl b'īṣe-gy?
 dabtan soḡigṣo mynogen saixan,
 darūlan surgagṣa abīn jyrōl.
 ebxen soḡigṣo mynogen saixan,
 eblerylen surgagṣa izīn jyrōl.
 sagān nūrai xoimorto
 sahan xīrū unana.
 sagāxan tolgoīn oroido
 saixan nom'īn erden'i.
 sagāxan sŷgē xyxŷlegṣe
 samagan izi erden'i.
 xyxe nūrai xoimorto
 xyiten xīrū unana.
 xybṣe tolgoīn oroido
 xyxe nom'in erden'i.

xyxexen sȳgē xyxȳlegše
xygšen izi erden'i.

xoјorxoᅇ ynder'i xarxada
n'utagā hanārail
xotoiron hūhaᅇ izigē
xoxomō nege zolgōroi!

altaᅇxaᅇ yzegtei nomigō johōr
amaᅇxaᅇ zargārail!
myᅇgeᅇxaᅇ yzegtei nomigō johōr
myᅇgeleigē dunda myᅇxeren zargārail!

5

xaibaᅇ xaibaᅇ xarārā
xaibalzūlaᅇ jabārail!
xar'ixaᅇ zondo oᅇxodō
xar'ū ygei hūgārail!

ᅇibaᅇ ᅇibaᅇ xarārā
ᅇibelzȳlen jabārail!
ᅇile zondo orxodō
ᅇirȳ ygei hūgārail!

adūnaigā jirxede
xazārā bar'ād garārail!
axāmad zonoᅇ jirxede
arᅇi syᅇnen garārail!

yᅇereiaᅇgē jirxede
xȳnegē bar'ād garārail
yᅇiaᅇgē nyxedeᅇ jirxede
ygejō delgeᅇ hūgārail!

xon'inoiaᅇgō jirxede
xoloi geze garārail!
xob ygīᅇ jirxede
xoiᅇō bolon hūgārail!

xon'inoᅇ xurgama xalūnda
xotojō dyteleᅇ jirērei!
xormoiᅇ nebtereme borōdo
xolodon ygei jirērei!

6

xerēteixen mor'ōrō
xetexen xolo zor'ijl
xebtehen noirō selmēze
iziaᅇgē mende medejl!

ujātaixan mor'orō
 utaxan xolo zor'ijil
 untahan noirō selmēze
 iziŋgē mende medejil

xaralan baigša xada
 xajalgadā xarguitai,
 xara būral mor'imn'i
 xazār dorō xylehetei,
 xam būral izi
 xasar dorō nol'mohotoi.

xyxeren baigša xybše
 xydēgērō xarguitai,
 xyxe būral mor'imn'i
 xymelderge dorō xylehetei,
 xygšen būral izimn'i
 xymedxen dorō nol'mohotoi.

zā myrenei seseg
 zalgā ygei gaṁxana.
 zajān burxan xoјorto
 zal'b'irša hūgārail

yi myrenei sesegi
 yje yje gaṁxana.
 ybәgeṁ būral abamnai
 yr'elē tal'b'in hūna.

xar'in gazar xatūxan,
 xanamzalad geze jabārail
 xynei gazar xysetei,
 xyl'ēd geze jabārail

7

argal'il gyrēhenei zulzaga
 arai zālxaṁ bolbo-šijahā
 adxal šulū dabadag.
 ābiṁ gansa xybŋn'in
 aidar erxe bolbo-šijahā
 arad tymen'i tyrde
 arga ygei mordodog.

xyder'in sagān šulūn'in
 xeden xynde bolbo-šijahā
 xyxel dalain dol'jondo
 arga ygei šil'zerdeg.

xynei gansa xybŷn'in
 xeden erxe bolbo-ŷijahā
 xymŷn ulsai tyrde
 erxe b'iŷe mordodog.

8

galūn galūn ŷubūn-ŷŷ
 gazarŷa jŷme ygei-le,
 gazar uhaŷ xojortol
 hanagdaŷxai jyme ygei-le!
 el'ē el'ē ŷubūn-ŷŷ
 il'ideg jŷme ygei-le,
 izi aba xojor-dl'i
 hanagdaŷxai jyme ygei-le!

9

ŷildē zaŷgi.

gunan gunan xara
 gurban ŷŷdxē soiltotoi,
 gurban dabxar sereg-sō
 ŷildei zaŷgi gansārā.
 dynen dynen xaraxan
 dyrben ŷŷdxē soiltotoi,
 dyrben dabxar sereg-sō
 ŷildei zaŷgi gansārā.

temēniḡē olondo
 tēl'n'ig xor'ō bodxolai,
 tenegē jixede
 tebxeŷ xile alxalai.

adūniḡā olondo
 adxa ŷibē bodxolai,
 aidariḡā jixede
 altaŷ xile alxalai.

yxereiḡē olondo
 ynder ŷibē bodxolai,
 ybeŷteiḡē jixede
 yrgen xile alxalai.

xon'inoiḡō olondo
 xor'ō ŷibē bodxolai,
 xol'ŷoroiḡō jixede
 xobō xile alxalai.

10

tala gazar urgahan
 taban yəgīn seseɣl'ig.
 tabanxan zyilei tənarta
 tan'ilsaxīn domog yrgeneb'i,
 zylge gazar urgahan
 zurgān yəgīn seseɣl'ig,
 zurgān zyilei tənarta
 zor'ūtalān domog yrgeneb'i.
 dobo gazar urgahan
 dolōn yəgīn seseɣl'ig.
 dolōn zyilei tənarta
 dūnai domog yrgeneb'i.
 namag gazar urgahan
 naiman yəgīn seseɣl'ig.
 naiman zyilei tənarta
 nādanai domog yrgeneb'i.
 jyrtemsede urgahan
 jyhen yəgīn seseɣl'ig.
 jyhen zyilei tənarta
 jyrenəxyīn domog yrgeneb'i.
 ara gazar urgahan,
 arban yəgīn seseɣl'ig. •
 arban zyilei tənarta
 aɣanɣīn domog yrgeneb'i.

11

selenɣīn exinde
 senəxir yəgīn seserl'ig,
 ʃilbysneigə nar'inda
 ɣanxan ɣanxan t'isene.
 bulagain'i exinde
 buralxan yəgīn seserl'ig,
 bursagaigā nar'inda
 ɣanxan ɣanxan t'isene. /
 ulin'i oroido
 ulān yəgīn seserl'ig,
 uzūraigā nar'inda
 ɣanxan ɣanxan t'isene.

xabargāgaigā araha el'irze
 şaraigā j̄ynde beşedxē-hāb?
 xaxaxaṁ myṁgeṁ han'zūrgin
 axaixandam bar'arai!

alagxaṁ er'ēṁ n'ydijim
 sabşalātajā tamgirāl gēreil
 altaṁxaṁ bulgaṁ malgaijim
 abzāxandam bar'arai!

aldaxaṁ xara gezegijim
 gyrlōtōjō tamgirāl gēreil

12

eldebīṁ şirtei bogōn'in
 erx̄y dēre gojo gēşen,
 ertȳrte darlūsṁ exenernȳd
 erxejē bar'ād gojo gēşen.

xarxaṁ şirtei bogōn'in
 xazārma dēre gojo gēşen,
 xāntandā darlūsṁ exenernȳd
 xaman'isa bar'ād gojo gēşen.

13

bulagai uhaṁ tuṁgalag,
 busaxal şubūnai undalmār.
 bol'şov'ig xūl'i delgerze
 bultanai xysel xaṁgana.

xaraja bulag tuṁgalag,
 xar'xal şubūnai undalmār.
 xaman'is xūl'i delgerze,
 xamagai xysel xaṁgana.

4. СТИХИ-БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ

1. şulūtai gazarta gerē bar'arai!
 şonotoi gazarta malā ydxēreil
2. sergehēşn'i ulā by halag!
 syreg malhāşn'i şono by halag!
3. xoimor dērē xojor xuşū yr'ije ydxe!
 xoton dērē tabaṁ xuşū mal ydxe!
4. xoimōrōrō dȳreṁ xȳgedtei bolo!
 xoşxonogōrō dȳreṁ ēxetei bolol

5. basagā xadamda yxedē, xudīn tyr̄ȳn oṣohon ybegen xonōd yn'zēd mordoходō, xete saḡūrārā gal saḡād ūlīgā galiḡa basagandā ērīngē garārā yxedē xelene:

„ur'īn dobodo gerē bar'i,
ūzam talada malā belṣēgēreil
erte bodōroi, oroi untārail
tymeḡ zonoi tyr̄ȳ bolōroi,
m'īngan zonoi izi bolōroi!
uta nahatai, udān zargaltai jabārail“

ize xelxedē — „galā by untarāgārai,
noxoido jymejē by id'ylēreil“ geze xelene.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

1. Man zalai.

ezen xūrīn xyb̄ȳn
erxe ṣara manzalai,
xān xūraiḡ xyb̄ȳn
xazar ṣara manzalai!
adūn ṣulūn handal'i,
altan emēl erjelge,
orzon hēgtei būdal,
dāgan-del'i damzalgal!
erxetiḡē jixede
emn'eg haixan ṣargagṣan'i
emēl ygeigēr xylgelebe.
xairtiḡā jixede
xanḡal haixan ṣargagṣan'i
xazār ygeigēr xylgelēd,
xān xūra tenḡr'ije
xadam bar'za degdelei.
tyrl'īn bēgei basagan
yxin ylen sorzolai!
ogtorgoihō būhan,
ogṣom gazarta būhan,
tenḡgerhē būhan,
tyxr'ēn gazarta nādatai,
ogtorgoin or'ōṣul,
onḡon jyhen būmalnūd!
barūn zelmīn ydende
bar er'ēn gyrēhēn,
xyr'īn ulān dyleḡ,
xyirmeg ulān ṣulūn geṣxyr!

z̄yṇ zelmin̄ ȳdende
 j̄iren̄ jyhen̄ zynger!
 xaraṇxuitai gazarta gerel tatagša,
 xarganāta gazarta xargui tab'igša,
 xatū berxe gazarta
 xamba er'ēn̄ orgoi nemerylze ezelhen̄
 xaṇ tengr'īn̄ xyb̄yṇ,
 erxe boigo jaṣal,
 ezen̄ j̄ixe garbal,
 asa bolod turūgā
 altan̄ delxeide ṣigedxebe,
 aran̄ga bolod xengerge
 agār tengr'ide hēlebel!

2. Mengelen xatan.

barūn̄ ṣanda dūdalga!
 xarja xara dalain̄ zylxede
 xabsagai xara ṣulūn̄ hūdaltai,
 dobīn̄ dolōn̄ doṣx'īṣo udxa bar'īn̄,
 ylegeiteigē ynselhen̄,
 mansaitaigā manahan̄,
 barūn̄ xanī bair'ilhan̄,
 zaxīn̄ gazar n'utagtai,
 zartagai tyl'ēn̄ tyl'īṣetei,
 bur'ādxan̄ izi
 mengelen̄ xatan̄ yxyi!

3. Xoṣōngid.

xadin̄ aṇgūṣan̄,
 xairai zagahaṣan̄,
 ūlīn̄ gyreṣen̄,
 uhanai zagahaṣan̄,
 erxe xon̄goriṣo xylgelehen̄,
 ezen̄ xaṇ xxyi xoṣōngid!

4. Zajāṣa.

xara xur'igan̄ daxatai,
 xatan̄ bolod dyṣetei
 xaṇ bogdo zajāṣa tengr'il
 boro xur'igan̄ daxatai,
 bolod tymer dyṣetei
 bogdo būral zajāṣa tengr'i,
 bulta jymije ygegṣel!

5. Xesete.

barūn xana bair'itai
 bajar ŷlen degdelge,
 barxan ynder hūdaltai,
 bal'adai bōgei xybŷn
 xesete zār'io!

6. Sa xilgān tēgr'i.

barūn urda şanda dūdalgā!
 arban gurban aimartai,
 aḷaḅga ḷixe dūtai,
 un'io tun'io būdaltai,
 uhan borō şabalgatai,
 xurdaḅ sanxir xylgetei,
 sagān torgon nemergetei,
 xan sa xilgān sagān tēgr'i,
 sāda ŷden ynseg sagān tēgr'i,
 ylgen būral exe,
 ezen ḷixe tēgr'il

7. Xan X'ihān.

barūn xoito şanada
 baişan ulān hymete,
 barga ulān xujagtai,
 holōn xara nomotoi,
 hoir xara ŷdxetei,
 ere xynei hyldiḷe
 erxi dorō tenzēhen,
 erd'imtei zērdiḷe xylgelhen,
 yxio yr'io hyldiḷe
 dol'ōbortō domnon tenzēhen,
 doşxin zērdiḷe xylgelhen
 ezen xihān ulān tēgr'i esege nojon!

8. Atā tēgr'i.

barūn urda zygte
 bajar atā ulān tēgr'i,
 aidar ulān xatan izi!

9. Bōmo tēgr'i.

xada gazar aimartai,
 xabşal gazar būdaltai,

xara lusad şizemtei
 xa᠓ bōmo tēgr'īl
 xyxe lusad şizemtei
 x̄yge᠓ bōmo tēgr'īl

10. Gyzer tēgr'ī.

arba᠓ gurba᠓ aimartai,
 aja᠓ga jixe dūtai,
 xa᠓ bolod nemergetei
 xata᠓ bolod xujarga!
 xara xyr'ī᠓ şynehiye
 xaxa nerjehen,
 xamagai exe
 xa᠓ gyzer tēgr'ī xē!
 gol gazar būdaltai,
 gub'ī gazar nerjehen,
 gurba᠓ alda saxir my᠓ge᠓ eber jilbūlha᠓,
 gu᠑a᠓ alda bejetei,
 xyr'ī᠓ ulā᠓ buxiya xylz̄ylhen,
 godl'ī ulā᠓ tēgr'ī,
 goibō᠓ ulā᠓ xata᠓ izi!

11. Arī᠓ nojod.

bygediye byr'idxehen,
 bylge᠓'ī tobşolho᠓,
 xara sagā᠓'ī xaxalagşa,
 xa᠓gai xara xa᠑ana᠓a xan'xinūlaza,
 xab'irga my᠓ge᠓ zebije erşegēdehen,
 xa᠑āgai ezen xa᠓ zargaşa,
 xazar nojo᠓ abal
 erx̄y zurgā᠓ xarūltai
 emneg sagā᠓ nojo᠓!
 er'ē᠓ maila erjelge,
 el'ige᠓ xara dugtarga,
 x̄ara gazar gyideltei,
 x̄izagār gazar būdaltai,
 oroigō xyrtē ygei
 gu᠑a᠓ gurba᠓ mundarga,
 ojōrō xyrtē ygei
 baigal dalai sel'jē!
 urgamal şulū᠓ hymetei,
 ogşomol my᠓ge᠓ on'ihotoi,
 arba᠓ gurba again sagā᠓ şirētei,
 aldaş ygei azarai mergen xara,

axalagša jixe bābai,
 aṣagdaṣa ygei doṣxin xuā nojon!
 dūl'in xuā nojon!
 nar'in sagān dalai
 naima ṣuṇgaza,
 nam oixon ūlīn oroihō
 naimaṇ myṇgeṇ yr'ije
 xagṣalgaza degdēheṇ,
 yrgeṇ sagān dalai
 jyhe ṣuṇgaza,
 jyheṇ myṇgeṇ yr'ije degdēheṇ,
 byrged ṣubūn xub'ilgātai
 xagṣa tengr'in xybȳn
 xaṇ ṣubū nojon!
 ṣin ṣulūn hymetei
 ṣibē ṣulūn xālgatai,
 ṣiṇgeṇ sagān dalaija sel'jēleheṇ,
 hotoi sagān tengr'in xybȳn,
 xaṇ hoto nojon abal
 ydeṇ yrxe gazarta yrd'ildeze,
 bydȳn tymer nomiṇo tamṣālgaza,
 byrged haixan ydxije erṣegēdeze,
 xālga ydeṇ gazarta xabṣaldaza,
 xataṇ tymer nomo tataza,
 xab'irga myṇgeṇ somiṇo xan'xinūlaza degdēheṇ
 xaṇ bē nojon abal
 xaṇ nojodai taiza,
 xataṇ zulmad ezen nojodai yr'i
 yxin zulmad!
 nar'in sagān dalaida
 nabṣahan zab'i todxohon,
 naimaṇ myṇgeṇ hel'b'i duṇgahan,
 yrgeṇ jixe dalaida
 uihan zab'i todxohon,
 jyheṇ myṇgeṇ hel'b'i duṇgahan,
 dalain ezen —
 dal'zar xara nojon abal
 baigalai ezen —
 baxar xara nojon,
 meṣiber xataṇ izil
 gal ulān ṣirēje busalgaza,
 gal'i ulān tarn'ija b'isalgahan,
 buxa jixe xyrge todxohon,
 bolod jixe alxa dalaihan,

tymerşe nojon, tyb xataṇ izi!
 ojōrō xyrtē ygei
 baigal sagāṇ dalai sel'jē,
 oroigōrō xyrtē ygei
 guṣaṇ gurbanṇ mundargal
 aṇgar dalaiṇ amija xaraṇ būhaṇ
 gurbanṇ alda saxir myṇgeṇ eber jilbūlhaṇ,
 guṣaṇ alda beje hoṇgōzo,
 ṣulūṇ xyxe buxija xylzylheṇ
 buxa nojon esege,
 budanṇ xataṇ izi,
 buṇnā zār'inṇ garball!

12. Arin nojod.

tyṇxen'i tōr'ihon,
 tymenērē tobṣolhon,
 oixon'i tōr'ihon,
 olonṇ myṇxe nojoṣo tobṣolhon,
 oixonṇ ynderei bōr'ido
 guṣaṇ alda bejetei,
 gurbanṇ alda bolod eber hēleheṇ
 buxa nojon aba,
 budanṇ xataṇ izi!
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegeigē tygde d'ibehēṇ,
 xurdanaigā jixede
 xuhaṇ ylegeigē xuxa d'ibehēṇ,
 nar'inṇ modonṇ sergē gyrbylheṇ,
 nabtar myṇgeṇ ṣirē handal'i,
 aldaṣa ygei altaṇ zebē jalbūlhaṇ,
 adxa xyrşe ygei myṇgeṇ motr'ēje xagṣulhaṇ,
 myreṇ dalai būdaltai,
 borjolgonṇ ynder oixon'i ṣirēldeheṇ,
 xuā sōxor mor'i xilgeleheṇ,
 xobō gūl'inṇ xuṣū ṣamṣarahāṇ,
 xagṣā teṇgr'inṇ taiza
 xaṇ ṣubū nojon,
 sogsor xataṇ izi!
 zerge modonṇ xaṣātai,
 zele burxaṇ xyregten,
 aṇgar dalai ṣobto urgahaṇ,
 arajal ṣulūṇ hymije doholgohonṇ
 arinṇ arbaṇ gurbanṇ nojod!
 barūṇ bairija ezelheṇ,

baigal dalaija şobto urgahan,
 baigā şulūn hymiје doholgohon
 bajan ulān odon,
 bātar oixonoi noјod!
 tyimer ulān zal'imtai,
 tyb'i delxeije doholgomo dūtai,
 gal ulān zal'imtai,
 gazar delxeije doholgomo dūtai,
 barūn urda xizagārta
 taban xuşūn malai xeşejije zajāgşa
 tab'in taban tengr'iner!
 taban altan ydiје tatalgal!
 taban tujā myrgeltei,
 un'in tun'in būdaltai,
 uhan borō şabalga,
 duş sagān hymiје bairalhan,
 doşxon sanxir mor'ijo xilgelhen,
 heb hal'xin
 hemze sagān ylen tatalgal!
 duhal borōtoi,
 duᄁgir dūtai,
 saxilgān sagān tengeri,
 saxir xatan izil
 sarda gurban daᄁginar
 tyb'i delxein am'itanda
 alda zeliје zajāhan,
 tyrgeᄁ boro ulān mor'ijo xilgelhen,
 najan alda bolod urga şirehen,
 naiman alda bolod goibijo erşelhen,
 boro ulān adūja zaxadan,
 doşxon boro ulān mor'ijo xilgelhen,
 arban gurban xilete
 atā ulān tengeri,
 muᄁxag xatan izil
 zynei xizār dūdalga,
 dyşen dyrben tengeri,
 dyrben altan yden tatalga,
 dyrben tujā myrgelge,
 boro hārta zaᄁgalga,
 bolod tymer doxilgo,
 xara hārta zaᄁgalga,
 xara tymer doxilgo,
 xamba xara mor'in xilgelge,
 xara torgon nemerge,

xataṇ bolod hymete
 xaṇ bōmo tenger'il
 oroi ygei ṣyneheṇ būdaltai,
 ojōr ygei dalai ṣuṅgalga,
 guṣaṇ alda bejetei,
 gurbaṇ alda bolod eber hēleheṇ,
 guṣaṇ ulāṇ zebije xursadxahaṇ,
 gunaṇ ulāṇ buxija
 gurbaṇ goliṇo oto zoxodūlhaṇ,
 gorgoldoi zērde mor'iṇo xilgelheṇ,
 ezen godol'i tenger'il
 xyler myṅgeṇ ebertei,
 xyregṣeṇ yn'ēṇ hāl'itai,
 buxiṇ arahaṇ habatai,
 buzajar modon bylȳrtei,
 xal'ūṇ xaraṣṣaṇ yn'ē hāl'i bar'ihāṇ,
 xara lājaṇ taṇxāṇ hen'ze bar'ihāṇ,
 xatū xara arxija badxūlhaṇ
 gyzer gynaṅger tenger'i,
 gynaṅger xataṇ izil

13. Oixon'i durdalga.

tyṇxen'i tōr'ūlnab,
 tymen'ije tobṣolnob,
 oixon'i tōr'ūlnab,
 oloniṇo tobṣolnob!
 oixon ynderei bōr'ido
 guṣaṇ alda bejiṇe hoṅgōhoṇ,
 gurbaṇ alda bolod eber'ije hēleheṇ,
 gunaṇ er'ēṇ buxija
 gurbaṇ gol'i oto zoxodūlhaṇ,
 tarn'io er'ēṇ buxija
 tabaṇ gol'i oto zoxodūlhaṇ,
 baigal dalaija ṣobto urgahaṇ,
 baigā jixe ṣulūṇ hymije doholgohōṇ,
 baigā jixe ṣytēṇ,
 bajaṇ ulāṇ odoṇ,
 bātar oixon nojod!
 nar'io baigal dalaija ṣobto urgahaṇ,
 arajal oixon'i ṣirēldeheṇ
 ario arbaṇ gurbaṇ nojod,
 ara hūr'io ezen
 byxe xara vazarail
 xuā sōxor moriṇo bugūlahaṇ,

xobō gūl'ia xušū šamšarahān,
 xagšā teŋgr'ia taiza
 xaṇ šubū nojōn,
 sogsor xataṇ izi!
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegei tygde d'ib'ihen;
 xurdanaigā jixede
 xuhan ylegei xuxa d'ib'ihen,
 nar'ia modon sergije gyrbŷlhen,
 nabtar myŋgen širēje doholgohon,
 aldaša ygei altaṇ zebije jilbülhan,
 adxa xyrše ygei myŋgen motr'ēje xagšūlahan,
 myren jixe dalaṇ,
 borojolgōn ūla oixonō
 jyhen yr'i bar'ia degdehen
 ara hūr'ia ezen
 arbaṇ gurban nojod,
 anzaraza bŷgārait!

14. X'ihān teŋgr'i.

barūn xoito xizagārta
 gazar dēre tujātai,
 gal ulān homotoi,
 barga ulān xujagtai,
 baišan ulān hymetei,
 baigā jixe šytēn!
 baixa zondo naha zalgagša
 barga xihān teŋger'il
 xahalag jixe xālagtai,
 xabšū yden on'ihotoi,

var. I

xyr'ia zērde mor'ijo xylgelhen,
 xyder šara nomijo tamšālahan,
 xyler myŋgen dyrōje zihen,
 xyn zondo naha zalgahan,
 xybŷn yr'ia hyldije
 barūn gartā byxelhen,
 yxīn yr'ia hyldije
 zŷn gartā byxelhen
 xyšetē xihān teŋger'il
 širem bolod on'ihotoi,
 širdemel ulān xālagtai,
 šigetei zērde mor'ijo bugülhan,

şigedxemel myŋgen hādaja agsahan,
 şirŷ şara nomijo del'ihen,
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyle sasarūlhan,
 am'itan zondo naha zalgahan
 aba xihān tenger'il

var. II

xyleg zērdije xyl'igelhen,
 xyze myŋgen hādag agsahan,
 xyşete xihān tenger'il
 xaza myŋgen hādag agsahan,
 xatū şara nomijo del'ihen,
 xan xihān tenger'i
 xalmasaza bŷgārai!
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyl'i buşxūlhan,
 ulāxai mergen aba,
 ulāzan xatan izi,
 ug xihān tenger'i,
 ur'ildaza bŷgārai!

15. Ug garbal.

ē... ē... şireg şireg!
 zūn xyltei zula,
 zurgān xyltei taxil
 agār garbaldā ar'ūdxaza bar'ibab'il
 exe ber'in udagan ugūd,
 esege ber'in bē garbalda
 amta zimesteije yrgebeb,
 ar'ūn haŋgār ar'ūdxabab,
 altan zodōgōr xytelgebeb'il
 amta zimesteije,
 amtan xara arxi,
 agta ulān sai,
 ūrag sagān id'ēje,
 amta ulān saija
 amtalaza toholozo hylebeb'il
 ene zurgān xyltei taxil'ija
 zor'ulaza ar'ūdxabab'il
 şireg... sireg...!
 nojon bogdo tenger'i,
 nojon esegel!

tohon xyite
 ylgen būral izil
 ulāxai mergen aba,
 ug xihān tenger'il
 zagal nojon aba,
 zagagṣan xatan izil
 yxite zelmīn ydenhē
 ṣizemneze yrgebeb'il
 ylen xyr'ētei tenger'i nojon esege,
 yndehen xyr'ētei ylgen exīn
 altan jixe xyije dēgȳr xylbȳleze ur'ibab'il
 dērede exilneb,
 jiren jyhen tenger'in
 altan torgon zolōgōr
 ṣizemneze dūdanab!
 dordo doholgozo
 doṣxon naiman lusai
 myngen jixe m'iralga,
 altan jixe dol'jonhō ar'ūdxaza yrgeneb!
 oroi dērhē on'ṣolbob'i,
 oṣorto dolōn odonhō,
 ogtorgohō ṣizemnebeb'il
 najan naiman xyr'ētei,
 naiman dabxar tujātai
 nalxan būral izil
 jiren jyhen xyr'ētei,
 jyhen dabxar tujātai
 alma būral hara,
 nara hara garbal
 nalxan jȳren izihē amalbab'il

16. X̄ y gen on gon.

atānaigā jixede
 arban negen esegede garbal bolhon,
 al'iganai ṣenēn xyxe torgon xyregtei,
 xal'ūn xansi ṣamahān,
 bulagan malgai hegṣerehen!
 xoronoigō jixede
 xor'in arban negen esegede
 xodolozo ṣytōn bolohon,
 xormoin ṣenēn xyxe torgoijo xyreg bar'ihan,
 xojor zygei garbal'i xaṣxarhan,
 xorto ṣara ṣubūnai yde ziber bar'ihan!

ed'i berxiṅgē jixede
 eldeb esegīn zondo garbal bolhon,
 erxiṅ šenēn altan gūl'in beje xyreglehen,
 erd'imte šara šubūnai yrbelge bar'ihan,
 eḡi barūnai garball
 oroi ygei xuā dobījo xuxa dabahan,
 oḡor ygei baigal dalaija undalahan!
 oroi dērē gansa n'ydeten,
 oḡor dorō gansa xylten,
 xudag xonxor n'ydeten,
 xubxai sagān šaraitan,
 xeheg bejeten,
 xeltegei sēzeten,
 dalan dolōn taxirnūd,
 jiren jyhen xelegeiner,
 alda zyxel'iten,
 aršam širēten,
 gušan gurban šolmijo namnahan,
 gurban jabagan al'b'in turšūltan!
 uxar'xa nojon aba,
 suxar'xa xatan izi!
 šubūn xōloi šūmar mergen,
 šūja šaragšan!
 gar'ig nojon aba,
 gar'xa xatan izi!
 eḡi zynei eḡi bar'igdahan garbal —
 xyl ygei xyxe nūr'i undalhan,
 xyr'ihe ygei xyxe dobo būdaltai,
 tymer yden tatalgatai,
 tyl'xi yden xālgatai,
 tymerše nojon aba,
 xyxelte xatan izi!
 xērīn sagān taliḡa xemzehen,
 xesytīn ynder degdelge,
 nar'ixan šiliḡe xašxarhan,
 nam'išxanai xýgen,
 b'idar bulgan būmal izi!
 erxe xonḡor abagai,
 jair ulān šyriḡe er'jýlehen,
 janzan utahan sasaja nadxūlhan,
 xýgenš bolbol
 xytelber'ite jixe haḡūhan,
 basaganš bolbol
 bar'dihata jixe haḡūhan!

17. Манāхаа.

naimaṇ ganzagiṇamṇ'i ṣuhaṇ dēgṽr jabūl,
 nabtagar xormoiṇomṇ'i tohoṇ dēgṽr jabūl
 xuṣūtajā xolbūl
 ā xuruil ā xuruil

18. Dalalga.

xarbaza xyrṣe ygei zelṇ utija,
 xatarṣa xyrṣe ygei xotiṇo delgegti!
 xalba xyltei malhā
 xaṃṣag hyderge degdēgti!
 хаа xiṣegei tengerhē
 altaṇ sagāṇ dalalga xurilnab'il
 xoton dēren
 tabaṇ xuṣūṇ malai xiṣeg xurilnab'il
 xoimor dēren
 xoṇr xuṣūṇ yrṇ hyldije,
 xutagta sagāṇ dalalgija byxelen xurilnab'il

19. Обряд оживления шаманских доспехов.

zagal er'ēṇ zabdar,
 zandaṇ er'ēṇ mogoimṇ'i,
 zabahar ygeigēr xujaglagti!
 m'inū sagāṇ maixabṣamṇ'i,
 m'indahaṇ bolod orgoimṇ'il
 ar'ūṇ sagāṇ xon'in'i
 altaṇ am'ārṇ ar'ūdxanab!
 xadija ṣobto urgahaṇ
 xatāmal jyheṇ ṣulūnai ūrlār
 xara xylhitnai selmēneb!
 xamba sōxor orgoigō ar'ūdxaza,
 хааgal haixaṇ ulānār
 xara xylhitnai selmēneb!
 xamba sōxor orgoigō
 xan'xinatar ar'ūdxaza
 xara xylhitnai selmēneb!

6. ПРОЗА

1

narn'i zȳn urda baixada mor'i orulād, xojor xȳn tyl'ēnde oṣōhomd'i. subasār xailāhatai ēde xataraldahār oṣōhomd'i. zūra jabaxadamnai xon'i adū-laza jabahan xojor xȳged nal'xi xūlaza baigāhan. xon'in'in barūn xadadan tarād id'ēleze baigāhan. tendehē sāšā jabaxadā tyl'ēgē otolxohō ur'id „yxehen xy ot'čo yzȳzemd'i!“ geze xelsēhemd'i. t'igēd modonoi xazūda oṣōd, mor'ō xadūgād yxehen xy yzexē oṣōhomd'i. oṣxodomnai xadīn eberte yxehen xȳn xebtēhen. tarxīn xazūdan modo zōgōd, sagān byd ujahan baigāhan.

2

taban nahataidamn'i exemn'i yxē. esegetejē ylehen baigāb'i. manai abamnai dyṣen dolōtoi ylehen baigā. t'igēd hamaga abā ygei. tere jȳnde abā ygei gēṣeb gexede, namai xair'il'za abā ygei. jȳnde xair'ilāb gexede, magad namtaiṣ tārā-hā, enēntei tārxa ygei gēṣā-gy geze. t'igēd xojulā nege gerte baigābd'i. b'i jixe bolozo xor'in xojor nahatai bolōb'i. t'igēd hamaga abṣa esegejē yrgōb'i. zēr'i ṣadal бага baigāhamd'i. arīn aradta dyrben zilde adūnda jabāhamb'i. tyrȳṣe zil dolōn tyxr'igēr — harīn — jabāhamb'i. xojort'x'i zilde harīn arban xojor tyxr'igēr jabāhamb'i. gurbat'x'i zilde harīn arban taban tyxr'igēr jabāhamb'i. dyrbet'x'i zilde harīn arban jyhen tyxr'igēr jabāhamb'i. t'ixe sagta jixe olzo baigāhan. ternehē xoiṣo ṣitīn gōrod ybehe ṣirze olzo bed'irēhemb'i. xojor mort'ē bolozo, xojor tergetei bolozo, xojor mor'ijō gyised zemsegtei bolgozo oruldag gēṣehemb'i. t'igēd ybehe ṣadlārā oroldozo jixe abagṣahamb'i. sabṣalan xadalan urgadag hain-dā, bejīn ṣadal berxehemb'i. erd'im ygeihemb'i. tere gehen saghā xoiṣo mynē xyrter jabaza zandā jabazal baiṣaib'i. zēr'i gēṣede oroldoxo johotoi-ṣin'je baiṣaxai. zēr'i tylē oroldō ygei-hā ogto tārxa ygei-ṣin'je baiṣaxai. zēr'i gēṣemnai xeregtei geze hanagdaṣaxai. jȳnde gēṣeb gexede, zēr't'ē baixada varjīn ybeṣe zobolondoṣn'i xyrtēd baigā-hā, tyrgeṣ agīn bol'n'is xyrxē ṣadaltai baixa johotoi ebṣȳ-gy-dā? jȳnde gexede, zēr't'ēl-xadā, ybehen jixe baixa-bṣȳ-gy-dā? mor'in targan baixada, gazar oiro baixa-bṣȳ-gy-dā? xabar xatūṣ baigā-hā, targan mort'ē baixadā, xānaṣ xyrxē ṣadaltai-bṣȳ-gy-dā? zēr'i ṣadal bagatai baixada berxe. xezēṣ jȳmīn xoino baixa johotoi-bṣȳ-gy-dā? zēr'in tylē oroldoxo johotoi. zēr'idē oroldō ygei-hā, xaiṣan geze jȳmīn urda oroxo gēṣeb? ygei-bṣȳ-gy-dā? zar'ima xȳn zēr'in tylē oroldo-dog ygei n'ūrūd bi-bṣȳ-gy-dā? oroldodog ygei n'ūrūṣi xaraza baixada, ēdelxīn jabadal ygei anṣail-dā. zēr'i gēṣe tengr'ihē tes geze būdag b'iṣe, bejīn oroldolgin xyṣēr bi boldog johotoi-bṣȳ-gy-dā? zar'ima xȳn „sabatai bujantail āhām'n'i zēr'i bi bolnā-by-dā!“ geze hanadag xȳn bi. tere ton burū oilgono-bṣȳ-gy-dā? tere t'ime b'iṣe — bejīn oroldolgin xyṣēr bi bolxo zēr'i baigā-bṣȳ-gy-dā? oroldō ygei-hā, b'i sabatai bujantai gēd baigā-hā, jȳnṣ bi bolxo ygei baigā-bṣȳ-gy-dā? terēn dēr'hē bodoxodo, olzo zēr'i bed'irxe johotoi ebṣȳ-gy-dā? zēr'i olzīn xeregteije xoito yjīn zalūṣul mededeg ygeije gaixaza baidag bed' bolōd bainabd'i. urda yjīn zon oroldodog beleibd'i.

3

xyhē ūlūn gēše xor'ē-šin'je baidag. „xor'ē-šin'je j̄ynde baidag-be?“ geze bed'i hurza baigābd'i, exe esegēhē ybegen xynhē hurdag baigābd'i. t'ixedenmai „ene urdanai yxehēn x̄yje bulahan gazarl“ geze xeldeg baigābša-dā.

4

nege ail baigā — nege basagatai. basagan xojoṛ tudxūr bar'ād uhandā — uhanai erjede oṣō. tende udān bolxodo exen xarāgā. xarāxadā „hara daragl“ geze „naran daragl“ geze izi xarāgā. tenden gorxonoi erjede jixe — ime — burgāhan baigā. t'ixeden tere exin t'ize xarāxada hara naran xojoṛ jirē. t'ixedin tere basagan aigād tere burgāha xojoṛ garārā tebr'ē. ternhē udxār hara-sō bygleger xara jyme baidag. terēn dērhē bodoxodō t'ize xarāxa nygel geze urdanai xyn xeldeg baigā. t'igēd exe esege xyn yr'i ber'ijē xarādag ygei baina. „naran daragl“ geze „hara daragl“ geze xarādag ygei bolō.

5

urda urda sagta nege gazarta nege xeden tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnai dunda nege hoxor tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnūd xoloigō hyde gešgenēr tezēze baidag baigā. hoxor tuxr'ūnaigā xōl ol'zo ṣadadag ygei-xadan n'ydetei tuxr'ūnūšin hyde gešgenē ol'zo terēnde ygelsedeg bāigā-xa. gente nege yder hoxor tuxr'ūn'in nege xedi gešgene ol'zo orxibo-xa. b'išen nyxešin tere ydr'i hyde gešgenē olon ygei jirēd olhon j̄ymejē xubāza id'ideg-xadā hoxor tuxr'ūnaigā olhon gešgenēnhē er'ixeden tere ygen ygeigēr ērē id'izer-xiba-xa. terēnhē xoišo n'ydetei tuxr'ūnūšin olhon j̄ymehē ygelsexejē bol'ihon'in hoxor tuxr'ūn turza yxēhēn gegše.

6

urda urda nege sagta nege zalkū xyn baigā. tere zalkū ezetei ailtai nege ondō ail baigā. tere ail'in zēgē. zēxeden tere zalkū x̄yn'i hamagan nege gyzē tohonoi bulam tere zēhēn ail'i būsada golontodo bulaza orxōd, ybegendē jirze xelebe: „ši tere būsadan j̄yme bed'ire!“ t'ixeden tere ybegen'in oṣozo bed'irēd bulamtai tohojō olozo jirxeden tere hamagan'in xelebe: „izel jabā-hā j̄yme olozol baixal'-ši-dā!“ t'ixeden tere ybegen'in nege sagān mor'i nege ṣara noxoi daxūlād, šine degelē ymedōd, olzo bed'irxe geze mordobo. jabaza jabataran nege arāta jababa. terēn'i yldebe. yldexeden tere arāta nyxende orṣobo. t'ixeden tere xyn šine degelē tailād, mor'indō ganzaglād, noxoigō, ōhorlōd dyrēdē ujabā. mor'ijō tab'izarxiba. t'igēd nyxen urū ērē orbo. arātajā ol'zo jadād garba. garxadan mor'in ygei. tere xyn saldagan n'ysegen bolōd, nege xānai buxal doro orōd xebtebe. t'ixeden tere xānai basagan jabād, n'ūrā, uhār ugāxada altan behel'igē xurganhā abād, gazarta tab'iba. t'igēd behel'igē martād jabaṣaba. ternei h̄ylōr nege xaragšan yn'ōn jabād, tere behel'igei dēre bāza orxō. tere xyn enēn'i bulti xaraza xebtē. xānai xydelmeršen tere buxal ybe-

hejē abāšaxa geze jirēd, asār ybehejē asalxadan buxal dorhō nege n'ysegen saldagan xyn garba. t'ixeden tere xynde tere xydelmeršengyḡd jixe zaṇnaza xelebe: „ši jamar xyn, xen gēšeb-ši? manai xānai basagan ybešen baina. ši magad ygei mū jūmanai xub'ilgān baiza bolxol“ gexeden tere xyn „b'i erxīdē emtē, dol'ōbortō domtoi xym-b'il“ gexeden tere xydelmeršengyḡd tere ygijin xānda ošozo xelebe. t'ixeden xān degel xubsaha il'igēze tere xyn'ije gertē asarād „ši jūn xyn gēšeb-ši?“ geze hurxadan „b'i baḡša xym-b'il“ geze xelebe. — „ene men'i basagan ybedōd baina. ši argala!“ geze. t'ixeden jyšeje medexe ygei ādala iše t'iše xarxadan tag dēre бага myl'zegdehen nege gaxain tarxi baiba. tere xyn xōhon ādala „tere gaxain tarxi xeregtei!“ gebe. t'igēd tere tarxi yxeden sagān boltor myl'zēd, eldeb zylin zuramār šimēd, oloṇ zon'ijo daxūlaza gazā garād, tere buxalai baihan zyg xudrū ošobo. ošōd nege xedi gazar ton'ozo tere yxerei bāhan'i dērhe soxizo yzēd „ende yzegtī!“ gebe. t'igēd tere bāhan'i dorhō xānai basagan'i altan behel'ig garba. tere altan behel'ig xānai basagan'i hynehen ādala tere behel'ije olxodo ybešenhe edegebe. t'ixeden xānai „tanda b'i jū bar'xa-bīb?“ gexeden iše t'iše xarāšalād ger zosō baihan oloṇ zele xarza orxōd „ene namda xeregtei“ gebe. tere zelejē baḡšada bar'za gerten zalaxa bolobo t'igēd nege mor'i emēlleze terēn dēre baḡšija unūlād xazūdan nege xyrgylšen'i il'gēbe. baḡšin gertē jirxede tere xyrgylšen baḡšin gazā baḡšija mor'inhō bū'gaza mor'ijō hebgylxe gēd, mor'ijō šyderlexeden baḡša gertē orbo. orxodon hamagan'in „jamar xereg bytēzē, jū olozo jirēb-ši?“ geze hurxadan jabahan jabadalā bultin xelbe-xa. t'ixeden hamagan jixe suxalā xyrze „xynzeldē orzo tarxiā bytyle, by bultailga!“ gebe. t'igēd baitaran xyrgylšen orzo jirēd sai ūgād mordoxo bolxodo baḡšija barālxaza mendešēlēd mordoxo gexede baḡšin xaragdaxa ygei-xadan „b'i baḡšija barālxaza ošxobl“ gexeden — „baḡšatnai бага jyme yxedetnai suxalā xyred xynzeldē orōd xebtene. ene oloṇ zelēr jū xexe bibd'i, mal ygei ādala?“ geze „tānar baḡšajā oilgō ygeil-ta. ene zelin tōgōr baḡšatnai mal er'ihen baigā-lal“ geze xelxeden tere xyrgylšen xānaidā busād ene ušar'ija bygedijin xelxeden xān zelin tōgōr yi-tymen mal ygle ydr'in xyrgylze ygebe.

7

urda urda nege sagta nege jixe gub'i talada nege xulan šigetei, nege šono, nege xirē ene gurba axa dŷ bolōd baiba. ize baiza baitarā nege yder xulan šigetei xōl bed'irze jabatrā xabxada oršobo. t'ixeden xirē dŷn axingā xabxada orohijin medēd n'ideze jirbe. — „zei axa, ši xesŷ jymende orboš-tā. enēnhē multarxin tulda ši yxēšē bolōd xebtel ene xabxinšn'i ezen nege aixabtar mergen xyn. zāl yxēšē bolōd xebtexedešn'i b'i doxō yxeb'i. t'ixeden bodōd gyigēreil“ gebe. t'igēd baitaran tere xabxin ezen hādag nomotoi jirze tere yxehen xulan šigeteigē yzēd jixe bajarlaza, mor'inhō būza tušād šigeteingē xylhē xabxajā abād, nege gāha tamxi udxaza hugadā xabšulād, ardā baihan xetejē abša gal saxixin tende dēgyren xirē jabād gurba daxiza don don gebe. t'ixeden tere ab'āgār xulan šigetei xug xaraiza bodōd, nege zyg urū gyize orxibo. t'ixeden tere xyn gāha xetejē xajaza orxōd arda baihan hādaghā nomo homo

abša ŝigetein xoinohō xarbaba. tere homon'in ŝigeteigē tudan ygei ŝigetein xojordoŝi dŷ ŝonin n'ydōren orōd ŝixēren garba. tere ŝono ŝigetein xabxada orxodo „xar'in m'ixan garba! axamn'i alagdaxadan m'ixajin id'ixeb!“ geze nygeltei sed'xel tyrŷlōd tarbagan'i dobin sāna geteze xebtehen baigā. ene jabadal dērhe nygeltin n'ydōr, ŝibeltin ŝixēr geheñ yge garahan baigā.

8

Geser'i tŷxe.

anxandā burxan bagša tengr'ihē dōdo tyb'i jixe ŝolmos ŝydxer dŷren bolōd baina geze xurmasta tengr'ihē batar xybŷ er'ē. t'ixeden xurmasta gurban xybŷtei baigā. бага xybŷgē ygō. t'igeze er'ilsēd baixada yn'i udan bolō. xurmasta tengr'i xybŷgē yxejō martaza orxō. t'ixede gente xurmasta tengr'in baišanai oroi uragšā unaxā hanā. „jūn agša belei?“ geze hanā. nege yn'i urda sagta burxan bagšada xybŷgē ygehen'in martagdād t'im jŷme bolzo baina. t'ixeden geser geze бага xybŷgē dōdo tyb'ide el'gēgē. dolō naiman egeŝenēren xyrgŷlze dōdo tyb'i orō. t'igēd nege ygeitei jŷŝxe ygei ailda jirēd tyrē. tere dolō naiman egeŝen'in xojor hugāran xojor ŝixēren garša dēŝē degdeŝē. t'igēd tere gansa geser bogdo ylene getehen-sō. zosōhō exejē ōgolno. „gardag johotoi gazarārā gara!“ geze xelebe. t'ixeden garā. garxadā ŝydetei xŷgen garā. gurba xonōd baixadan—xŷgen'in—nege lama jirē. jirxeden xŷgen'in amalā ygei baigā. tere lama „b'i amalaza ygehŷb!“ gēd xŷgenei amandan xelē xexe bolō. xexeden xelin taha xazād alaza orxō. tere laman yxexedē ŝydxer mŷxai am'itan bolozo yxō.

geser bogdo nege yxer tūza jabahan basaga hamaga bolgoxojō asarā. orō arban taban nahatai bolōd baixadā gurban hamaga abā. t'igēd tengr'ihē bātarnūŝija asarā. ŝarai-gol'i gurban xāntai dair'ildā. xojor'in alād negen'in d'ileze jadā. jadaxadā hamagantain heŝxeltēd, ger doron nyxe maltād, togō tab'ā. togōn-sō dŷren uha xē. terēn dēre ŝubūnai nōho yrxirŷlē. t'igēd tere nyxen dotorā orō orō. ŝolmin xān xydō oŝohon baigā. tere geserŝn'i xelē hamagandan „ybegeneigō jirxede hynehen'in xāna baixab geze hurārai!“ geze xelēd, nyxen-sō orōd, xebteze baigā. tere xān'in jirē. gerte jirxeden hamagan'in hurā: „hyneheŝn'i xānab?“ geze — „geser dyte baigūzam. xelexe ygeib!“ geze xelē. t'ixeden hamagan'in suxalā xyrō. t'igēd suxalā xyrxeden ŝilingē xonxorxoihō altan yndege abša ygō hamagandā. t'igemsēr'in geser nyxen-sōhō gente garād, tere yndege xemxe debehē. t'ixedē hynehiŷin alaba gēŝe. tere xāntajā nosoldō. tere xān'in tymer bejetei bolō. tere geser d'ileze jadaza megdē. dērhe tengr'ihē egeŝen oglo bodtor ŝorōr xoŝxonog ōdōn xadxā. t'ixeden tere xān yxō. tere gurban xānai bātarnūŝin albatatain xū darā alā. ŝarai-goloi uhan ŝuhār urdā. t'igēd gertē jirē. geser gertē jirexeden xybŷn'in ugtaza garā. garxadan geser hurā: „iziŝ jū xexe baina gertē?“ geze. xybŷn xelē: „gedergē xartajā nosoldozo baina“ gē. geser oŝō — barūn tēŝe. — „namai zŷn tēŝe oŝō gēreil!“ geze xybŷndē zaŝā. exen ize nomō del'ēd gazā garā. — „esegeŝ jāham-bē?“ geze hurā xybŷnhō. — „zŷlē!“ gē. zŷn tēŝe xaraxadā ygei

baına. barūn tēşe xarā. geser bogdo barūn şilīn sāgūr dalda orzo jabā. mal-gain oroi bultaiza jabā. tern'ije taha xarbā hamagan'in. t'īgēd xybŷgē suxalā xyrēd tenden muxarsa xarbaza al'za orxō. t'īgēd xozomīn gesertei ūlā. ehte orō.

nege jixe gegēn lama morl'ō. terēnde geser bogdo myrgexejē oşxom gē. hamagan'in xor'ō: „tereşn'i ynexēr lama b'işe baiza bolxo“. bolon ygeigēr oşō geser bogdo. tern'ije tere lama elzege boltor ad'is tab'ā. elzege boltor ad'islād xytlēd jabaşā. tere şydxer şolmos baigā. xamag zon'in geserte myrgedeg zon megdē. az'ū mergen xatan'in ybegenē asarīta geze guigā. — „asarxa ygeib!“ gē. az'ū mergen „men'i xelxede bolō ygeihen“ gē. t'ixeden mandal yrgē. t'ixeden az'ū mergen xatan oşō. oşxodon şolmosūd gurban dabxar ambārta xāgād baigā ybegen'in. oşxodō nege şolmos bolōd oşō. t'ixeden tere şolmosūd „egeşemnai jirē!“ geze hegşē. tere asaragşa „geser bogdijo abāşxajāl“ gē. „jāgād abāşxaşn'i-hem-be? arai geze asarāhamd'i. xairaliş!“ gexeden suxalā xyrēd şuhan borō şulū mynder orulā. t'ixeden megdēd ygē geser bogdijo. az'ū mergen xatan'in abād ybegenē jirē. xoinohōn xojor xara xirēgēr xarulā. — „jūn āb?“ geze. t'ixeden ybege hamagan xojor busaza gertē xar'iza jabā. şolmosūd jixe megdē xalaglā. t'īgēd tere arban xorīn yndese darā.

ГОВОР ЦОНГОЛОВ СЕЛЕНГИНСКОГО АЙМАКА

Записи Н. Н. Поппе.

urdin cagta nege mū ebөгөн b'i imsen baigā — ygeitei jadū arga ygei aᅡgūça. өндөр хадin ebөрөр boro gerēs agnadagsan baina. am'i xölö težēdeg-sen baina. nege xybŷntei. nege agnaža jirēd xybŷndē xelže eᅡbe: „žei xybŷn, men'i yxexe nasa oiro bolloil či jaba, agna! çamada b'i žāža eᅡesŷbl“ geže xelže, tere xybŷnē dagūlād garba. oido garād xybŷndē xelže eᅡbe: „ene өндөр хадin ebөрөр agnārail aradan' by garārail“ geže „өндөр хадin ebөртөн'i agnaža boro gerēs alaža, am'i xölö težēže jabārail“ geže. aᅡgŷrnās gertē jirbe. gertē jirēd ebөгөн yxebe. yxexe cagtan' tere xybŷn bujan nomīn xibe. xybŷn gancārān yl'd'ibe. gancārān yl'dēd „žei gancārān yl'd'ibeb! ābīn žāža eᅡsen xargui gudar oi modörn'i jabaža am'ā težēxe, aᅡ gerēl xixe bolbo gēçeb. ennēs uragša ābamn'i n'ilēn-çig am'i xölīm'n'i boro gerēsni maxār težēsen ime. tere xarguig dagaža jabaxa cag bolbol“ geže xelēd, būgā yrgeled garba. jabasār jabād boro gerēs gēçig jixēr alād, jabasār jabād өндөр хадinᅡgā oroi dēre garba. өндөр хадin oroi dēre garan gesen' žŷn xoiᅡō xarsan žalgīn exinde nege balagān baiba. „manai āba jŷ xelē bilei? arda garça by agnārai gesime. ene өндөр хадinçin aradan' xŷn jabadag jimšn'ib. xŷnei jabasan mөrөн' baina. xŷnei orōd bair'ilsan bair'i balagān'i baina. ende agnaxa jim bain-dāl“ tende jŷmē orxō. nege бага agnaba. agnan gesen'i — aᅡ gerēl jixel el'begtei baiba. el'begtei baixadan' „ende baiža bolxo jim baina. aᅡ gerēl el'begtei baina“ geže tere balagānda oržo maxā çanaba. maxā çanaža, galā tyl'iže sūža ydešin boro xarā bolbo. ydešin boro xarānār žŷn xoiᅡō xarsan žalga өдөн' nege gerel tatasan xacartai altan b'islag idam xurūdā xisen nege xŷxen garça jirēd „žei xybŷn, mendel“ geže. tere xŷxenē xarād tere xybŷn aigād mendi xelebe ygei. togōtoi maxan' šөлөн širgebe. tere cagtan' tere xybŷn „žei, či xŷxen xānās jirēsem-çi, jamar xarguigör jirēsem-çi — tere xargui xudrū buçā! b'i aᅡgūça xŷm-be. eᅡlēᅡŷr erte bosožo, aᅡ gerēl agnaxamn'il“ geže xelebe. togōtoi maxa gargaža өрө id'ibe. tere xŷxende eᅡөbө ygei. id'elsen'in xoito tē tere xŷxen „xojulan untajil-dāl“ gebe. „b'i xŷn bolsör xŷntei untaža yžē ygeibl“ geže xybŷn xelebe. t'ixeden' tere xŷxen „sūsan sūsan gažarā untajil“ geže sūsan sūsan gažarā untaxa bolbo. tere xŷxen balagānīn' ŷdēr xөndөlsөd untaba. tere xybŷn balagān dotrō untaba. xŷxen tarxā tab'isār untaba. xybŷn noiron' xŷren ygei xagas sөн'i өᅡᅡөртөр eldeb

ɔŋgɪn bodolgo bodobo. „āba xelsime: ɔndər xadɪn arada garça by agnārai
 geʒe. garan gesemni jŷ gēçɪn xŷxɛn jirbe gēçeb? jŷnde namaig untajɪ gebe
 gēçeb? b'i mənə xyrtər xyntei untaʒa yʒə ygeib. jŷnde jabā gēçe b'ib? ene
 xŷxenēs xaiʒan gēd salxa gēçe b'ib?“ tere xybŷn jŷ caixās tē urdaxan unta-
 çaba. untan gesen' — tere xŷxɛn jŷ caixa vr'ɛmende bosço, caigɪn' çanaba.
 caigɪn' çanaʒa gargād, ajagandan' xibe. ajagandan' xigēd, tere xybŷnig „xybŷn
 bosıç! an gərəl jabaʒtlail! caigıç çanaʒa gargād ajagandaçin' xigēd bainabal
 tyrgen caigā ügād, an gərəldə jaba, tyrgen!“ geʒe xelxeden' xybŷn bosobo.
 caigā ügād jimē abād jabaxa gesen' tere xŷxɛn „b'i çin'i balagān'i saxād
 jimiçin' xadagalād baisul'ba. çı nege бага oi modör agnād jiriç!“ geʒe xel-
 xeden' tere xŷxenigē ygenden' orʒo, jymē orxöd, bŷgā yrgelēd garba. garan
 gesen' an gərəl-çig ygei olon baiba. an gərəl olonı alād jirbe. jiren gesen
 id'ɛgin' belen xigēd tere xŷxɛn baiba. tere xŷxenı belen xisen id'ɛgin' id'ed,
 xojulan id'ɛgē id'ibe. id'ɛgē id'ed tere xybŷn „b'i jabaxamn'il“ geʒe. „çı xy-
 bŷn by jabiç! mənə oroı bolçöl“ oroı bolçö gexeden' „al'i tımeç-mŷ-dē“.
 xonoxör bolbo. xonoxör bolxodon' tere xŷxɛn „xojulan untajıl-däl“ geʒe.
 „xŷn bolsör b'i xyntei untaʒa yʒə ygeib! çı jamar xargui, jamar ʒamār jirē-
 sem-çı — tere xargui tere ʒamārā bucal“ — „b'i buxaxa ygeib! çamtai unta-
 xajā jirēsemb!“ geʒe xelebe. t'igeʒe xelxeden' tere xybŷn „xŷn bolsör xyntei
 untaʒa yʒə-ygeib!“ geʒe xybŷn xelebe. xybŷnı xelxede tere xŷxɛn „sŷsan
 sŷsan ʒaʒarā untajıl-däl“ geʒe xelebe. sŷsan sŷsan ʒaʒarā untaba. ɔnə xŷxɛn
 balagānigā ydig abād untaba. tere xŷxɛn tarxā tab'isār untaba. tere xybŷnı
 noir xyrbə ygei. eldeb ɔŋgɪn bodolgo bodobo. „ʒei, ene men'i āba jŷ xelē
 bilē? ene exenerēs jamar argār salaxa bib? ɔglögŷr erte bosöd, ene xŷxenēs
 salaʒa, gertē xar'ixa bolō. gertē xar'iʒa ɔndər xadingā ɔbərər agnaʒa boro
 gərəsə alaʒa bolgoʒo am'i xölō teʒexe bolō gēçeb!“ tere xybŷn untaçaba.
 ɔglögŷr tere xŷxɛn bosço, caigɪn çanād, caigɪn gargād, ajagandan' xigēd, tere
 xybŷnig serēʒe „xybŷn xybŷn bosıç, jabiç, agniç, an gərəl jabalail!“ gexeden'
 tere xybŷn bosbo. bosço tere çanasan caigɪn' ūba. caigɪn' ügād jimē abād
 jabaxa gesen' „xybŷn xybŷn, b'i çinı balagān'i saxıʒ, jimiçin' xadagalasüb! çı
 nege бага jabıʒa, an gərəl xıʒe jiriç!“ — „al'i tımeç-mŷ-dē!“ geʒe xybŷn jimē
 orxöd, agnaxı garba. agnaxı garça jabantarā „ene men'i baidal burul' ābın
 xelsen xele ʒəbəl baixa josotoison. ābın xelig ʒərəʒə jabasan men'i burul!“
 geʒe xelēd, agnaxajā bol'öd, sərgə buxaba. bucan gesen' gertē jirebe. jirēd
 jimē ababa. jymē abād jaban gesen' — tere xŷxɛn xoinōson' dagād jabalcaba.
 xoinoson' dagxadan' „çı xŷxɛn jamar xargui, jamar ʒamār jirēsem-çı — tere
 xargui, tere ʒamārā gertē bucal b'ıç tereçelen gere n'otogtō buxaxamn'il“ geʒe
 xybŷnı xelxede tere xŷxɛn „b'i xoinōşçin' oçoxom. oçoʒo osıç acaraʒa ɔgxəb,
 caigıç çanaʒa ɔgxəb, id'ɛgiç xıʒe ɔgxəb, tobço byçıç xadaʒa ɔgxəb, xagaxair-
 giç xadxaxa ɔgxəb!“ gexeden' tere xybŷn „namada xŷn xereg ygei. b'i gancārān
 baidag xym-be. id'ē xynēr xilgexe ygeib, xagarxaig xynēr xadxū'xa ygeib. çı
 endəl yl'jel“ ternēsə xoişo tere xŷxɛn yl'jeʒe ɔgəbə ygei. xoinōson' xodo
 dagād jirelcebe gerten'. gerten' jirelcēd, gerten' orbo. orson bejērē osn'in
 xojor xynegin' bar'ād „ʒei, oso tyrgen ʒāʒa acal“ — „ene ʒonı xalūnda ene

xolōs aṅgaṣa caṅgaṣa jabād osono oṣono gēçe jīb? nege бага amarōd osono oṣiç!“ geṣe xelebe. t'ixeden' tere x̄yxeṇ „tyrgeṇ osono oṣoṣo, cai ṣanaṣa, xalūṇ cai ūṣa, amanaigā aṅgā gargaṣa yṣill!“ gebe. t'ixeden' tere xyb̄yṇ osō ṣāba. osō ṣāxadā „endēsē barūṇ tēṣē tere xaragdaṣa baigā derēvni dundūr garṣa, cāda tēn' oṣoṣo, osō abxaṣ. tere jixe derēvni godomṣōr jabaxaṣ. godomṣoni xojoṛ tē nege nege jixe ger baixa. tere ger xarsār jabārail“ geṣe xelebā. tere ygēren' tere x̄yxeṇ osono oṣobo. tere godomṣōron' garṣa jirebe. garṣa jirexe cagtan' tere xojoṛ jixe gerīṇ eḡeṇ godomṣonigō xojoṛ tē garād xōrelcēṣe baiba. tere xojoṛīṇ xarsār baitar, negēṇ ṣyṣe burū exener xojoṛ xyneg mōren dēre tab'ād, oso abād jabaṣa baina geṣe xaraṣa, xoḡulan xōrelcēṣe baitaran', tere x̄yxeṇi xaraṇ gesen'i gerīṇ coṇxo xailād unaṣa baiba. xojoṛ nojoṣiṇ coṇxonī ṣilīṇ xailād unaxa cagtan' „enemni j̄y gēṣiṇ xycetei, j̄y gēṣiṇ xycetei, j̄y gēṣiṇ gaixamṣagtai exener gēṣeb? xeni xyb̄yṇ, xēṇ gēçe ene exenerig acarā gēṣeb? ene exener xāna ordog imāb? xoinōson' aldaṇ yeigēṛ xodo xaraṣa baijil“ geṣe xelceṣe, xoinōson' xarād baiba. xarsār baitaran' „tere mū ḡbēḡenī gerte oṣoṣo orbo“ geṣe, „ē“ geṣe „ḡbēḡenī xyb̄yṇ exenerig abād baina. tere ḡbēḡenī xyb̄yṇig ene gesēr dūdūḷṣa acarāṣa yṣijel j̄y gēṣiṇ ṣigtei x̄yxeṇ gēṣeb? ene gerimnai coṇxonoi ṣiln̄yden' boltodō xailaṣa unaba. ene ḡbēḡenī xyb̄yṇi exenerig arga mexe xiṣe bed'īṇ abija! im exener manda xereḡteisen baina!“ geṣe xelēd negēṇ il'ṣig il'gēṣe, tere xyb̄yṇig dūdūḷṣa acarba. acarāṇ gesen' tere xyb̄yṇ xalag xoxoi tab'iṣa „j̄ynde jirē gē imāb-dā? j̄ynde oṣoxo. bib? oṣōd j̄y gexe bib? ābiṇ xelig ygeṣēṇ ygei ṣōrēṣe ṣydxēṣe jabasār ene exenertei ūḷṣaṣa, ene exenerīṇ dagaṣa jirsniḡi geṣe ene xojoṛ tyṣemeln̄yṇ namai dūdūḷṣa abāṣabal“ geṣe uilsār oṣoṣo gerten' orobo. gerten' orōṇ gesen' xojoṛ tyṣemel „xyb̄yṇ xyb̄yṇ, dēṣē!“ geṣe xeleṣe, dēḡyṛ abāṣaṣa sūlgaṣa, xēdōṇ saixan xēdōṇ saia id'ē tab'iṣa id'ylṣe „ṣei xyb̄yṇ xyb̄yṇ, bed'inde gaixamṣagiṇ gaixamṣag, tagnamṣagiṇ tagnamṣag olṣo acarāṣa manda yṣyiliṣ!“ geṣe jixēr xaṣaba. „b'i gaixamṣagiṇ gaixamṣag gēṣig olṣo ṣadaxa yeigib, tere gēṣig medexe yeigib! ābiṇḡā yxesnēs xoiṣo aṅḡūṣan boloṣo jabaṣa, am'i xolō teṣēṣe jabadag baigāb. alad cāda tēn' aṇ ḡōrōḡig xiṣe yṣē yeigib. terēḡēr ṣiṣēlebās gaixamṣagiṇ gaixamṣag, tagnamṣagiṇ tagnamṣag gēṣig namaṣinje xyn olṣo ṣadaxa ygei imel“ t'ixeden' tere xojoṛ tyṣemel „terēṇig arga ygei olṣo acarā, manda jixe xereḡtei im. olṣo acarāṣa eḡē ygei-bolṣin doxiṣin cōloṣo gergenīṣin abaxabl“ — „namada gergeṇ xereḡ yeigil. men'i gergenīḡ tā abital“ gebe. t'ixeden' „doxiṣin cōlon ygei ṣin'i gergenīḡ abṣa bolxo ygei ime. doxiṣin cōlōd, gergenīṣin'i abxa baigābd'i. arga erxe ygei olṣo terēṇig manda yṣyill“ geṣe albadād gargaba. tere xyb̄yṇ uila uilsār gertē xar'iba. gertē xar'īṇ gesēṇ ḡnē gerel tatasāṇ xacartai x̄yxeṇ „tere xojoṛ tyṣemel ṣamai j̄ynde jir gēb? ṣamalār j̄y xideḡ jimb?“ geṣe xelbe. „ṣei, jū gēb?“ geṣe „tere xojoṛ tyṣemel gaixamṣagiṇ gaixamṣag, tagnamṣagiṇ tagnamṣag olṣo acarāṣa yṣyl gene. tere gēṣig xaiṣan geṣe olxo xyn bib?“ geṣe xalag xoxoi tab'iṣa baiba. t'ixeden' tere x̄yxeṇ „jamar jimīn' xalagalṣa, jamar jimīn' xoxoi-loṣo baina gēṣeb-ṣi? ṣi namada nege ṣulbasxār krubṣādka acarṣa, gurban ulāṇ xyṣe, gurban nogōṇ utasā acarṣa eḡiṣ! tere gaixamṣagiṇ gaixamṣag,

tagnamşagiñ tagnamşag olxodo barag. nege žulbasxa krubčādkā, gurban xyže, gurban nogōn utasa acarža aca! geže. ternīgē xelēr tere nege žulbasxa krubčādxin', gurban nogōn utasin', gurban ulān xyžin' acarād egēbē. acarān gesen'i nege žulbas krubčādxin' xabtagai modon dēr adxād, os xīgēd bažū bažūsār boro erēn byrged bolgōd, xoimortō baisan yxegēs xojor gurban tarā abča, tarāgā yl'ēgēd byrgesē šidēd, byrged am'i orbo. „žei xybŷn, aŷgūr'inda jabasan xarguigō mednŷč?“ — „medenebel!“ — „žŷn xoišō xarsan žalga mednŷč? žalğanīgā eẋinde baisan balagānī mednŷč? tere žalgā urūdād očōroil žalgā urūdād očōn gesen' nege duñ cagān ger baixa. tere gerte orōroil tere gerte orxodočin' sam būral čabaganca baixa. tere sam būral čabagancada gurban ulān xyžimn'i, gurban nogōn utasimn'i beleg geže egērē! ene men'i altan b'islagīg žŷgēd jaba! čin'i onōd jabaxa onōčin' boro erēn byrged. boro erēn byrgesē onožo jabaxač!“ boro erēn byrgesē onobo. byrgesē onōd tere egšōn gurban ulān xyžin', gurban nogōn utasin' abād, tere žamārā jababa. xadīn oroi dēr garča balagānda očožo, balagānīgā dergede oiro očožo, balagānāsa žŷn xoišō xarsan žalga urūdaba, xēndyide orōd labaža, nege duñ cagān ger baiba. tere gerte očožo orobo. oron gesen'i sam būral čabaganca žŷn xoimortō sūža baigād „xybŷn xybŷn, dēšē dēšē!“ gebe. sūba. sūn gesen' „xybŷn xybŷn geže sanabal'b'a. teremn'i ganca xŷxemn'i galā olšo, golomto oložo, xyrgen xybŷn jirē xan'ūb? xyrgen nāšā jir! žŷn xoimorto očōd sū!“ geže jixēr bajarlaža, xyrgen xybŷnē jixēr xyndelže, xadam ižidē tere gurban ulān xyže, gurban nogōn utasa egče; „sain sain ganca xŷxemn'i gal golomto olšo, xyrgen xybŷn namada gurban ulān xyže, gurban nogōn utasa beleg acarža egēbel!“ geže jixēr bajarlaža; „xadam iži, namada gaixamşagiñ gaixamşag, tagnamşagiñ tagnamşag gēčīg olšo acarža egič!“ „gaixamşagiñ gaixamşag, tagnamşagiñ tagnamşag gēče olxodo barag! tere manai gurban xybŷdte olšo egxēb!“ geže xelebe. oroi bolbo. nara orbo. „xyrgen xybŷn ergenegtemnai orōd sūl manai xybŷd jirxe, jirsēr čamai id'ixe. tyrgen ergenegtemnai orol!“ geže. tyrgēr orōd sūba. orōd sūn gesen'i nege čono orbo. čonon' orōd — „iži, manaida jŷnī yner bib?“ udātain' nege čono orbo — „iži, manaida jŷnī yner bib?“ — „jamar jimnī yner tanar baixab? čono bolšo jabaža, eldeb əŷgiñ jimīg id'ize, eldebīn jimīg čixeže, tere jimītnai yner!“ udātain' nege čono orbo. „iži, manaida jŷnī yner bib?“ geže. — „jŷ baixa-sam-dāl“ tere gurban čono xoimortō očožo sūba, xŷn bolōd sūba. xŷn bolōd sūxa cagtan' iži caigīn' xīže egēbē. caigīn' ūža egēn ygei — „iži, manaida jŷnī yner bib?“ t'ixeden' ižin' „jŷ bi? ganca xŷxemnai galā olšo, xyrgen xybŷn jirē!“ gexeden'i žar'im nege xybŷdn'i „xur'aixal“ geže nerleže, žar'im negen'i „xyrgen xybŷn“ geže nerleže „jŷ gēčīn sain jimbl jŷ gēčīn saixan jimbl xyrgen xybŷn jirē!“ geže. žar'im negen' „xyrgen xybŷntei xērelcəxəbd'il“ žar'im negen' „xur'aixataigā xērelcəxəbd'il“ geže baiba. tere gurban xybŷsēs gaixamşagiñ gaixamşag, tagnamşagiñ tagnamşag erže, erxeden' gaixamşaginč gaixamşag gēče barag, tagnamşaginč tagnamşag gēče berxe. mēnē sēn'i žŷd manaža xonijol“ geže xērelcəže. xērelcə xērelcēsēr ydeše bolgobo. id'ēlbe. id'ēlēd untaba. jixe xybŷn xyrgen xybŷnē tere ižin' barūn taldā abča untaba.

xojor бага xybÿnē зÿн тaldā abça untaba. eglēgÿr erte çabaganca bosobocai çanaba. xybÿdē serēbe. xybÿd bosobo. бага xybÿн зÿdelže: „endēsē зÿн tēšē jabaxabd'i. en'jīn šara tala baixa. en'jīn šara talada jabaxada зÿнī зÿн tē n'ydenī yzÿrte nege jixe oson dalai baixa. tere dalaida porxōd jabaxa. tere dalain cād tē garxa. tere dalain dotorōs oldoxo!“. jixe xybÿн „çi burū xelēçl mēnē sen'īn men'i зÿd — зÿнī зÿн tē зÿglēd jabaxa cagta en'jīn šara tala baixa. tere talada jabaxada n'ydenī yzÿrte зÿнī зÿн tē dalai xaragdaxa. tere dalaida porxōd jabaxa. tere dalain zaxa xyren gesen'i dalain os širgexe. tere dalain cād tē garxa. dalain cād tē dun cagān ger baixa. dun cagān gerte orxo. oron gesen'i exi zaxa ygei, exi emxi ygei jixe eldeb зÿyl'īn amtata id'ē baixa. tere id'ēg id'īše garxa. garan gesen'i зÿн xoito uglūndan' nege nyxe baixa. tere nyxende orōd çagnaža sūxa. çagnād sūtar nege olon am'itan id'ixe. id'ē erexe. tere jixe olon id'ēg id'ixe, id'ēgē id'ēd sabbā xōslōd çimxelyr emxelyr id'ēgē tab'i gexe. zei, zei gexe. tere çimxelyr emxelyrig tede xÿнī garsan xoinin' dagūlža abāçaža, porxōsīn am'itanda id'ēgin xilgeže, tere dalai-gās olxol“ geže xelebe. tere gesēr tere gurban xybÿd aḡgūr'indā garxa geže gažā garba. garan gesen'i ŷr caigā ygei baiža, odo meçe gilaisār baiža, gažā garād, tere gurban xybÿd çono bolbo. çono bolon gesen' tere çabaganca nege xutaga bar'īža, gurban xybÿnīgē zōnōson'i xojor xurūnī zerge žolōgin' zyseže abça, tere gurban xybÿd gurbūlan ul'ād jabaçaba. tere çabaganca tere xyrgen xybÿnē abça, gerte orōd, tere gurban žolōgō yzÿlže „šilnēs abād segserōrei — šilbe ulān xybÿd bolxo. sÿlēs'n'i abād segserōrei — çono noxoi bolxo. gaixam-šagīn gaixamšag gēçeçn'i enel zei, зÿнī зÿн tēše jabaža, ertexen gaixamšagīn gaixamšag tagnamšagīn tagnamšag gēçig olžo tyrgen bucārail“ geže xelbā. tere xybÿн boro erēn byrgesē onōd, зÿнī зÿн tēše jababa. en'jīn šara talada oçobo. en'jīn šara talada jabaža baisan gesen'i n'yden'in yzÿrte oson dalai baiba. oson dalaija xarād jabaža bain gesen' tere dalaidan' porxōd jabaža xaragdaba. jaba jabasār tere dalaida xyrebe. dalaida xyren gesen' dalain' širgebe. tere porxōdon' jabaxajā bol'ibo. xairdād baiba. tere dalai dēgÿr garça, dalain cād tē dun cagān ger baiba.

dun cagān gerte orbo. oron gesen'i eldeb aḡgin amtata id'ē, dÿren tab'ātai baiba. negeç xÿн ygei baiba. tere id'ē tōtonōs amsaža id'īše, gažā tēše garça, gerin зÿgēr toir'īžo, зÿн xoito uglūndan' gažartan'i зÿн xoišo xarsan nyxe baiba. tere nyxende orōd çagnād xebteže baiba. xebteže bain gesen'i yte šorgōlžo-šin'je olon am'itan jirže, tere id'ēg id'ibe, çagnan gesen' „çimxelyr emxelyr id'ēg tab'il“ geže dūgarça-tede o on am'itan jababa. jaban gesen'i tere xybÿн gerte orōd xaraba. tabag ajaga tebše togō boltodō xōsrōd baiba. „çimxelyr emxelyr bainūç?“ geže asūba. „bainabl“ geže dūgarba. tere xybÿnī xarxadan' xaragdaba ygei. gažā garād „çimxelyr emxelyr bainūç?“ gexeden' „bainabl“ geže dūgarba. xaran gesen'i xaragdaba ygei. „çimxelyr emxelyr xojūlan jabijal men'i xoinōs jabārail“ geže xelebe. xoinōsn'i jababa. tere xybÿн dagūlād, dalain porxōd acarba. dalain porxōsīn xÿн am'itan — yxxe negen'i yxeže, am'idi negen'i am'idi baiža, mū xybÿnīg xara xarsār „xān āba manda xōl xair'ill“ gežel tere xybÿnīg xarād, xōl ereže, xybÿndē mērgēže.

xybȳn xelba: „sabatā bar'igti!“ geṣe. tede am'itan sabatā bar'iba. sabatā bar'ixadan' „ṣimxelȳr emxelȳr bainūṣ?“ geṣe „bainabal“ geṣe „ene sabatada id'ē xī!“ geṣe, tere sabatāran' id'ēgin' dȳren xīṣe porxōsīn am'itad jixēr baja-ralṣa, anḡaṣa canḡaṣa ɵlɵṣṣɵ undāsaṣa baisan am'itad jixēr bajaralṣa, id'ēgin' id'iṣe baiba. tere xybȳn tende xān nertei bolbo. jabasār jabād tere porxōd dērēse dalai godor unaba. dalaida orōd jabaṣa baiba. jabaṣa bain gesen'i nege ger baiba. tere gerte orbo. gerte oron gesen'i ṣara lusan xān xara lusan xān xojor xereldeṣe baiba. tere xojor tere mū xybȳnī xarād „manai ene orondo ṣambū tebiṣ dērēs xȳn jirxe geṣe aiṣe jimbē!“ geṣe „jȳ gēṣīn son'īn xybȳn gēṣēb! ṣi xybȳn bed'i xojorig salgā! bed'i xojor xereldeṣe bainabd'il“ geṣe xelebe. tixeden' tere xybȳn „xarās saixan tā baina-tā, ṣarās saixan tā baina-tā!“ geṣe xelbe. xelxeden' tere xojor xāṣul xereldexejō bol'ibo. tere xybȳnē jixēr xyndelṣe „ṣambū tebiṣ xȳmȳn bed'i xojoriṣ dergede jireṣe orxo gēṣen'i jȳ gēṣīn gaixamṣagtai jim gēṣēb!“ gurban xonog ṣugālba, nair'ilba. „ṣei, ene mū xybȳnig bed'i xojor dalaiṣ cād tē gargīja!“ geṣe xɵrɵlɵbɵ. ene xojor xāṣul tere xybȳnigɵ ydebe. ṣara lusan xān zomogōl dēr sūḡād garba, xara lusan xān xojor salātai taṣūr onōd garba. mū xybȳn boro erēn byrgesē onōd garba. dalaiṣḡā cād tē garād, xara lusan xān tere xybȳnig „manai n'otogtō n'otogṣol bed'i ṣamada gojo saixan exener olṣo ɵxɵbd'il gojo saixan syme dugīn-ṣin'd'i ger bar'iṣa ɵxɵbd'il“ — „b'i gertei xyl'b'i, gergentei xyl'b'i!“ geṣe xelbe. „tigelbe jāxab? boro erēn byrgesē agsīja! b'i ṣamada xojor salātai taṣūrā ɵxɵb!“ — „tanai xojor salātai taṣūr'n'i jamar erdemtei gēṣēb?“ — „men'i xojor salātai taṣūr negēn taldā onōd jabaxa onō boldog, negēn taldā nege salāḡār'n'i dalai ṣabxūrdaxada dalaiṣ oso ṣirgedeg, nege salāḡār'n'i dalai ṣabxūrdaxada dalai osotoi boldog. ene bolbol tagnamṣagiṣ tagnamṣag gēṣē!“ geṣe xelebe. tixeden' tere xybȳn agsuba. xojor salātai taṣūrā onōd gertē jirbe. gertē jireṣ gesen' ɵnē gerel tatasān xacartai exenern'i „ṣei xybȳn xybȳn, olbo gēṣe-gȳṣ?“ — „olōb!“ geṣe. — „ṣei, yṣejil-dē!“ geṣe. gurban ṣolōḡō gargaṣa ɵḡṣɵ. tern'in yṣēd „eneṣin' bolbol gaixamṣagiṣ gaixamṣag geṣe xeledeg imē! ṣi ennegē ger barāndan'i by yṣȳlēreil ennig bolbol arsan barbānī nanṣaṣa ai tɵmɵn albatīn' dūdaṣa, yiseṣ barbānīn' nanṣaṣa, yi tɵmɵn albatīn' cuḡlūlṣa, en'd'īn ṣara taldā orōd, jixe bojontog xeleṣe, b'i ṣamada yṣȳlē ygei bolbol — men'i doxiḡ cōlōd, gergenīm abārai! ɵb ṣɵr'itei jȳtei bib — tern'imn'i abārai! b'i ṣamada yṣȳlṣe ṣadā bolbol — b'i ṣin'i doxiṣin' cōlṣo, ɵb ṣɵr'iṣ abṣa, albatīṣ medexe im bolxo, iḡeṣe xelēreil al'i gēṣebe tagnamṣagiṣ tagnamṣag!“ tere xybȳn xojor salātai taṣūrā gargaṣa tere exenertē ɵḡɵbɵ. exeneren' yṣēd „ṣi ene ariṣ ai tɵmɵn albata, ɵberīṣ yi tɵmɵn albata en'jīn ṣara talās daḡulād jixe dalaiṣ er'je dēre abāṣaṣa, ene xelsen bojontogō martan ygei tedēnde xeleṣe yṣȳlēreil!“ — „ṣei“ geṣe xelēd mū xybȳn gaixamṣagiṣ gaixamṣag tagnamṣagiṣ tagnamṣag tere xojorigō abād tere derēvende oṣoṣo. tere xojor jixe tyṣemēdē oṣoṣo, tyṣemelīndē orbo. oron gesen'i xojor tyṣemelnȳd „xybȳn xybȳn jirē bainal“ geṣe „xybȳn xybȳn dēṣē!“ geṣe „xybȳn, xybȳn dēṣē dēṣē!“ geṣe. dēde taldan' garṣa sūṣa. sūxa baixa cagtan' eldeb ɵnḡīn amtata id'ē tab'iṣa, tere xybȳnig jixe saiṣ saixanār xyndeleṣe „ṣei, xybȳn xybȳn, gaixamṣagiṣ

gaixamşag tagnamşagiṇ tagnamşag olšo acarba gēçe-gyç?“ geşe. — „olxonç olōb!“ — „ṣei xybṽṇ, yṣṽl“ geşe. — „endel yṣṽlşe bolxo ygei im!“ geşe. — „xāna yṣexe bibd’i?“ — „arasṇ barbānā nançaṣa, ai tēmṇ albatīg cuglūlṣa, yisṇ barbān nançaṣa, yi tēmṇ albatīg cug’ūl!“ — „ṣei xybṽṇ! yṣejil-dē!“ geşe. albata bygedēren’ cuglarça, tere albatīn’ tere xojor tyšemelig dagūlād, en’jīṇ ṣara talada dagūlād garād „ṣei, xojor tyšemell!“ geşe „namai bolbol gaixamşagiṇ gaixamşag tagnamşagiṇ tagnamşag gēçig olšo yṣṽl geşe jixēr xaṣā beleit, olxonç olōbo, yṣṽlxenç yṣṽlxeb! yṣṽlxedē m’īṇ yṣṽlxe ygeib! men’i yṣṽlşe çadā ygei bolbol — men’i doxīg cōlōd gergenīmṇ’i abārai! yṣṽlşe çadā bolbol — çin’i doxīg cōlṣo, ɔb ṣēr’içṇ’i abça, xedenṇ albatīçṇ’i xar’ijātaniçṇ’i men’i bolxo“. t’ixeden’ tere xojor tyšemel „bolxo, bolxol!“ geşe bolgobo. gurbanṇ ṣolōgō gargaṣa, sṽlēsen’ segserbe — çono roxoi bolōd sūba. „jō... gaixa!“ ṣilnēsen’ abād segserbe — ṣilbe ulāṇ xybṽṇ bolōd sūba „jō gaixa! tagnamşagiṇ tagnamşag al’i gēçeb?“ — „ende yṣeşe bolxo ygei jime!“ — „xāna yṣexe bibd’i?“ — „jixe mōrṇ dalaiṇ ṣaxada yṣexebd’i!“ mōrṇ dalaiṇ ṣaxada oçobo. oçōd „xojor jixe tyšemelnṽd yi tēmṇ albatataigā bygedērē xaragtuil“ geşe xojor salātai taṣūrā gargaṣa jirşe nege salāgārṇ’i dalai ṣabxūrdaba. dalaiṇ os ṣirgeçebe. xṽṇ am’itan — anḡaxa negen’ anḡaṣa, canḡaxa negen’ canḡaṣa, unaxa negen’ unaṣa baixa caḡtan’ tere xojor nojṇ tyšemelnṽd tere xybṽnde „dalaigā ostoi bolgiç!“ geşe xeleşe mōrgəṣe, olṇ xynī anḡaṣa baixīg, olṇ xynī yxeşe baixīg xaraṣa, tere xojor salātai taṣūrīṇḡā ondō salāgārṇ’i ṣabxūrdaba. dalaiṇ ostoi bolbo. dalaiṇ ostoi bolxo caḡtan’ „jō... tagnā!“ — „ene xereg dṽrbṽ?“ geşe. — „dṽrbe!“ geşe. „gaixamşagiṇ gaixamşag tagnamşagiṇ tagnamşag yṣṽlşe çadaba gēçyṇb?“ — „çadā gēçeç!“ tere gesēr xojor tyşemelin tolgoiṇ xereḡte orūlṣa, tolgoigīn’ abça, tere xybṽṇ tyšemeliṇ xereg dāṣa, tyšemel bolṣo sūba. najṇ ṣil’iṇ nair, ṣaranṇ ṣil’iṇ ṣugā xişe, yl’iger dṽrçe, yge cṇṇ bolbo.

ГОВОР БАРГУЗИНСКИХ ЭХИРИТОВ

Записи Н. Н. Поппе.

1. ПОСЛОВИЦЫ

1. agta mor'inoi xөгşөrxөdө
unagaᄇ dāganai nādan,
amba saidiᄇ xөгşөrxөdө
aşa guşıᄇ nādan.
2. alta haixaᄇ ababa-şigi
zed ygeigēr gardag ygei,
amrag haixaᄇ jababa-şigi
zedxer ygeigēr jabaxa ygei.
3. asa modonᄇ gēd emēl bolxo ygei,
amatai xyᄇ gēd nojonᄇ bolxo ygei.
4. alaldaba axa dŷ,
bar'ildaba baza baira.
5. alagaiᄇ mū xerŷr,
zēr'iᄇ mū haxul.
6. arxi ūxada am'inda xarşa,
ail zaixada algada xarşa.
7. arxiᄇşanā daxaza jabahanᄇ xybŷd manai
ailai xөгşөd bolzo hūna,
adūnā daxaza jabahanᄇ unagaᄇ manai
abada unaxa mor'iᄇ bolxo.
8. arxi arbaᄇ nahanai aᄅil,
tamxi tabaᄇ nahanai aᄅil.
9. arxi ūxada amaᄇ xazagai,
azarga unaxada ala xazagai.
10. am'idinᄇ bajar өrmө zөxөi xoјor,
yxehenei jargal yneheᄇ şoroi xoјor.
11. arbaᄇ nahanai al'āja
xor'iᄇ nahanai xol'şor'i
tөmөр genzēr bar'xa ygeiş.
12. ambār emdexe
ara xaxalxa berxe.

13. adūjā bahabal urga ygei orxo,
ailā bahabal behe ygei orxo.
14. arbaṇ xurgan
amā tezēxe,
xor'in xurgan
xōlojō tezēxe.
15. adag teneg bejē magtaxa,
dundin teneg yr'i emejē magtaxa.
16. alag azargain unagan
alagin' abā ygeiṣ-xadā bulagin' abaxa.
17. abaxui baigād amarag berxe,
alaxui baigād ṣixan berxe.
18. ama бага-ṣi xadā dŷrxe ygei,
ambār jixe-ṣi xadā dŷrxe.
19. aḡagahan garhan daḡin aḡagadā dŷrxe ygei.
20. emēlei modonoi dərben'in hain,
ere xŷnei nege hanātain'i hain.
21. erēn hain egdeger,
mor'noi mū mugdagar.
22. ebtē ṣāzagai xun bar'xa,
er'ēn dēhēr ṣulū otolxo.
23. ere xŷnei zosō
emēlte xazārta mor'in bagtūza.
24. erxe ŷdende, elengir xoimorto.
25. ŷdin haitin xoimorto hū,
exe haitin basaga abal
26. erden'i bejeten,
erdem haitan.
27. edē haixanār by gojo,
erdemē hainār gojol
28. erxīm bajan erdem bel'ig,
dundin bajan id'er zalū,
adag bajan adahan mal.
29. erdemhan elexe ygei,
zigŷrhan xal'ixa ygei.
30. ere xyn etelxe-ber'i uxān orxo,
erzen tonog elexe-ber'i ɔngə orxo.
31. exener xŷn'i uxān bogn'i, yhen'in uta.
32. exein gulamta sadxulan,
esegein tōno dulān.
33. exe esegin hanān yr'i bejedē,
yr'i bejin hanān oi taiguda.
34. erxe basagan emēl bŷrge erbe gelei.

35. exe esege xojor mөnөxө busa,
yjiñ nөxөr mөnөxө.
36. exetei xыñ
el'ige dÿren,
yrtei xыñ
ama dÿren.
37. erdemtei bardam xatahañ el'igen mete.
38. inzagan jixe bolxodo exejē mөrgөxө,
inag jixe bolbol bejē xarşalxa.
39. in'eden bolxodo xÿrtei,
xan'adañ bolxodo xamā ygei.
40. işxe n'ür, şışxe begsө.
41. olonoi dunda yge by alda,
orō dēre urga by alda.
42. olon tarbagan nөxoloidō xyrtoxe ygei.
43. olzoin mü olbo,
otogin mü xelbe.
44. onğondō uha xajaxa ygei,
otogtō xarār xelexe ygei.
45. orton xыñ olohonō
nege өdөр id'xe gelei.
46. oido orşigdoxo,
taiguda taharxa.
47. id'ixejē baitar xōloi jārxa,
xarxajā baitar n'yden jārxa.
48. өdөр xaragdañ myşen mete,
өbel garhañ өndөгөн mete.
49. erxejē şadaxin orondo berxejē şada.
50. uhañ mor'in xojorto id'irxen-xalār
xulagai xeze şөdөр zaidaza hura.
51. exener xыñ esxegsendē,
ere xыñ zor'igsondō.
52. ere xÿnei jargal xēre,
exenerei jargal xoimorto.
53. nÿxejē bol'ihon bajan
er'ixehan dutaxa ygei,
bodoxojō bol'ihon targan
id'ixehan dutaxa ygei.
54. nygel nyxөtei,
şebel şexetei.
54. noxoин hainda şono eltei,
nojon'i hainda xulagai eltei.
55. nojodör xereldebel n'urga ygei,
noxodör xereldebel xormoi ygei.

56. noitondo sabūn bəxə,
nomogondo sed'xel bəxə.
57. noxoiṇ xereldehan gazarta əlber bolxo,
nojodoi xereldehan gazarta xerȳr bolxo.
58. nygel bujaṇ xojor ezejē olozo jadaxa ygei,
n'yde ygei ʃorgol'zon nyxejē olozo jadaxa ygei.
59. nygel bujaṇ xojor axa dȳ xojor.
60. axatai jabaxada ar'b'iṇ,
dȳtei jabaxada dȳren.
61. al'ā xȳn arbaṇ zobolonṭoi,
xol'ʃor xȳn xor'iṇ zobolonṭoi.
62. oi modon ɔndɔrtei namtartai,
olon xȳn haitai mūtai.
63. alaxa ebeʃen al'ār orxo.
64. nerē xuxarxiṇ orondo jahā xuxarhan'iṇ dēre.
65. nəxer nəxertē tuhatai,
nəxədəhən xalādahanda tuhatai.
66. noxoi tūza bolxo ygei,
nojoʃo zargulza bolxo ygei.
67. yxerēr jabaxadā jabaganhan nege zā dēre,
yjetenhan halaxadā yxeheṇhan nege zā dēre.
68. ykke tɔrxə xojor ɔdər hən'i xojorto,
ygeirexe bajazarxa xojor ɔbəl nazar xojorto.
69. ykke tɔrxə xojor arʃam taltai,
ɔbəl nazar xojor dər'i taltai.
70. ygeitei xȳnde gasalaṇ olon,
ən'ʃən xȳnde nojon olon.
71. ygeiteib'i geze turaza ykke ygei,
bajam geze baraza jadaxa ygei.
72. ɔgəl'itə xȳnei gar xaraza,
ɔngetə xȳnei ʃarai xaraza jabaxa berxe.
73. ɔhətə xȳn ɔr'iṇ dabānda ulzaxa,
xihāta xȳn xiraiṇ dabānda ulzaxa.
74. ɔldəxədə ɔlə azargain ʃəheṇ amtatai bolxo,
sadxada sagāṇ xurganai m'axaṇ mūxai gexe.
75. ɔglə id'ixe ȳxenhan
ənə id'ixe ūʃxa amtatai.
76. yre ygei xȳn n'yde noiton,
yr'itei xȳn eber noiton.
77. urūzahan xȳn untaxa id'ixe xojor,
ɔdɔlxə xȳn sanaxa serexe xojor.
78. yxerhan unaxada eberē d'ebsexe,
mor'inhon unaxada delē d'ebsexe.

79. ylēd geze id'ēlexe,
 ēndyid geze hūxa.
80. yxehan xyn jargalantai,
 ylehan xyn'in zobolontoi.
81. urhan id'ē amtatai,
 ongostoi oron dulān.
82. ygede bōgdoxo ygei,
 ȳxende nelexe ygei gelei.
83. yxexe x̄ynde yge xereg ygei,
 untaxa x̄ynde uhan xereg ygei.
84. ērin ur'in daida,
 x̄yn'i xyiten daida.
85. ēndər'igi nabtarāran dabaxa,
 ērgən'igi nar'āran dabaxa.
86. yxer udānā medexe ygei,
 xyn tenegē medexe ygei.
87. ēndər xadain oroido modo ygei,
 ēlgər bardam'i tarxida sese ygei.
88. yjelēd halanxār yzelsē ygei jabahan'in dēre.
89. yn'ēn bolbol yxexedē hy ordog.
90. ere xyn jəhə daxin ēdəlxə, jəhə daxin urūzaxa.
91. ēdəlxə x̄ynde yrgen xereg ygei,
 zajāta x̄ynde zargu xereg ygei.
92. yrgehan yr'ide yxin xybyd ilgā ygei,
 ēdxəhan zər'də yxerei xon'inoi ilgā ygei.
93. xē n'ūrtan, tē haxultan.
94. nege hainār garbal mūjā garxa xolo,
 nege mūgār garbal hainā garxa xolo.
95. xadada xarbahān somo,
 xar'ida əgəhan yxin.
96. xar'i xar'ida bagtaxa ygei,
 xandagai semegen togōndo bagtaxa ygei.
97. xaba bagatād bardamnaxa,
 xan'šar n'imgetād targūlxa.
98. xarū bajan ygeiteihan doro,
 xartai sesen teneghan doro.
99. xabtagai tyl'ēn galai daramta,
 xadam ygei basagan gerei daramta.
100. bābaidā baixadā basagan haixan,
 bajārta baixada barān haixan.
101. xaxasaša ygei xan'i jabahan nexərtē
 martaša ygei mū yge by xelexe.
102. xatanhan xailaza ujangdā orxo,
 xatūhan halaza zēlendē orxo.

103. xatūda xazār,
nomgondo nogto.
104. xədəhe oјoxo sanānai,
xybŷtei bolxo zajānai.
105. xŷnei mŷ xŷ dairaxa,
mor'noi mŷ modo dairaxa.
106. tul'ixadā bē bolxo,
turxadā jorō bolxo.
107. xēše ygei xebteze ɔxɔ gelei.
108. xurdaŋ'i homo xysexe,
xudal'i yneŋ xysexe.
109. xursa n'ydeteŋhaŋ xilar tŷxe gardag,
xurdaŋ xeleteŋhaŋ xelexei tŷxe gardag.
110. xoišō xarahāŋ gazarša,
xozomxijō hanahaŋ seseŋ.
111. xōlomsor xyŋ togōndō gam,
xozogo xyŋ malgaiddā gam.
112. xormoiŋ ulāŋ'i by xara,
xotoiŋ ulāŋ'i xara!
113. xulagai bar'ibal olon dēre,
xoјor bar'ibal oron dēre.
114. xegšəŋ xyŋ zomogol tŷxe,
xegšəŋ noxoi gazar šinšexe.
115. xašaŋ mor'indo gazar xolo,
xarū emede nexer xolo.
116. xutaga yzŷrte xursa,
xul'i xizagārta xursa.
117. xalaxaitai gazarta xel n'ysegeŋ jabaxa berxe,
xartai xŷnēr yge sol'ixo berxe.
118. xoјor xyŋ xolo-ši bolbol zolgoldoxo,
xoјor modon oiro-ši bolbol zolgoldoxo ygei.
119. xudal'ša xyŋ ama aldaxa,
xulūša xyŋ dōgūr xaraxa.
120. xyŋ bolbol tenegē medexe ygei,
temēŋ bolbol gonogorō medexe ygei.
121. xŷnei mŷja xyr'mexse medexe,
ēriŋgē mŷja yxeter medexe ygei.
122. xyŋ bolxo xebšergəjēs,
xələg bolxo unaganās.
123. xelexe bološo ygei xetiŋ jabadal,
xemzeze bološo ygei oršolongiŋ dalai.
124. xarā ygei nyxe gešxexe,
medē ygei xor id'ixe.
125. xon'inoi oimogson uhāja šono dol'ōdog gelei.

126. x̄yn/i xelehan bejedē,
x̄ē bar'ihan n'ūrtā.
127. xobdog xer'ē xojor zyxel'ihan gēgdebe.
128. targū xaranxār tarxi xaraxa.
129. dārza jabanxār dāza jadahan'in dēre.
130. xatāhan tēmər'i yr'ixe berxe,
xan'ilahan nexerhan halaxa berxe.
131. xorto daisan xolo beşe,
xot'ogojō bejehan by salga.
132. oro ygei baigād
on'igor geze golō.
133. nojon şin/i dymedē,
bajan şin/i xorēdō.
134. xeryrşe xyṇ noxoi mete,
xenteg xyṇ xirē mete.
135. amandā ā ygei,
xelendē xē ygei.
136. un'şaxa nom ygei,
udxaxa em ygei.
137. emşin xūşan'in hain,
zurxaişin şinen hain.
138. esehan mor'indo m'inā xynde.
139. esegin xybyd el'igendē,
bābain xybyd barandā.
140. xazagar xur'aixa xadam orxo.
141. uṅgaragta gurbaṇ şaltag.
142. n'ūtarā n'urgār dūldaxa,
xabşatar xabahār dūldaxa.

2. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хамташалова

1. gazar doro xyr xyr gene,
gansa modon jodor jodor gene (herbē, byl̄yr).
2. şir şir dūtai,
şingis xānai bul'zūxai,
arbaṇ xojor xel'itei,
aṇ bēṇ zaxatai,
altan mēngēṇ gorjotoi (şās).
3. xyrei xyrei xyreilē,
xyren azarga jorōlō (şyden xelen xojor).
4. johotin ur'ai
jondon gatahan (zula).

5. orbōxon/i xonzōho urbūl'za jadā (n'ydyr).
6. xoton'in uitaṇ,
xon'in'in oloṇ,
xusan mērgēdēg (n'ydyr).
7. galbaṇ gazar dol'ōgō (xyrze).
8. gar gar bar'ilsā,
gatahaṇ xōloi šaxalsā,
mēr mērē mēšxelsē,
mēngēṇ xōloi šaxalsā (degeldē xušū gērxe).
9. en tende gešxedeltei
em bēber bejetei (baxa).
10. ham-dl'i had'irag
hara-dl'i tēxērēṇ (tergen/i mēr).
11. doxoloṇ sorōxiṇ
dubū toirō (nōho ērxe),
12. dubū toirōd
dolōṇ nyxeṇ (n'yden, xamar, šexeṇ, amaṇ).
13. xormojör dýren šagai-sō xojoy haxatai (hara naraṇ xojoy).
14. ši terēxēr ošōroi,
b'i enēxēr ošoxob,
tēzb'iṇ gazā zolgoldoxobd'i (behe behelxe).
15. ende šabšahaṇ šabšadahaṇ xānda xyrene (b'išeg).
16. axa dý xojoy ur'ildād
axan dýjē xysē ygei (dərbēṇ mērtēi tergen).
17. xān/i xajahaṇ argamzigi
yxeterē ebxeze šadaxa ygei (xargui).
18. ten'jerhaṇ tebene han'zā (temēn/i hýl).
19. xēndei-sō xēxē šono (xui-sōxi xutaga).

3. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Понте

1

naimaṇxaṇ gasūtai šargaajā
nazartā xēlxē yei gasalaṇ-dā,
nādaza jabahaṇ nēxēdērē
nahandā jabaxa yei gasalaṇ-dā.
ēnderxēṇ mērtēi tergejē
ēbēldē xēlxē yei gasalaṇ-dā,
yjelze jabahaṇ nēxēdērē
yjedē jabaxa yei gasalaṇ-dā.

2

bulxa᠗ xanᠭai togōnū
 busalxuigīn' xyl'ēji,
 būral sagā᠗ ɔbɔgɔdɔ
 zugālxuigīn' ṣagnaji!
 taba᠗ tamagai᠗ togōnū
 tataxuigīn' xyl'ēji,
 tarxi sagā᠗ ɔbɔgɔdɔ,
 zugālxuigīn' ṣagnaji.

3

xo᠗gorō xurdandā mexelȳlze
 xo᠗xorxoi geṣxȳlen aldalaib,
 xol'ṣorxo᠗ zalūdā mexelȳlze
 xobolo᠗ xelȳlen aldalaib.
 ɛngelē xurdanda mexelȳlze
 ɛng'ijē geṣxȳlen aldalaib,
 id'ir zalūdā mexelȳlze
 eldebēr xelȳlen aldalaib.
 xanᠭalā xurdanda mexelȳlze
 xargui geṣxȳlen aldalaib,
 xol'ṣor zalūdā mexelȳlze
 xobolo᠗ xelȳlen aldalaib.

4

agūlā᠗ ɔndɔr dabānda
 uldabaltai-dā unaga᠗,
 uta xolo xarguida
 ujarbaltai-dā nɔxɔrn'i.
 ṣilē᠗ ɔndɔr dabānda
 ṣiṣerbeltei-dā mor'imn'i,
 ṣixe xolo xarguida
 ṣibṣegdebeltei-dā nɔxɔrn'i.

5

malagārtā bodōd xarxadamn'i
 men'i daida beṣe-dā,
 martaza jabahan'im hanūlxa
 manai izi beṣe-dā.
 ɔglɔdɔ bodōd xarxadamn'i
 ɔrē᠗ daida beṣe-dā,
 ɔldɔzɔ jabahan'im sadxāxa
 ɔrē᠗ izi beṣe-dā.

6

xada dēre urgaxa
 xasūraṇ jamar jambataib,
 xadalaṇ dēre etelxe
 axam jamar jargaltaib?
 ɔnder dēre urgaxa
 eṣəhəṇ jamar jambataib,
 eteg dēre etelxe
 axam jamar jargaltaib?

7

gunaṇ gunaṇ nahandā
 gulamtaṣā toirōd galūr'ijā,
 guṣa deṣe nahandā
 habaṣā toirōd galūr'ijā!
 denəṇ denəṇ nahandā
 dəl'ijē toirōd galūr'ijā,
 deṣe guṣa nahandā
 habaṣā toirōd galūr'ijā!
 buxaiṇ xybȳṇ tugalār
 būlgajā xeze jidxȳ'ejē,
 burxaṇ zajāṣa xybȳdēr
 būsaṣā xarūlza hūji-dāl
 azargaiṇ xybȳṇ n'ilxanda
 anzahujā xeloze jidxȳleṣe,
 axal zajāṣa xybȳdēr
 alagajā xarūlza hūji-dāl
 tylehəṇ galai tȳxe b'ī —
 t'əməṛ saṣūr xojoṛ xejīm,
 tēməṇ zonoī tȳxe b'ī —
 tərə joḥo xojoṛ xejīm.
 udxalhaṇ galai udxā b'ī —
 ūla saṣūr xojoṛ xejīm,
 olon zonoī tȳxe b'ī —
 exe sagāṇ tərə xejīm.
 barbagaiṇ ṣenēṇ baixadamnai
 bābai jȳnēr senteib-dā?
 basa mənē hanaxadamnai
 igēd jabaxīmnai yrgēl baina.
 erxən ṣenēṇ baixadamnai
 izī jȳnēr senteib-dā?
 egē mənē hanaxadamnai
 igēd jabaxīmnai yrgēl baina.

naimaᠨ xalxai zadarza
 nalgai nazar bolōd baina,
 naimaᠨ xar'i xolbozo
 nair tere bolozo baina.
 dolōᠨ xalxai zadarza
 dūrma nazar bolōd baina,
 dolōᠨ xar'i xolbozo
 dūrma tere bolōd baina.
 barūnā xargui haixaᠰāza
 barzagar baxana bodxolaibd'i,
 bābajā xoimor haixaᠰāza
 bar'urtai haba baigūllaibd'i.
 ezeneil xargui haixaᠰāza
 er'ēᠨ baxana bodxolaibd'i,
 ib'ijē xoimor haixaᠰāza
 ed'xemel xerəᠨgə baigūllaibd'i.

8

xəxəl zailaiᠨ boinogohan
 xələgei jolō bed'irji-dā!
 xəndei jalgaiᠨ exinhaᠨ
 xerəᠨgin byl'yr manaji-dā!
 alag zailaiᠨ boinogohan
 agtaiᠨ jolō bed'irji-dā!
 ara jalgaiᠨ exinhaᠨ
 ārsaiᠨ byl'yr bed'irji-dā!
 ara jalgaiᠨ exinde
 abaiᠨ šujāᠨ tende xejim,
 arxital ailai xoimorto
 əbөгөdei šujāᠨ tende xejim!
 xəndei jalgaiᠨ exinde
 xosəgei šujāᠨ tende xejim,
 xerəᠨgetel ailai xoimorto
 xөгшөdei šujāᠨ tende xejim.
 xurumxān'i sahaᠨ xejim,
 xurmag tulmār sahaᠨ xejim,
 haxul'imnai sahaᠨ xejim
 hādag zurmār sahaᠨ xejim.

9

gunaxanā hurgaxajā
 gurbalzajā zaidajā,
 guntaixanā hurgaxajā
 hādag nomo beldexejē!

şydelxejē hurgaxajā
 şoder nogto zaidajā,
 şydenogyjē hurgaxajā
 xurmag nomo beldexeje!

zyrxebsxexen xōlobşojō
 zŷze baigād xaraiji,
 zyrxen-sōxi hanajā
 tālsaza baigād zugālaŷi!

harbalzaxan xōlobşojō
 haixaşāza zŷjibd'i,
 hanān zyrxen xoŷorō
 tālsaza baigād zugālaŷi!

sēl dalain oŷorhan
 seber mōlei bed'irji-dā,
 sēze uxān xoŷorhan
 seber zugā bed'irji-dā!

uhan dalain oŷorhan
 uran mōlei bed'irji,
 uxān zyrxen xoŷorhan
 ur'imtai zugā bed'irji!

10

xadain sāna doŷgodō,
 xara xexei doŷgodō,
 xamag zon'in doŷgodō,
 komūn tēşē doŷgodō.

bōr'in sāna doŷgodō,
 boro xexei doŷgodō,
 bultan zon'in doŷgodō,
 komūn tēşē doŷgodō.

11

xarajād urdagşa barguzan
 xada agūlahan exitei,
 xamtin saixan xul'i
 Xārī Mārksahan zābartai.

tyrgen sagān barguzan
 tēmər bōlonhan exitei,
 tegşin sēlētei xaman'izam
 L'en'in bagşahan exitei.

12

baran̄ xadain̄ modōrō
 basa surgūl'i bar'ibabd'i,
 batalsan̄ saixan̄ xūl'imnai
 bargazār porxōd asrūlba.

urda xadain̄ modōrō
 uran̄ surgūl'i bar'iba,
 ulān̄ saixan̄ xūl'imnai
 usār porxōdō asrūlba.

13

emn'ig emn'ig mor'ijō
 emēlēr sait̄ar surgajī,
 ene zalū bejē
 erdemēr sait̄ar surgajī!

begseger begseger mor'ijō
 berxēr sait̄ar surgajī,
 бага ene nasajā
 bešegēr sait̄ar surgajī!

14

јorō mor'inoi garxada
 јolō bar'ixa xeregtei,
 јapōn̄ xūl'īn̄ јirxede
 saldād bolxo xeregtei.

xatar mor'inoi garxada
 xazār bar'ixa xeregtei,
 xagān̄ xūl'īn̄ јirxede
 xamand'ir bolxo xeregtei.

15

xadain̄ dēgȳr bembergē,
 xarāsgai šubūn̄ bembergē,
 xarxadam daida xolo baina,
 xar'zal xezē xyrxe beleib?

bōr'īn̄ dēgȳr bembergē
 bol'zomor šubūn̄ bembergē,
 bodxodom daida xolo baina,
 busazal xezē xyrxe beleib?

16

boro xal'ūn xulgana
 bulanḡā toir'ōd bemberḡē,
 bōṣṣī gyzētei xulāḡ
 bol'ṣow'igto xaṣūlād bemberḡē.

xara xal'ūn xulgana
 xajāḡā toir'ōd bemberḡē,
 xaba gyzētei xulāḡ
 xaman'ista xaṣūlād bemberḡē.

Записи А. М. Хамашалова

17

xoito bargazanā mērisēje
 xursaxan taxārā seserȳleji,
 xol'ṣor zalagū nēxēdyd'i
 xomsomōlūn surgūl'ār sexelzȳleji!

seber bargazanā mērisēje
 ṣirem taxārā seserȳleji,
 ṣinelsen zalagū nēxēdyd'i
 seregei surgūl'ār sexelzȳleji!

aral dalain mērisēje
 arātai taxārā seserȳleji,
 al'ā zalagū nēxēdyd'i
 azalūn surgūl'ār sexelzȳleji!

xara dalain mērisēje
 xadamal taxārā seserȳleji,
 xamtaragsan zalagū nēxēdyd'i
 xabal'ērūn surgūl'ār sexelzȳleji!

18

urguitai sesegtei-lā gazarija
 urbūlan xaxalsan trāgtar,
 urdan'il m'ixulain ṣirētije
 urbūlan daragsan ulagān sereg!

sesegtei-lā urguitai-lā gazarija
 seberlen xaxalsan trāgtar,
 ṣirēte m'ixulain zasaja
 ṣīdxen daragsan ulagān sereg!

19

alaglanᠭᠠᠨ xaragdana
al'imās zimestei agūla,
agtanōm zor'igō bar'iza
aza bed'i zargajī!

senᠭerlenᠭᠠᠨ xaragdana
seseg namᠰastai agūla,
ᠰinel zor'igō bar'iza
sengelsen bed'iner zargajī!

20

enᠭin sesegēr byrxegȳlsen,
urdās toxoitoy ydel mēr'in,
olon man'ija gegērylsen
ulagān namīn surgūl'ī!

ᠰaral sesegēr byrxegȳlsen
sānās toxotoi yde mēr'in,
samagūn magūja gegērylsen
sovēd namīn surgūl'ī!

21

ᠰerᠰȳ xebōtei bēleigē
ᠰitūgē turada martalaib'ī,
sel'gēlen dol'jolon sel'inᠭel ᠰi
ᠰilbetijim soᠭōd ᠰiᠰerylēl ᠰi.

xal'ūn xebōtei bēleigē
xar'b'inā turada martalaib'ī,
xal'ūran dol'jolon sel'inᠭel ᠰi
xart'itijim soᠭōd ᠰiᠰerylēl ᠰi.

22

m'itim'in golō tapanūlxa
melzētei zērdim tyrᠰe,
mend'imn'ī xyrgērei,
met'ī solxōb egȳzeb!

zazīn golōr tapanūlxa
zagaltai zērdim tyrᠰe,
zaxūlāᠰim xyrgērei,
zadarxai solxōb egȳzeb.

23

xaralād baigša dalaida
 xašā xaiba haixan,
 xar'ida ošōd baixada
 axa bergen haixan.

uhan jixe dalaida
 onḡoso xaiba haixan,
 uragtā egēd baixada
 bābai izi haixan.

24

xexə nogōn urgaza
 xerəngedə nemertei,
 xybūd basagad ədəzə
 xəgšən xūdte nemertei.

altan delxei delgerze
 adahan malda nemertei,
 aša guša nemeze
 xəgšən əbөгədtə nemertei.

Записи Л. Ч. Гомбоина

25

tyb'in xaranxi gereltylxe
 təxər'ēm šara naran-dā,
 tyidxer munxagim gegerylxe
 təbīn jaman narkomprös!

delxein xaranxuigi gereltylxe
 delger šara naran-dā,
 demei munxagim gegerylxe
 dēde jaman narkomprös!

26

boro dal'itai šubūnda
 bōr'i geze baidag-gyei,
 bol'šov'ig bolson manaida
 burxan geze baidag-gyei.

xara dal'itai šubūnda
 xada geze baidag-gyei,
 xomsomöl bolson manaida
 xagān geze baidag-gyei.

27

agarīn oroјōr dongodogšo
 altan zigyrte saraṇ xəxəi
 ajalgain saixanār egeşeglylze,
 agūlain oroјōr zedelgylne.
 amarār төрсөн орон н'утag
 aldar'in' sanagdād gun'iglūlna.
 sendenei oroјōr dongodogšo
 sesegl'ig zigyrte saraṇ xəxəi
 sengel'ig saixanār egeşeglylze
 şilein oroјōr zedelgylne.
 sengelērē өдөгсөн орон н'утag
 sed'xeldem sanagdād gun'iglūlna
 zendenei oroјōr dongodogšo
 zembege zigyrte saraṇ xəxəi
 zabxalan saixanār egeşeglylze
 zalgain oroјōr zedelgylne.
 zargalār өдөгсөн орон н'утag
 zuram'in' sanagdād gun'iglūlna.

28

xaraxan seme sertýjē
 xazagā surgul'ida өмдөrei,
 xairatai saixan sanāja
 xarandāsār beşēd өгсөлгөrei!
 sagān seme sertýjē
 saldādā surgul'ida өмдөrei,
 saixan seber sanāja
 sārhundā beşēd өгсөлгөrei!

29

xalūn şaṅga naranda
 xadain oroī serýxen,
 xamag olon porl'itārta
 xaman'is baidal zoхidxon.
 ulān şaṅga naranda
 өндөрin oroī serýxen,
 өргөн olon porl'itārta
 өсөdin xul'i zoхidxon.

30

өngin sesegēr byrxēsen
 өргөн toxoitoi n'utagnai,

yjīn b'idn'i xymyzylsen
yndesen sojol'in surgul'il
xal'urxaṁ sesegēr byrxēsen
xabtagai toxoitōi n'utagnai,
xamagiṁ b'idn'i xymyzylsen
xomon'is josonoi surgul'il

31

sasanai orxo jagūnās?
sagān dalain mananāsa.
sasal'izam bolxo jagūnas?
sav'ed ulasūn zuramāsa.
borōnoi orxo jagūnās?
bulagail xyiten usanāsa.
bultārāl xamtarxa jagūnās?
bol'šov'ig namīn zuramāsa.

32

bōr'in dēgȳr xarguilta
bulagan jāgā gojoxon,
bultanai dunda nerelȳlxe
Byl'ȳxer jāgā gojoxon!
xadaiṁ dēgȳr xarguilta
xal'ūn jāgā gojoxon,
xamagai dunda nerelȳlxe
xomūna jāgā gojoxon!

33

xadajā xendelēn xaxalxa
xara mor'inoi zadāša,
xamag zojō daxūlxa
xomsomōl xūl'in zadāša.
bōr'ijō xendelēn xaxalxa
boro mor'inoi zadāša,
bultan zojō daxūlxa
bol'šov'ig xūl'in zadāša.

34

barūnhaṁ tarāgtar asarza
baisajā ermeje tegšelnā-jū,
barguzaṁ bultārā eblerze
batalmār sasal'izam baigūlnā-jū.

ydehaṇ tarāgtar asarza
 ɔndɔrɔ ermeje tegʃelnā-jū,
 ɔrgɔṇ barguzaṇ xamtarza
 yjelmēr sasal'izam baigūlnā-jū.

35

baigal dalaidā xyndetei
 barguzaṇ mɔrnei usaṇ saixaṇ,
 baixal zondō xyndetei
 bagʃa Lēn'inei nomlol saixaṇ.
 xara dalaidā xyndetei
 xabtagai barguzanai usaṇ saixaṇ,
 xamag zondō xyndetei
 komon'is Lēn'inei nomlol saixaṇ.

36

bōr'in bōr'in tar'āg'i
 butalza eṣilbe tarāgtarnai,
 burū gyzētei xulāg'i
 buta soṣibo xomon'isnai.
 xadain xadain tar'āg'i
 xaxalza eṣilbe tarāgtarnai,
 xadūʃxi gyzētei xulāg'i
 xaxa soṣibo xomon'isnai.

37

arbaṇ xojoṛ zilē axalaṇ baidag
 ama sagāṇ xulgana negēṇ zil.
 eber ʃixeṇ xojoṛō hezeṛeṇ baidag
 ezendē xairatai yxer negēṇ zil.
 xoṇxorxoṇ gazarā xoṣirzūlaṇ baidag
 xolbō turūtai xoṇ'in negēṇ zil.
 xolo gazar'i oirtūlaṇ baidag
 xobxogor turūtai moṛ'in negēṇ zil.
 delexei dēgȳr debʃȳleṇ baidag
 derseger ʃixetei tūlai negēṇ zil.
 xorto daisan'i xolodxoṇ baidag
 xoṇ-xoṇ dūtai noxoi negēṇ zil.
 gazarai xerhije oṅgilon baidag
 gal'magar ʃixetei gaxai negēṇ zil.¹

Перечень годов двенадцатилетнего цикла здесь неполон.

4. СТИХОТВОРЕНИЯ

*Записи Н. Н. Поппе**Сочин. Зандара Баторова*

malin baidal saizarulxa tus
 in'edei guilta.
 bur'ad mongoloi r'ispyl'igina
 barguzanai aimagin, deren'i somon'i
 bygdin şuxalgan'i urda
 xelexe yge men'i:
 zei nexedl
 b'i bolbol odō naiman nasatai b'i,
 yzexe gexede yzebeb'i,
 yn'en beje men'i etelxo bolobo.
 xaraxa gexede xaraba b'i,
 xara n'yde men'i soxordoxo bolobo.
 ime sagin jirxas urda
 ynen ygeje xelexemn'i-le.
 eboged hamagad dilitai
 xyndete ygeje xelexemn'i-le.
 xybyd basagad meditel
 tugal jabxat'ja xelxadla
 tobşotoi sainar hanan ygei b i.
 buru jabaxada
 bozurza nege jixe jadahan b'i.
 xasar'ig jabaxada
 xamurza nege jixe jadahan b i.
 gunzan jabaxada
 guja xoldexo nege jixe jadahan b'i.
 denzen jabaxada
 derbe hartai tugal orxizo
 nege jixe jadahan b'i.
 ene jyn-derhan
 ize jixe jadabş gexede,
 ezemnai alga geze medxe-yei,
 arxi xarta xedeg-im.
 izi manai mal geze medxe-yei,
 man'i un'sad hudag-im.
 art'el xomunda ori gexede
 aman ygere sadad huxa-im,

xomūn xolxōzdo orī gexede
 xōhon ygērē sadād hūxa-im.
 hon'in beşeg un'şagtui gexede
 hoxor xym b'i gedeg-im,
 sogol'itoi nomō un'şaxadā
 gegēn bolōd hūdag-im.
 dulān xotondo bailgadag-yei-jim,
 durtai ebēhēmnai egēdēg-yei-jim,
 asa ebēhē ɛxədē
 arba dāxīn xarādag-im,
 ajaga hyijimn'i abaxadā
 altan amajā angaidag-yei-jim,
 alagşan alagşan geldēd-le
 arban xabahaigim atuitar soxidog-im.
 xuāgşan xuāgşan geldēd-le
 xor'in xabahaigimn'i xuxartaran soxidog-im.
 ebēlei tyrgen xyitende
 ɛl ɛlō ygeigēr
 ɛnzēn xonon orxidog-im.
 ylemze jixe jadadag b'i.
 sag xyiten ebēl bolonol-dā,
 sahan jixēr unanal-dā,
 sebden xyitende belşexedemn'i
 segedeger xyiten arga-yei-le.
 sen bēm bolomo
 segedeger xyiten gēşēhēje zazalxa gexede
 şydemn'i xadā jaŋg'indag,
 şylehemn'i xadā gorzoidog,
 xəxəmn'i xadā xəldədēg,
 xəln'i xadā toxīdog
 jag'ir in'ēn xānamş geze
 jard jard xarāgād,
 orxo narnai urd tēxene
 oruitoi ebēhēje xajaza egēd
 xyr'jē-osō orūlxadā
 xojor xəlē togşodog-im,
 xojor n'ydīm joborōd
 emderxei xyr'jē ydīgi
 xaxarxai darn'isnūdār xəşēd,
 xərxəgər xyiten xoton'i ydende
 xərhən argāşa togşo sogōlōd,
 sem bēm orjūlhan
 segdeger xyiten xoton-sō
 şixenhēmn'i xətelzə orōd,

ɔberimn'i jaŋg'intar
 erēn dēhēr ujād-la,
 xojor jilei ugāldā-yei
 xomxogor modon hūlgajā
 xom xyn n'iŋsehēr
 sebdeg xytende xeldəzə
 sertei jartai xexijimn'i
 ŋaŋga ŋaŋgār tataxadan
 sagān jahamn'i jir jirgedeg
 sam'i bejemn'i tataldan ebxerelden baidag-lā.
 jāxaŋ argajā bol'od-lo
 jandarxa ondorxo boldog b'i.
 jajar in'ēn jynde xōhorōb-ŋi
 jāxa-rag-ygejēr soxōd-lo,
 jāraltaiŋ gertē ordog.
 xotonō baidal xelē xadamn'i
 xojor arŋam ŋebxe b'i ābza.
 orxodō ondogod geze ordog b'i,
 garxadā gadagad geze gardag b'i.
 in'ēn in'ēn gelsedegel-tā,
 erxe selē ygeigēr
 ime baidalda baidagald'i.
 xaragŋan xaragŋan geldegel-tā
 xarādag soxidogō hananābza-tā.
 ene baigŋa zon-sō.
 enērē xudlār xelehen'imn'i
 ilaŋguijā mededeg
 izinȳd basagad melzexe ygeibza-tā.
 xarād baigtui-dā namaija!
 xarādag zonoī n'ūr
 ulaigŋāb ygeigŋāb?
 sexe namaija xarād baigtui-dā!
 ŋirēdeg zonoī n'ūr
 ulaigŋāb ygeigŋāb?
 ŋime haitai xol egō xadatnai
 sȳ taragār dutāxa ygei b'i.
 talxa tar'agār tezēgē xadatnai
 tarag zēxeijōr dutāxa ygei b'i.
 art'il xomūnda orō xadā
 aŋgl'im egȳlterhan dutaxa ygeihamb'i,
 xomūna xolxōzdo orō xadā
 xolmgōrsko egȳlterhan dutaxa ygeihamb'i.
 alad sāŋin zaŋūlza
 agarnōm emŋeneriŋ asaragtuil

b'ir'i sāṣin zaḫūlza
 b'it'irnār emṣenerīg asaragtuil
 ygeitei adūja ɔrgədɔg
 ɔnṣɔn xenzēje tɔdxədɔg
 in'əd b'id'iner gēṣel'd'i baina.
 ene tɔdyigēr dȳreg-dāl
 eldeb mūjītnai gargaza,
 erelte nexeber'i xē xadā
 erspȳbl'igtatnai xyrter xelxe b'i.
 xozomxijō xeleterē xyl'ēgī-dā,
 xojoṛ xonog xelexe b'i.
 sāṣin xelexejē bol'ōb.
 sexe gemtei n'ūr'itnai bar'ād-la
 sȳdei zurgānda xyrgexe b'i.
 ene baigṣa tānar
 ene guiltimn'i dȳrgexin tulda
 ered togtōmzo gargād
 enēn dērhan xoiṣo
 erdemin johōr tezēgīt!
 xaiṣan gexehan gēbte-dāl
 xaṣagdaxa jadaxa sagā xyrxede
 xara n'ydenō nol'boho
 duhān duhān baiza
 xairata zyrxenei uidxar gun'ig
 xyrgen xyrgen baiza xelenebd'i.
 ɔtɔr tyrgen abarit-tāl
 ɔbɔlei hən'in uta berxe baina.
 ȳrei saixin xolo berxe baina.
 yrge xelexejē xabṣadag b'i,
 ɔjɔdxɔ sagtā xyrdɔg b'i,
 yre tugalā xairaldag b'i.
 zei in'əd bygedin zargal
 bata ɔrṣotogai!
 garnūdā tab'igṣad:
 bydȳn dambin jōtogor xyregṣen,
 doxolon sodnomoi dēmeger xaragṣan,
 dyl'ē zamsin bōd ulāgṣan,
 bɔgtɔgɔr gombin byxyi in'ēdei tɔlɔlɔgṣe
 hindagar er'ēgṣen.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Понне

1

Durdalga.

zaxaiṇ zaxaiṇ modon'i
 zagdahanṇaṇ baixada,
 zagal hāral bugaiṇ
 inzaganṇaṇ baixada,
 hyn' šara dalaiṇ
 sal'im šalbāg baixada,
 hymer jixe agūlaiṇ
 boldog bōr'i baixada,
 xūṣaṇ jixe daidamnai
 xudansa xūrai xojor belei,
 uzūr jixe daidamnai
 oṇno zylxe xojor b'i.
 xuhanṇan'im xyr'ētei
 xudar baigal xojor belei,
 uhanṇan'im xyr'ētei
 oixṇ ūla xojor belēi.
 t̄yxei xelēr durdā ygeib,
 tēmṇ udxār durdanam,
 m'ixṇ xelēr durdā ygeib,
 m'iṇgaṇ udxār durdanam.
 b'iṣṇ sagāṇ tūlajā
 jīmēren buṇṣūlajā,
 berte xexṇ ṣonojō
 xetelōren buṇṣūlajāl
 geṣehyte hor'b'ijō
 bar'i gehen joho belei,
 gerel gerel gazarta
 geṣxe gehen joho belei.
 xolbō jalgaiṇ oroido
 xono gehen joho belei,
 xolbogoto hor'b'ijō
 bar'i gehen joho belei.
 ogtorgojō burxaṣa
 ursa gerte ur'ijibd'i,
 teṇgerjē burxaṣa
 terme gerte ur'ijibd'il

olon bygede zon'i
 guld'in suglan baixada
 obor munxan ulāšın
 ul'in saxin baixada...
 ongon orbo:
 bulgan nerete
 buga bejete
 xen b'ibd'i belei.

bē:

soloim jixe songōldo,
 nerim jixe neršyde,
 odō jū hain nerejē xelxemn'im-dāl

zon:

izi bābain nerelehen nere
 xelege egehai-ta.

bē:

ebegen'i basagan xuāgšan geze,
 zā teb'i galg'ilaib.
 teng'irte zajātai
 texe man'xi xojor belei.
 ylgen teb'ide zajātai
 yl'xei gorgi xojor belei,
 yl'xejē yner bajan bolgoxob,
 gorgijō gol taha orxixob.
 texe man'xi xojordā jāxamn'im?
 tuxa ajārā bolnābdā.
 mūjā mundū xybyše
 tuxa ajārā bolnābdā.

2

Xexə mor'ito.

(abazain ongon).

xexə mənχən teng'irlər
 xəndeldeze nādalaib,
 xara mənχən teng'irlər
 xaršā bar'iza nādalaib.
 abazaimn'i arbəngūd,
 naitimn'i naiməngūd,
 xara erən jašalār
 xaršā bar'iza nādalaib.
 xyren erən tenger'igi
 xyxenyleze nādalaib.
 abazain xybŷə sogdōxon b'i.

3

Manzalai.

(galzūd jahan'i oṅgon).

naraṇ dōgūr şurgagşa
 namtar şara manzalaib,
 haraṇ dōgūr şurgagşa
 haixaṇ şara manzalaib.
 ulūtjā jadaza
 ulāṇ şulū t'eberleib,
 xabatajā jadaza
 xara şulū t'eberleib.
 xēr dunda xebteze,
 tal dunda taṅgailaib.

4

Darxa taḡixa.

xexōdei mergen
 xōltei tyrgeṇ galzū,
 xara xur'igaṇ daxajā
 nemerze nādahan,
 xataṇ tēmēr deşejē
 xatālgīn' tan'ihan,
 boro xur'igaṇ daxajā
 nemerze nādahan,
 bolod tēmēr deşejē
 busalgīn' tan'ihan,
 xerxīm jixe ezen
 xyṇger jixe ezen belei,
 xahīm jixe ezīm
 xāṅgir jixe xataṇ belei.
 guşaṇ ulāṇ susalā
 m'ināşal'za nādahan,
 gurbaṇ ulāṇ şulūgār
 tulga bar'iza hūr'ilhan,
 gal'i xāṇ m'irūzanār
 udxā bar'iza hūr'ilhan,
 deşedē bolxodō
 gyzer būmal tēngerēr
 darxaṇ xara maxagala bar'it!

5

Gal ta x i x a.

galxan'i gulamta,
 zolxon'i zajāša,
 šaral'zanā šatāhaṇ,
 borol'zonō butalhaṇ,
 tenger'īn tēl'i xybȳṇ beleiš,
 ogtorgiṇ ūgaṇ xybȳṇ beleiš!
 susalxan'i dertei,
 yneheṇxen'i deb'tixertei,
 xybȳlxejē jadaza
 ūgaṇ xybȳ xybȳlleib,
 šibegšexen barlug
 šibēdeheṇ xataṇ belei,
 šaralzaxaṇ xataṇ belei,
 borolzoxon ebegēṇ belei!
 alzamaijīm abxa-gyṣ,
 altaṇ xurabšīm abxa-gyṣ?
 ai xon'īm xurui-ta!
 barūgārā hūgša
 bazan ulāṇ xybȳdn'i,
 zȳgērē hūgša
 zylxen ulāṇ ber'idn'i,
 ai xon'īm xurui-ta!
 xuhaṇxaṇ modōrō
 saxirga matabū-ta?
 xurganā arhār
 elgebšejē beldebȳ-ta?
 alag mor'i unūlxūṣ,
 altaṇ degel əmədxȳlxȳṣ?
 xarāša ezide xarālgaxa ygeibṣ,
 xara noxoido zūlgaxa ygeibṣ,
 ərəmə zōxei id'ȳlxe ygeibṣ,
 ai xon'i xurui-ta!

6

Naigūr.

tyṇxeṇhaṇ mordolaib,
 tērīn zaṅgār mordolaib,
 alairhaṇ mordolaib,
 axīn zaṅgār mordolaib!

xoito ezīn jorodo
 xor'īn dolō xonolaib,
 xon'in'i xotondo xonolaib!
 xongor şara n'ydemn'i
 an'īn xaraṁ xebte'eib,
 xara sōxor bulādār
 heb'ilseze nādalaib!
 dalai lamīn dasanda
 damzūrāran orlaib,
 gegēn lamīn dasanda
 geşxȳrēren orlaib!
 şıştei lama jirlei,
 şixe xoişo tūlai,
 abatai lama jirlei,
 ara tēşen tūlai.
 xara bōbor malagajā
 xarāsada elgeleib,
 ulān sōxor bulādār
 ugtalsaza nādalaib!
 xexē seseg urgaza,
 xerengēlzē tar'ilaib!
 abajā jixede
 al'b'īn şargār gylgeleib,
 şizerei jixede
 şixe xoişō gylgeleib.
 xerengērē xelengēlē
 xexē sesegēr tar'ilaib,
 zajānā jixede
 naigūr zajān gȳleleib.

7

О живление доспехов.

xesīmn'i nojoṁ
 xenger sagān nojoṁ,
 hor'b'īmn'i nojoṁ
 hoilongo sagān bē,
 orgoimn'i nojoṁ
 oxirmo jixe tenger'il

Записи Л. Ч. Гомбоина

8

Garbal.

xa᠋ᠨ ᠤᠯᠠᠢᠨ
 xata᠋ᠨ jodō,
 ɔndɔr ᠤᠯᠠᠢᠨ
 yne᠋ᠨ jodō,
 buzar baixī selmēxe,
 burtag baixī ar'ūtakka,
 osxī baixī
 oronhon selmēxe,
 delgeren baihan ylgen jixe exe,
 del'im baihan tɔngir nojon.
 exe byte garbal,
 esege byte udxal
 ojɔr ygei dalajār exe bar'inam,
 ojodol ygei ogtorgɔr esege bar'inam,
 xizār ygei dalajār exe bar'inam,
 xarxag ygei ogtorgɔr esege bar'inam,
 hy᠋ᠨ šara dalajār exe bar'inam,
 hymer jixe agūlār esege bar'inam!
 naiman alta᠋ᠨ xyr'ētei,
 najan naiman tulgatai,
 nara᠋ᠨ jixe exije gerel bar'inam!
 jɔhɔ᠋ᠨ alta᠋ᠨ xyr'ētei
 jire naiman tulgatai
 alma tyrge᠋ᠨ harai᠋ᠨ
 tolon tujā bar'in dūdanam!
 ylgen'i zāduhun,
 naja naiman zāduhun,
 zāduhun byr'i mɔ᠋ᠰxɔ,
 zaxai᠋ᠨ orgol'
 zal'in zalā xadā.
 barūlaba — tab'in taban tɔnger i,
 tabanhan dūdalgātai,
 tab'inhan tamalgātai.
 zylebe — de᠋ᠰɔ᠋ᠨ dɔrbɔ᠋ᠨ tɔnger'i,
 dɔrbɔ᠋ᠨhan durdalgātai,
 de᠋ᠰɔ᠋ᠨhan tamalgātai.
 barūlaba — jirɔ᠋ᠨ xāl'in, jɔhɔ᠋ᠨ zerleg,
 zylebe — de᠋ᠰɔ᠋ᠨ tulga, dɔrbɔ᠋ᠨ tɔged.
 dalai toirohon

dolōn būdal nojōn,
 daidi toirohon
 dərbēn būdalnūd!
 barūlaba — bēgei taban,
 bēxēšylei jorgōn,
 bajandain barangūd,
 olzon'i olongūd!
 bē jixe bēxēšyĭ,
 bēxē jixe tēxēšyĭ
 xara dalain xazūda
 xazan gamba nojōn,
 ezen bogdo tyrgen,
 ebēdēg xyreme haxultai,
 yl'mei xyrme zalātai,
 ara dýren zalātai,
 adxa dýren jodōtoi,
 šara dalain xaxada
 šandan šara b'išēše
 šāzan šara burxan,
 aršam sagān xenegtei,
 alda sagān xōrtomtoi!
 dōšodō bolbo —
 dolōn zyiln burxār udxa xehen,
 ēdēdē bolbo —
 ēnge zyiln burxār udxa garbal bar'ihan!
 zū naiman zula bar'ihan,
 tab'in naiman taxiltai,
 oixonxai ezelhen
 yhete sagān nojōn,
 ēngete sagān xatan!
 hēmēlxējē jadaza
 šulūn hēmē hēmēlhen,
 šunxata ulān xadaija
 šurgaza hūr'ilhan!
 xybýlxējē jadaza
 šubūn xybý xybýlehen.
 dərbēn dēl'in dunda
 dēmēzē hūr'ilhan,
 dešēn ulān susalā
 m'ināšalza hūr'ilhan,
 dərbēn ulān susalā
 dereleze hūr'ilhan,
 gurban dēl'in dunda
 gušan ulān susalā m'ināšalza hūhan,

gurban̄ ulān̄ susalā dereleze hūr'ilhan̄,
 susal jixe dereten̄
 ynehen̄ jixe d'ebt'ixerten̄,
 borolzodoi ebegen̄,
 şaralzadai xatan̄,
 xebxen̄ jixe targūlhan̄,
 xexeren̄ jixe bəlzəhən̄,
 budān̄ jixe talxajā debergeze hūr'ilhan̄,
 būragşa in'ēje ebelgendē barihan̄,
 xobol mən̄gən̄ jubūjā
 oroi dērē jalarūlhan̄,
 xor'in̄ gerlē yhije
 xoişodon xolbūlhan̄,
 ynete mən̄gən̄ jubūjā
 yhen̄ dērē jalarūlhan̄,
 arban̄ gerlē yhije
 yr̄gen̄ dorō xolbohon̄,
 naiman̄ tahag gujā
 namtalzūlan̄ xaraihan̄,
 xojor dabxar xōlobşojō
 z̄yze baiza xaraihan̄,
 xolbō haixan̄ s̄azajā
 z̄yzel baiza xaraihan̄,
 ynetel mən̄gən̄ xetejē
 yje dundā xan̄g'ilā,
 nabtal mən̄gən̄ xetejē
 nādan̄ dundā xan̄g'ilā.

barūlabal

xor'in̄ gerelē yhije
 xor'in̄ harain̄ nādanda
 nadxaltūlan̄ xaraihan̄,
 nar'in̄ xyrbe degelē...

barūlabal

jəhən̄ harai nādanda
 id'ir zalū xyb̄jē
 erḡyt̄len̄ bē dūr'ai tan'ūlhan̄,
 arban̄ harai nādanda
 erḡyt̄len̄ bē dūr'ai tan'ūlhan̄,
 urdan' bolxodo
 ursa gerē ezelhen̄,
 ertede bolxodo
 enel gerē ezelze hūr'ilhan̄,
 xon'ō ədxəzo
 xəndoloijin̄ xazūlhan̄,

yxerē ədxəzə
 ybsyjīn xazūlhan,
 adahajā ədxəzə
 ar'b'injīn xazūlhan,
 hoxor tyrgen dojōdoi,
 hogtū tyrgen masandai,
 tab'i naiman adūjā
 taiga byr'in tahalā ygei ergylebe.
 ūtaiṣinēn xaldagatai,
 urgaiṣinēn ozogoitōi,
 mənḡen sagān xunḡā
 meṣxyleṣ tuṣābab,
 altan sagān xunḡā
 aldūr'i ygei tuṣābab.

9

Onin ezi.

olojō jadaza
 onno zylxe xojor'i
 otolozo hūr'ilhan,
 tegṣi jadaza
 teb'si otolhan,
 mūxan'i basagan xuāṣādai,
 ylgendē xegṣelhen xegṣen'in
 otorṣo ṣono omogtoi,
 uihan'i xybṣn zab'i,
 xel nūrahan undalba,
 xexei mundargaṣān mor'dobo.
 xudaiṣ gol'i exinhan
 xūṣan bābaiṣ xoimorhan mor'dobo,
 gunan ṣabṣahan
 guibal sagān xargajār,
 dāgan'i ṣabṣahan
 dardam sagān xargajār,
 ṣiber ber'i
 ṣinehe zanḡ'idābd'i,
 xuṣa beri
 xuha zanḡ'idābdi,
 xērēr dṣren
 tērē asarābd'i,
 xehenegēr dṣren
 nomo hādag asarābd'i.
 ərṣērē nara egē gē,

yǵērē tolo ǵǵē gē.
 tongoixō jadaza
 totogo yǵengē susulā!
 erg'ildexē jadaza
 erxin yǵengē susulā!
 naiman sēdper ūsajā
 namtalzulan xaraihan,
 xojo aršam ūsajā
 xolbolzulan xaraihan,
 xara bōbor malgajā
 xarāsada ǵǵezē hūr'ilhan,
 tebher xal'ū malgajā
 tēng'idē ǵǵehon,
 zēgē tataza hūr'ilhan,
 zergejē nemēze hūr'ilhan,
 uta nahatai bolgohon,
 udān jargaltai bolgohon,
 gal xotoimo yner xēsegtei bolgohon,
 gazar xotoimo bajan bolgohon,
 delen haitiǵin delberylhen,
 delehete haitiǵin unulhan!
 urda xormoigın gešxylhen —
 exi xybynde gešxylhen,
 yner bolgohon;
 xoito xormoigın gešxylhen —
 xon'i xur'iganda gešxylhen,
 bajan bolgohon;
 tırǵen dıren zēr'itei bolgohon,
 terme dıren yrtei bolgohon,
 xarša dıren zēr'itei bolgohon,
 jiren sagān adūn'i ezen bolgohon,
 jehon ulān xybyǵın xetelze hūr'ilhan,
 najan sagān adūǵın ezeleze hūr'ilhan,
 naiman ulān exiǵın xetelze jargulhan,
 xeldēn' xybytei etelgēhon,
 ebertain' exitei etelgēhon,
 alda sagān xoimorto
 aršam sagān orondon'
 xēr'i šinēn xexeigın
 xoimor dundan' delgēlgehen,
 ūtain šinēn umaigın
 xylzır dēren' delgēlgehen,
 xexē utahār
 xyi xēbšē tataza hūr'ilhan,

ulān utahār
 umai exē tataza hūr'ilhan,
 arāti zajāhan
 barūn urda tēg'irte
 xān sagān tēg'ir'i,
 xān sagān tēg'ir'in xybȳn
 saxilgān sagān tēg'ir'i,
 saxilgān sagān tēg'ir'in xybȳn
 zajā jixe solbon,
 zajā jixe solbonoi
 xuā jixe solbon,
 xuā jixe solbonoi xybȳn
 xurdaṇ tyrgeṇ šaraḡsaṇ,
 mundū tyrgeṇ xybȳn,
 mūjā xara exin
 ogtorgōr dȳren
 odo meše xarā,
 tēngerēr dȳren
 telmeṇ meše xarūlhan!

6. ПРОЗА

Записи Н. Н. Поппе

1

xulai mergen axan xurga nogōn dȳxei. axajā gerlylxem geze xartagaiṇ
 xānai nādanda ošoxom geze gurban sara uilā. xulai mergen axan dala xyre-
 hen dar'xiṇ zērde mor'ō toxozo egō. t'igēd nomo hādagā egō. tere mor'in
 dugṡaxadā zylgīn šenēn šoroi xajā. almai sagān nūr'i erjede altan ul'ahan
 baigā. terēn'i zalāda xun šubūn sen šubūn xojor terē. tere zarbāxaša xybȳšeje
 id'ixem geze abarga mogoi gurba oroizo ēdē garṡaba. terēn'i „alaxam“ geze
 xurga nogōn dȳxei xeleze, „šadaxa ygeiṡ“ geze zarbāxad xelē. t'ixlāran' xarbā.
 xarbaxalāran' abarga mogoi zārza yxē. yxexedē mor'in'i tarxida barbagaiṇ
 šen'ēn šuhan xyrene. xȳn'i tarxida ṡagaiṇ šen'ēn šuhan xyrene. tere xurga
 nogōn dȳxei yxē tere šuhanda. t'igēd exe esege xojorō dūdaza asarā. „darṡa
 ygei jȳmīmn'i darza, dailaṡa ygei jȳmīmn'i dailaba“ geze. tere xun šubūn sen
 šubūn jirēd, enēn'i bodxōxār xelsene. ment'in ulān burgāhan, mēnxīn xara
 uhan xojor xeregtei geze, tere xojorōr bodxōxo geze xelsene. tere xojortō
 ošō xojor tēṡē. negen'in dēre garād mēnxīn xara uha ṡirgexiṇ tende nege
 balga abṡa, abād jirē. nēgēdxin' ment'in ulān burgāhan'i ogtorgodo degdexyiṇ
 tende nege harbā abṡa gēgdē. t'igēd jirēd, mēnxīn xara uhār ugāgā, ment'in
 ulān burgāhār soxō „bodogtui!“ geze. t'ixēden' bodō. „jamar udān untaba
 b'il“ geze xelē. zei, t'igēd „darṡa ygei jȳmījīmn'i darza, dailaṡa ygei jȳmī-
 jīmn'i dailabat!“ geze jixe bajarlaza, nezēd ēdē hodo egēnē. „derbēn berxe

baixa johotoil“ geze xelene. „negin gatalbaş-tā, xoito gurban/in ylēd baina!“
 ternehan sāšā jabā. t'igēd jixe xurmahan garā. „ene jamar xurmahan garana?“
 geze xelēd, dōšō xarxadan ulān nurba-sō xatarza jabā. t'ixeden xun' šubūn
 sen' šubūn xojor/i dal'ār n'idēd sā tēn garā. t'igēd jabaza jabaxadan nege
 bišāxan gerhan un'io garza baigā. sergeden mor'ijō ujaxadan, jolōg'in dāgā
 ygei. gerin šigsegte ujaxam gexede, dāxa ygei xirtei baigā. godol'ijō gazarta
 xadxād, godol'idō mor'ijō ujad, gerte orbai. orxodon sagān tolgoitoi ib'i untaza
 xehtene. n'urgandā sagān mōngōn xederge tab'izu xehtene. xedergij'in abazu
 ērjō n'urganda tab'ād „ib'i bodo, zugālīja!“ gebe. ib'i bodōd n'urgandā habar-
 dād yzexeden' xederge ygei baiba. „mexelnem geze baintrā mexel'ylbe-xam-
 n'im!“ gebe. t'igēd zugālād, xurga nogōn dýxei xedergin' ogebe. xөгшөн ib'i
 sūxatai jymije ogebe. „enēn'i hajadā by yzereil“ gebe. ternehan sāšā jababa.
 nege jixe dalai xyrbe. terēn'i gatalxa arga ygei baiba. „enēn'i xaišan geze
 gatalxabd'i?“ geze mor'in ezen xojor xelsebe. mor'ijō hurba: „xer berxēr
 xaraixab-ši?“ geze. „mōnē garahan n'alxan/i oteltēr xaraixabl“ gebe. mor'in
 ezejē hurba: „ši xer zergin xabšaxabš?“ — „mōnē xehen dōrēgi nyxen/i heterter
 xabšaxabl“ gebe. t'ize xelsēd, gurban sara gedergē suxar'ā. suxar'ād xaraiba.
 sāda erjede garxadā, xojor xoito xelōrē uhaigi dōrzo garba. „ši xaraixuin/
 xaraixād uha jāxajā dōrēnēbš?“ gezγ, baran gujahan barbagain šin'ēn m'ixa
 xodo soxibo. zγn gujahan zyrxin šin'ēn m'ixa xodo soxō. mor'in uilaba. „ezen
 jābaš! jixe dalai gatalhan xoinō uha dōrē ygei gardag ygei-jim!“ geze xelebe.
 t'igēd sāšā xartagain xāndā xyrbe. nādan bolozo, xurga nogōn dýxein tyrγn
 jehēn xybγn ošōd baina. xurga nogōn dýxetei arban bolō. t'igēd „malgāšn'in
 boldogtuin boro tolgoihan ur'ildaza jiregtyi!“ gebe. xurga nogōn dýxein
 mor'in „b'isn'i otlōbl šimn'i basagan'š! edemnai zalū xybyd, zalū mor'id mana-
 han garxabšγ-dā? bed'i gēgdexebšγbd'i? šortō jirbe-xamnai-jim-dā!“ geze
 zugālaba ezendē mor'in. t'ixeden xurga nogōn dýxei „ši by jārā! malagain
 šin'ēn mana būlgaxab, tolgoin šin'ēn tōho būlgaxab! ši xargajā aldā ygei
 gyigēreil“ gebe. boldogtuin boro tolgoi dēre garād zergelēd tab'iba. t'igēd
 manan tōhon jixe bolobo. jehēn xybγn mananda tōrzo, xargajā aldaba. xurga
 nogōn dýxein mor'in xargajārā gyizγ, xartagain xān/i ugrād-sō orbo. jehēn
 xybγn manan/i selmehen xoino ende tendehan jirbe. „b'i tyrγn jirēd xelse-
 berērē basagašiš abādxuib-dā!“ gebe. „zā, abādxuiš-dā! tar'an'i gazar dēre
 yr'eidehen talxan baixa. terēn'i týze gušan bōšxi dýrgel!“ gebe. terēn'i garārā
 týxe arga ygei baina. „enēn'i xaišan geze dýrgexe beleib?“ geze šibšebe.
 „urdaṁ sagān tolgoitoi ib'i namda jγ egē belei?“ geze sūxatai jymije abazū
 yzebei. butain šorgol'zon baiba. „ene talxaigi gušan bōšxi dýrgegtγ!“ geze
 tab'ād untaba. untād herxeden', gušan bōšxi talxan'in dýrēd baiba. „talxaijīš
 dýrgēb!“ geze xartagain xānda ošobo. „zā, basagadā abādxuibdā!“ gebe.
 „basagašim unaxa mor'ig'i—gurban xara er'ēn mor'id xadain oroido baixa—
 terēn'i asarād jire!“ gebe. ošoxodon gurban xara er'ēn gōrēhed baigā. tedēn'i
 tōmēr gen'zēr gen'zelēd, xartagain xān/i gazā asarba. xartagain xara xān
 xarād „tab'i sāšan“ gebe. „beše mor'išo basagatā egýzem!“ gebe. t'igēd
 gurban basagadtaijan xurga nogōn dýxei xar'ixajā mordō. jaban an gōrēhe

ааназа хөл хезе жабба. тере гурбан басаган хелсебе: „енемнай аханад б'іше, басаган жанзатай. б'ид'и мөхөл'лзе басаган хынде ошхојо јабанабд'ил“ гехедē тѣл'и басаган хелебе: „аханад хы, басаган б'ішел“ гезе бил'алдба. „малагәр аа харбахадан хархад'и. басаган-хадā гудагад гезе харбаха, хыбьн-хадā гедегед гезе харбаха. терѣн'и хайта хархад'ил“ гелдебе. тере зугајин' зѣрде мор'ин'ин оилгөд езендē хелебе: „малагәр аа харбахадā болгуза харбарил шамайа т'ізе хелсезе бaina“ гебе. малагаш'ин аа харбахадā гедегед генем гезе гудагад гехејѣ ханаба. јике басаган бага басаган хожор „гудагад генел“ гезе хелсебе. тѣл'и басаган „гедегед гене. демеј by хелсегтыл“ гезе бил'алдба. „енѣн'и б'ид'и јахажā бил'алданабд'и. yдѣсэндē уntaxадā дундā абаза уntaxабд'и. т'іхедē хыбьн басагајја медехе-бшьбд'ил“ гелдебе. мор'иа терѣн'и оилгөд „б'и yдѣсэндē ебедѣшен болхоб. намайја адулхан болозо хонохол“ гебе. yдѣсе гурбан басаган оро деbт'іхер зоxөгөд „наша дундамнај унта“ гебе. т'іхедē мор'иа јике ебѣшен болзū хөл'бөне турјана. „мор'им јикѣ ебедебе. мор'ијо харза хонохом!“ геzy мор'инө захада. yr сајхаләр өдөр болхоләр мор'ијо унад хожор нараху орботојин' ширед „б'и тырьн ошозо төрөјѣ төхөрзө байхамн'и. та мен'и харгајяр јабарајгутил“ гезе хелед, тырьн јабад, хонохон газарта орхларā, гурба тоирулза газар зурад, аа алза хөл бeldед јабадга. гертѣ хар'ихадан бāбай изи хожор гертѣ өтлөд хүна. аха yгеј байна. „аха хайшөб?“ гезе хурхад хелене yгеј. халū бурдаг долон тагагаин тогөндө busalgäd јике бозоин шангаяр бурдаг удхад бāбай тархи-ру адхад „аха хайшөб?“ гезе хурза. „езиш медехе, езихан хура“ гене. ези тархи-ру неге шанга бурдаг адхад хажба. „аха хайшөб, хеле!“ гебе. „одө урданхан хойшо ааг'и м'иха ид'и ид'иһер арāмн'и сурā, ааг'и шьрмеһе томо томоһар ерхемн'и бөтөгө сурā. т'игед херхан аанурхан јирхеден данхайн нана хьр тамаин nyxe хендед дегьрен хобсор таб'иза хушад байга. хыбьнеи орзо јиред гал'и урда тѣ тамха татаза хүхадан, багахан'ш хойшо шамда таб'иһа өрмө зөхеј данхай дер б'и. мен'и yккeһаа тырьн тере өрмө зөхеј абша ед'ил“ гебе. „тере хобсор дегьр јабад ошол“ гебе. „ези хьррер хобсор дегьр јабаза данхай дер ошозо јабатарā сөмөрзө nyxe-ру unaza yхебе. ези ізе шамайа алыхаб гезе ханаа гед байарлаа бодөд гунаа бухайн араһа бытьгәр өбшөд терѣн-сө хезе yдөд далайн ојорто хажба“. гезе басагандā хелебе. басаган ези бāбай хожорō халū бурдагār галдаза алад хере хажба. далайн ерјер ахажā б'ид'ирзе жабба. балбанад золгөд „ende тuлантај сагаа мөнгө унагаһаа, намада олозо асарза өгитл“ гебе. балбанад терѣн'и мухарулза ерједө асарза өгөбө. тернѣ гертѣ асарза хубхай сагаа жаһа оро деbт'іхер дѣре делгөзе хөлін' хөл тѣшен, гарин' гар тѣшен, тархин' тархи тѣшен таб'иза хөбтүлөд, дегелерē хушаза өгөд, мор'ијо сергедē ујад, емелѣ хожор хонходо јабэгша јабадала бешөд „бод борхон болзұхай болхомн'и. аха хойто намайја by харбарил“ гезе хелед жабба. гурбан хамаган јиред, мор'и тан'ад, гертө орбо. орөд дегел yргөд хархад хубхай сагаа жаһа хөбтебе. јике басаган бага басаган хожор „б'ид'и хьнеи мөхөдө јабанабд'ил“ гезе тѣл'и басаганда гәрәд газā гылдезе гарба. тѣл'и басаган „б'ид'и ене даидадā јиреһаа хойно хāа хьн'и басагад-ад неге ердем хөдөлгө yгеј јьнде јабакамнаиб?“ гезе боһолго алхуад байна. егеһе дь хожор һөршө тeхeрзе орөд, бага басаган

xel dēgŷr alxuād, m'ināgār nege soxōd, bodo gēd garba. jahan zalgaldād b'i-
 šāxa b'išāxa m'ixatai bolōd xebtebe. tēl'i basagan taldan dūgār alxuād bodo
 gēd, nege soxōd garba. t'ixedē m'ixan'in dŷrēd haja yxehan xŷn šinzetei bolōd
 xebtebe. jixe basagan tolgoi dēgŷr alxuād, m'ināgār nege soxōd bodo gēd
 garba. „ene ezi xŷnei tarxi dēgŷr jynde alxunabši?“ geze xelegēd bodobo.
 bošo gazā garša mor'itojō zolgoldōd, emēlē xojor xonxodo egešejē bešehan
 bešeg xarza jixe uilaza udān hūba. gurban hamagan saĵā šanād „baha enem-
 nai xaišā ošobob?“ geze gertē xeleze abādaza saĵā xamta ūza, t'igēd xamtā
 xonozo, aṇnūrta jixe jabadag. zērde mor'inō xulmalzama šexenhan xoišo, xon-
 dolzomo ūsahan ur'āgša aṇ ašaza jirdeg. t'igēd aṇnaza jabaxadā oi-sōgūr bod
 borxon bol'zuxai xoigūr oroigōron n'ideze jabadag. „ši men'i egeše-xadā
 xub'ilā, men'i egeše b'iše-xadā by xub'ilā. b'i šamaija xarbaxam!“ gebe. „axa,
 namaĵa by xarba!“ gēd egešen bolzo garša jirebe. egešetei oi-sō ambār
 bar'iza egēd xaxad olzojō egēdeg bolbo. gurban hamagan xelsebe: „oi-sō
 enemnai jŷtei bolobo? xaxad olzon jynde dutaba?“ geze. negete malagārta
 aṇnaxajā jabaxadan mor'in'in hŷlde utaha uĵād, utahanā yzŷr bar'ād, xoinohan
 daxaza ošobo. oi-sō xulai mergen ošōd, nege ambārta orōd, tamxā ahāgād,
 sāšā jababa. gurban basagan ošōd, tere ambārta orbo. orxodo ur'aiṇ xamta
 jabāša xurga nogōn dŷxei hūna. „xērxyi, oi-sō gansārā hūgād bēhēdē xūr-
 hatāš! nāšā jire! bēhējē yzŷle!“ gēd bēh'in' yzeze baixadā nege hamagan'in
 šanaga-sō yxer tūlga xailulād, šixen-sōn duhāgād, duhāxalār xurga nogōn
 dŷxei yxebe. yxexlāran sāšin tyl'xēd garša xar'iba. ydeše xulai mergen gazā
 jirēd „egeše garša jirē! ašā temē būlgalsa!“ geze dūdaba. ygei-xadan gerte
 orxodo yxēd xebtebe. xūrsag'in' xēd, gunan bugaiṇ eberte bar'iza uĵaba. „ši
 namda dala xyrterē xaragdaza jabārail“ gebe. t'igēd gertē olzojō bultin'
 asarza jirbe. gurban hamagan xelsebe: „oi-sō enēnde olzojō egēdegād mēnē
 bultin' asarza jirbel“ geldeze jixe maṇguba. daxiṇ aṇnaxada tere buga xazū-
 gāran xaragdaza jabadag. t'igēd xaragdaxajā bol'ibo. negete zor'igūta xonon
 b'id'irze jababa. oroi ydeše ail'i gazā tudād, šagābar'ta ošozo baixada, nege
 xөгшөн ib'i b'išāxan basagan'i uilaxada tālaba „xulai mergen nagasataiṣ,
 xurga nogōn dŷxei exeteiṣ, xarza m'inā bābaitaiṣ!“ geze tālaba. gerte orbo.
 „sērtei gerte jynde orzo jirēbš? jaba! gara sāšāl“ geze yldebe. „ene basagajā
 tālxadatnai haixašāza orzo jirēb!“ gene. „baha daxiṇ tālagtui!“ gene. t'igēd
 tyrŷšīṇ johōr tālaba. tere xurga nogōn dŷxei gēše tanda xānahan jirehīm?“
 geze hurna. „sūlgan dēremnai xūrsagtai yxehan xŷn xebtē. terēn'i gertē asarza
 yzexede šixen-sōn yxer tūlgaṇ baigā. terēn'i el'irbēr tataza abababd'i. t'ixe-
 den jō jōlōd bodobo. bodoxodon xarza m'inā geze xybŷndē hamagan bolgozo
 egēbēbd'i. t'igēd basagatai bolhom!“ geze zugālba. „tere b'ir'i xybŷntnai
 xānam?“ geze hurba. „tērdē ošohon!“ geze xelebe. xoinohan tērdē ošozo
 egešetejē zolgoldobo. t'igēd gertē xar'iza jargaba.

Записи А. М. Хамташалова

2

zailajā mešxəzə toxoiṇ xybȳṇ mūxan gēše oixondo garza jirē. t'igēd zailajā hērgən abāša jadā. t'igēd ərē nȳze jirē. ternei xoinohan zon nȳze jirē. ternehan xoišo tendē hūza baigā. tendē eðezə jargaza olon bolzo baigā. ternehan bargazanda jorgōṇ ərxe bulgad xyn jirē. jāragta gēše gazarta hūgā. t'igēd xamnaganda xašulād, malā dēremdȳlēd hērgē nȳze garā. ternehan xoit-tē gušād ərxe bolzo nȳze jirē. t'igēd xul'i ygei nojo ygei baigā. t'igēd axadan baida xojor irxȳ garša, zaihan uxāza abša jirē. nojotoi bolzo xamnagandā bul'igdaxajā bol'izo, ternehan xoišo zonin' nȳze jire jirehār olon bolō. t'igēd xamnagan'in bul'igdād, nȳze garā. xamnaganai zygei taišā geze baigā. tere xartai berxel xyn baigā. t'igēd-le bur'ād xyn xamnagajā yldēd jargaza hūgā.

3

urda sagta bajadta nojodto hūza jabāb. dolōtoidō xon'išo manaza jabadag baigāb, xөгшəṇ izitei. ternehan xoišo xөгшəṇ izi daxaza jabadag baigāb. t'igēd-le arban gurbatai boltorō xȳnde hūza jabāb. arban dolōtoidō xadamnaza ošohon baigāb. xadamdā jabād-la, xor'i xyrēd, hērgē xar'iza jirēb. tere xadamdā-xadā jixe xaršalulza jabāb. arban jəhəteidē basagatai bolhon baigāb. tere basagam xaxad jil bolōd yxehan baigā. gyzēn-sōgō basagatai baiza xөгшəndō jixe soxulza baigāb. t'igēd-le basagam yxēd, gertē gurban jilde ebedēb. gertē gurban jilde ebedeze edegēd, xor'in tabataidā nege basagatai bolōb. baha tere basagam yxehan baigā. t'izel baiza jabahan xym-dā. xor'in jəhəteidē nege xybȳtei bolōb. tere xybȳm mənē b'i. gušataidā nege xar'i bolhon baigāb. tere xөгшəmn'i yxehan baigā. xybȳm nege nahatai ylē. t'igēd-le ind'ib'idālār gurban jil hūgāb. t'igēd bulag geze art'el'da orōb. art'el'da jil baigād, xomūnda orōbd'i. xomūnda orohār dər-bəṇ nogōjō gešxeze jabanam. xolxōzdo orxohan xoišo xədəmer'i xelsēd jabābd'i. əngərəgšə jilhan xoišo exener xədəmer'i xēb geze jabadag-āb. əngərəgšə jilde tarāskinā jirze d'il'igād geze exeneri tələgələgšə olohon baigā. tere gušan jorgōṇ xyn xehan xədəmer'in tere ogorōd tar'ābd'i. dolōṇ pȳd arban hynte xortōbxo xajābd'i. xabūsa xajābd'i. xomūnaiṇ gazar dēr argāha ynehe adxābd'i. t'ize baizal xədəmer'ilōbd'i. nege gā ob'ēs xajābd'i, nege gā šen'ise talxa xajābd'i. sel'pōdō gušan taban pȳd xabūsa əgēbd'i. surgul'in int'ir'nāta taban pȳd xabūsa əgēbd'i. nege arban pȳd xortōbxo əgēbd'i. tize baiza xədəmer'i xehan gēšəbd'i. xor'in pȳd talxa krāsna obōzdo gārga abāša əgēbd'i. ylegše talxajā mənē xojor

gā talxa xajābd'i. mēnē jilde gušād pūd xortōbxo xajābd'i. xabūsa, tamxi xajābd'i. xojor zūn solxōboi abgl'igāsa abāhamd'i. deṣen solxōb krāsna nar'ādxa geze saml'ēte badar egēhamd'i. ene exenerei xedemēr'ilehen orbōto ene baina. enḡerēgṣe jilde gušan nege ondo jās'l'i n'ēhan baigābd'i. xor'in багаşūlār n'ēgēbd'i. t'igēd exener jixe tuxaşarū bainabd'i. tere ogrōdnai jixel baina. багаşūlā adūlxadā tuxaşaraza baidagabd'i. jās'l'ida egē-xada багаşūl jixe seber baixa geze hanadag bainabd'i. teremnai xyšen dērē bolzo egēdēg ygei baina. t'imel baidagabd'i-dā. jyme oilgxōr jixe бага bainabd'i. bainabd'i. manai ende manda xelze oilgūlza exē xyn xomor baina. exener t'ine. zalū dōgtor b'i-xadā jixe hain baixahan geze hanadagabd'i.

4

Altaşa mergen.

altaşa mergenei gergen'in jixe haixan xyn baigā. tere gergin abxa geze xentēr xān jixe oroldozo jixe muşxaldaza baina. xyden xonogto dubūnai tar-xida garşa, xyden dolōn, gurban dolōndo xor'i nege xonogto muşxaldā. tere altaşa mergen bul'igdaza daragdaba. t'igēd gerten jirze tere gergin abādxam gene. t'igēd bolbol „namda men'i gergen bolxūş?“ geze hurna. t'ixeden „bolxo ygeib!“ geze xelebe. t'igēd bolxo ygeib gexeden n'ydin' huxalza abād, tēmēr bōşxi-sō xāza orxino. t'igēd tēmēr bōşxi-sō jabaza jabantarā, xybŷtei bolxo bolno. t'ixedē tēmēr ojōr'in sēmē soxizo garna. t'igēd tere xybŷn'in butain şorgol'zon dēr garna. tere gargād „xybŷn bolxo-xadā butain şorgol'zo id'ize xyn bo'ōroi-dā, tŷnei bolxo ygei-xadā butain şorgol'zondo id'ylerei-dā!“ geze xelēd-le orxōd jabā. tere zēr'i tūza jabaxadan nege dāgan gansārā oroilozo gyize jabaşana. tere izijē eze ygei hērdē xāna-dā. tere xybŷn'in butajā şorgol'zo id'ize xyn bolno. xaişan geze xeltei bolgōb gexede tere dāgan hŷl dēlēhēnde şyrgelze xēldē orūlna. t'igēd tere mor'in ezen xojor bolzo, bol'zūxai annaza xōlojō olno. t'igēd tere xybŷn arba naha xyrze, an ḡerēhē bar'iza id'ine. t'igēd arban taba naha xyrne. zei, t'igēd tere esegejē nomo hādajin' ēr'jē n'utagtā yxerei xor'ō-sōxi şebxe-sō xadalgana. t'igēd tere xybŷn tere hādajin abşa bejedē zebseg xeze jabana. tere xybŷn ailā axa dŷje gul'dxana. zei, b'i zēr'ijē nexexem gene. t'ixede taban zūn xŷ gul'dxana. gul'dxaza tere xentēr xāndā oşono. oşōd „zei zēr'im exŷş?“ geze hurna. „exē ygeib!“ geze xelne. t'ixeden tere xybŷn „ēmei erdemēr jadalsā-xadā erxein erdemēr bololsojī-dāl“ gene. t'igēd tede talda garşa, jixe alalsān xarbalsān bolbo. tere xybŷn tere xājā darba. t'igēd tere zēr'ijē gedergaşen abādaba. zei, t'igēd tere zēr'ijē abādaza tere zēr'ōrē zēr'i xeze exetejē jargaza hūna.

Записи Л. Ч. Гомбоина

5

Dərben ая.

dərbən ая jabaza baigā: xara gərōhən, temēn, ynegen, šono. tere dərbən jixe əldə. tedener аnаха geze jabā. „jy id'ixemnaib?“ geze xelsəd „temē id'ijbd'il“ geze. temēgē alaxadā xara gərōhən'in'-xadā m'ixajā əbşə. dotorō arşaxā oşō. ynegen-xadā şonodō xelne: „enəxən bərin' id'elejl“. şonon xelne: „ygei, bərin' id'ize bolxo ygei. xara gərōhəmnai gāraxal“ geze. ynegen xelne: „byt̄y temēn bəreṭei im̄y?“ geze xelne. şonon' „zā, id'ijbd'i-dāl“ geze xelē. ynegen'in' daxın „harxinsag'in' id'ijbd'il“ geze xelene. şonon' xelebe: „gārxa, by id'ijl“ geze. „haixan temēn harxinsagtai im̄y? id'ijl“ geze. ynegen'in' baha „del'jin' id'ijl“ geze xelne. şono xelne: „by id'ijl odōş gārxa“ geze. xara gərōhən m'ixajā otolzo dūdād, şono xentenei xazūda jirəd „bərən' xānam?“ gene. „byt̄y temēn bəreṭei im̄y?“ — „harxinsag'in' jāgāb?“ — „haixan temēn harxinsagtai im̄y?“ — „del'yn' jāgāb?“ gəd hurba. „demexei temēn del'ytei im̄y?“ geze ynegen xelē. „jāgāb?“ geze xara gərōhən badarna. ynegen xelne: „sād'xi zulbagar sagānhāş bolōhom-dā“. xara gərōhən şonojō dabtaza ar'ilna. ynegen'in'-xadā m'ixajā gansārā id'ize dūdā. tere ynegen-xadā şibşene: „igəd bejērē jy id'ixe beleib?“ geze. ynegen xadain xabsagaida oşozo xeb-texe geze ş.bşəd, tere xadain xabsagaida xebteze baina. tendē jixe udān xebtəd əldə. t'ize baixadā nege bugiṭa zolgono. bugiṭa zo gōd xelne: „b'i jixe əldəzo baina gēşeb'i. b'i ende baiza baixab. namaija şi xabsagai dərhan gyize jirəd mōrgəzo alal-dāl“ gene. buga dərhan gyize jirəd-le, mōrgəxin tende ynegen xazū tēşē gyize ar'ilna. bugan'-xadā tendē xyz̄ygē bulgarza yxene. ynegen bugajā m'ixa id'ize baina. bugajā tarxi şulūn'i zabaharta abādaza xabşulna. t'ize baixadan' xara gərōhən'in' jirē. ynegen xelne: „şī jixe şinētei belei-yş? xod tataza abal-dāl“ xara gərōhən-xadā xod tataza abana. şangār xod tataza abxadā gederşē unana. unād baixadā burgāha zūgād xebtene. burgāha zūgād n... geze baina. „n... geze baigā-xadā yxexeş, ān gē-xadā jargaxaş!“ geze ynegen xelne. xara gərōhən „ān genem!“ geze dōşo xal'tarza unād yxene. ynegen-xadā xara gərōhəjō m'ixa baha id'ine.

Записи Н. Н. Поппе

6

manai komūna-xadā m'inga jəhən zūn guşan ondo xabar n'əgdəhan baigā. t'igəd n'əgdəd baitaran aimagai tələgələgşəd jirze allain negen „azal“ komūna, manai ene „bl'yxer“ komūna, am'ārā nege art'el' ene gurbaiḡi neged-xəd, nege byxel'i komūna bolgoson baigā. tende nege xojoṛ zū garan ail bolōd baintarā, nege hara-sō xamtā baigād, nege zar'imn'i-xadā xədəgei əmşin zon bol'zo garād yl'egşe zon'in „azal“ komūna „bl'yxer“ komūna. xojoṛ bol'zo halā. manai bl'yxer-xadā deşən naiman ail bol'zo halā. jyn-dərhan halāb gexe-

den tyr̄n-xadā komūna n'ēxedē xaşlanğar orulhan baigā. t'igēd hylde zon-xadā hain durārā komūnda orxo geze medexedē komūnhan garā. tere yjeden p'ir'igib jixe bolohan baigā-dā. manai derēn'i zon dunda eldeb əngin gr̄pa bolozo zoigi jixe uimulā. t̄n'i aimagai namai xorōnhan r'inçenō gedeg x̄yi əgəzə, manai bl'yxer komūnda el'gēhan baigā. mən tere r'inçenō jirze tere eldeb olon gr̄panūşa bol'ulza ygei bolgozo, derēn'i zoigi-xadan bultin ebten orulza, tere on-sōgō namarhan exilen er'gize ərjē hain durār komūnda orō. guşan negen ondo xojor zū garan ail bolōd baigābd'i. mənō guşan xojor ondo zūn najan ail bolōd bainabd'i. tere garhan zon j̄n-dērhan garāb gexeden negedexin — argan'izāca trudā izd'el'sene b'i bolxodon xədəmər'i xeze jalaxa ygei zonūd garna. xojortxin — ene xamzānai zygēr-xadan zondo xubāgdaxa barān xomor bolō. xamzānda jirehan barān'in-xadā gagsa eldeb olzodo gardag. tyr̄n-dērhan bolno geze hananab. jāxadā t'ize hanābş gexede, əmsin azaltan xereme ba eldeb olzo bar'ad alād, xamzān ba olzin naimāşanhan bəs sai teregŷten'i dutamag ygei abād baidag. kolxōzain zon-xadā olzo ygei zon met'i baidag geze. t'igēd tere xədō zoigi xarxadā daxaza garna. gurbad'xi pr'işinen — argan'izāca trudā izd'el'sene zəbər ba sag daruidan xegdeze şadana ygei. imenŷd dērhan xamtin azalhan x̄nŷd garna.

7

manai ene derēn'i somondo-xadā şazan jixe delgerhan, lama xuvrag olon baigā. tasag tasagārā bol'zo baigād, n'utag ber'ide nege nege gabza geze lama, gebşener ezelhan baigā. t'ixede derēn'i bultin gartā bar'ihan nege bajan bazar pāsuin, udāxa bajad nege xyden baigā. bajaxxadā naimā xeze bajaxaxa baigā. annūr'i jixe x̄yldeg baigā. ortondo naimā xedeg baigā. nege bŷgai saşūr negen xermende xyrdeg baigā. nege hynte tohon taban xermende xyrdeg baigā. tere nege hynte tohon taban xermen bolzo baihan'i-xada bed'i medexe johotoi-bşebd'i. tere zərərē tede bajad j̄y xəd baina? tere-xadā tere xerme alahan zon jamar zon baigāb gexede, ene ger-sō hūza baihan batrāg b'idn'āgūd bainabd'i geze medexe johotoi. mənō ene guşan xojor on bolōd baixada olhon xerme olzomnai tere sagainxid'i mexelegdeze bajad nege taban mənŷen'i saşūrār əxəjē bol'izo ərīəgē xamzānda əgəzə, el'i medegdehan tāgsār xudaldaza, xeregselē bytēnebd'i. bed'i-xadā ugt'abr'in xub'isxalin erdem surgul'ārxi medxe ygei baibal, ene zəgərē olzo omogi bajadta mexelylxe bol'ihonō medexe johotoibd'i. t'igēd tere arban dolon on-xadā xān unaza, erxetenei sereg'i exilze, arban naiman, arban jəhən ondo xagān zasagai ylegdel ezerxeg generālūd zəbləltə zasag'i ygei xixe geze muskvā l'en'inğrāşa zyg byr'ese xal'sāg den'ikin mete xara şunalta xap'itāltantai negedeze, xydyi jixe xysē gargaza baixa yjede manai yḡy aradai xyb̄yd ulān sereg part'izān azalşanāsa garhan ulān seregŷd eb xamtin namai udardalgār ba mənəx'i daisan bolhon sagān band'id s'im'ōnov xal'sāg mete am'itaşa xilin şinada xyrtele yldeze gargagād baixada, manai zəbləltə gyrenei algazal jixe unahan baixada şine azalai zasalal b'i bolhon baigā. tere şine azalai zasalal j̄ym gexede bed'i medene-bşŷbd'i. xān unaza erxetenei sereg grazdānska voinā bolxodo

jixe fābr'ig zavōd mašina jixe emderheṇ baixa. jāxadā t'im bolhom gexede vojōno komon'izamai yjede xen'iṣ medexēr prodrozv'ōrdxo geze xūl'īn zax'irga-bēr yxer maligi mor'igi abādaxa johotoi baigā. bed'i oilgoxo johotoi-bṣebd'i. tende nege ailai ger dōrxōdō ṣamahān uha erze baixa ygei, jirēd abādxa johotoi. tynṣelen vojōno komon'izom gēṣe seregei ṣanga zaxiralta-bēr xereg-selē bytēze baigā. t'ize baixada manai endexi bajad manai zonoī dunda xud-xāha xeze baigā. jym gexede, bol'šov'ig gēṣe mū xūl'i, bil'ādag xūl'i, sagān s'im'ōnov gēṣe haiṇ xūl'i geze yge jabūlhan baigā. bol'šov'ig-xadā tere zēr'iṣe xōloi tezēxejē abā beṣe. ezerxeg tyremxei generālūd xar'īn xap'itāltantai am'ēr'ixa mete am'itatai negedēd, zōblōltō zasagā unagāza, man'igi bogōlṣoloxo baigā. tere-xadā tere mōnō men'i xelegṣe ulān sereg krāsna part'izān gēṣiṇ aṣa tusa-bār ene ṣine azalūn zasalal-bēr manai xotoiṇ ba xōdēgīn azalūd degzeze xen'iṣxe medexēr xoto gōrdoi fābr'ig zovōd tynxei edleligi bolboso-rūlxa oron t'izōlo l'ōxko indystr'i geze xynde xōngōn indystr'i b'i bolozo, mōnō xydyi mašina tašina garza, xōdōdō manda tere jixe bajadūn orondo kolxōz komūna b'i bolozo, tere men'i xelegṣe tan'ṣ medehan. tere xyden zūn lamanar-manai ēsōrzo, terēn'i orondo surgūl'i sudar b'i bolozo, ivrōpiṇ erdem delgerze surgūl'itān olon bolozo, edegē bolxodo xyṇ xījē doromzol'zo, ede zōgōr'īn mōlzōlgē ygei bolozo, mōlzōdōg bajadnai dūhaza, xen'ṣ xyṇ erxe ṣōlō abād-la, erdem surgūl'itai bolōd baixada medexe johotoibd'i. t'ixede mōnō medene-bṣybd'i. xor'īn tabān onās exelze manai ende gazar uhanai tegṣelber bolxo geze xōdēmōr'i bolxodo manai n'utagai n'udargaṣan gazarā tegṣe xubāxa ygei geze manai zonoī dunda jixe xudxāha jabūlhan baixa. ziṣelebēsy erden'i r'inṣenei gēṣe xulāg dalaiṇ xoināsa saldagan ezi jirbe geze, xor'i mōngoldo nynxe geze suglā xydyi-ṣege xehan baigā. tere erden'i bolbol lamanartai jixe ebtei, lubsan bātarūn gegṣe lamīn zōgōr'iṣe xeresxōmdo orxo ygei geze, zarga xeze xydyiṣ jabadal xehan baixa. tereṣxe jyme bytēgē ygei. m'īnaga tuxai tōxrōg manai xeresxōmdo orhan baixa. t'igēd tere erden'i xor'ido nynxe geze baitarā, dēde zurgānda medegdeze gepy-bēr sōlēlgōdō garhan baixa. odō xar'i t'igēd xozom xor'īn naimān ondo burnarkamzēm pravājav gegṣe xyṇ jirēd, gazarai xub'jār'i bolhon baigā. gazarai xub'jār'i bolxodo mōn xulāgnūd-nai gazar abxa erxeteibd'i geze, xōdēmōr'i jixe xehan baigā, ag'itāsa xudxūr'i xehan baigā. pravājav xelxedē xulāgūdtnai gazarai suglānda baixa johotoi, zōblōlsōxō dagūtai gehan baigā. t'igēd gazarai suglānda naimān ēdōr'i suglān bolzo guṣa garan mal alaza id'ihan baixa. t'igēd xozom xor'īn jēhōn ondo azal geze xomūna n'ēgdeze, nōxēr arabzājav mezitov exilhan baigā. tere xomūnaigi exilxe yjede p'ergib bolhon baixa. tere p'ergib xaiṣan gēd exilbe gexede, udxan-xadā negedexi manai derēnde eb xamtin nam johōṣolon tog-tozo ṣadā ygei baigā. togtohonṣ baibaṣa namūn geṣegyner L'en'īn bagṣiṇ gol' ṣugamī medexe ygei baigā. xojoṛtxi bolbol manai batrāgūd urdan xulā-gūdta jixe daragdahan baigād, tere xorojō hanaza odō xulāgūdtaī temsexe sagnai jirbe geze, xulāgūṣa zēr'īn dūhaxadā temsebebd'i geze oilgō. bed'i xulāgtai gagsa zēr'īn talār yxer malīn dūhaza temsexe geze oilgoxo ygei, bed'i ynexērē temsexedē ekonom'iṣeskīn talār-xadā ulas tōrīn talār temsē

xeze bolxo baigābd'i. gurbadaḡi manai t'ime sesen xulāgūd'tere id'ijologiḡeski pol'it'iḡeski talārā medexedē zēr'dē araskulāčavan xylxe durtai. jāxadāb gexede somonoi zēblēl-bēr oḡōd abtād baixada zēr'imnai beḡegdeze, odō xar'i manai busa bol'zo eḡilbel, t'igēd abagtui xubāgtui geze baigād, tegynās gadana seredn'āg bedn'āg xojor'i dunda xudxagūr xeze rasxōl xeze eb tasarūlna. ene xedemər'i jabagsagār jamar ḡanar garba gexede, ene baihan zon'i medexēr guḡan onḡūn eḡi-bēr odōḡ johoto p'er'igib manai eḡilēd, arba xor'in xyn bū bar'za band'id mete somsov'ēdei zas'idān'i degere nege sən'i xor'in taban xyn' seredn'āg bedn'āgūd'i songoxo ba songogdodoxo erxe xasagād, tere-x' sən'idē n'utag byr'ide garza negezebel bolōd, nege zar'imnāsa toho m'axa abza id'ēd, zar'imn'i xulūgād, tere jixe p'er'igibēse dumda ḡadaltan aiza, mal adūsn'i jixe xorōhan baigā. algazalda zon sanā zoboxojō bol'izo xabtagai xomūna bolxodo beleḡ zēr'i suglarba. ygeitei baja ygei xomūna bolbobd'i. ḡen'i men'i gexe jym ygei, tegḡe id'ixe, tegḡe omēdxē bolbobd'i gēd, tere xor'in jēhōn onḡoi segylhan guḡan onḡoi eḡēr nege zar'ima p'er'igib xehan araskulāčavan xehan zon manai derēnde nege nege xyn arba arban yxer alaza xudaldahan baixa. tere yjede xulāgūd al'ibā arga-bēr malā xorōzo ēder sən'i ber'i oroldolgo xehan baixa. xulāgūdai zēr'ije l'ikv'idās xexe bolbo geze l'ikv'idās kak klās xexe bolbo geze, spoḡšnā kol'igt'i-v'izāsa bolxo geze xelsedeg baigā. terēnē-xadā bed'i xēdēgēdē jixe burū oilgoḡon baigābd'i. l'ikv'idās kulakā kak klās gēḡemnai xabtagain komūna bolhoḡon baixa xoino bolxo baigā. segylde-xadā bōdōxodomnai manai derēnde xor'in jēhōn ondo yxer malnai zurgān m'inga xojor zūn xor'in jēhōn golōv baigā. xon'in mal gurban m'inga deḡen derbē baigā. mor'in adūn naiman m'inga jēhōn zūn jire baigā. mēnē guḡan xojor ondo yxer mal bolbol xojor m'inga nege zūn arban derbē, mor'in adahan jēhōn zūn najan nege, xon'in xadā m'inga dolōn zūn jorōn xojor baigā. otepēde m'inga neḡen zūn dalan nege xon'in, metepēde m'inga derbēn zūn xor'in jorgōn yxer. manai derēn somon-xadā kolxōzdo orōd baihan ailūd derbēn zūn najan zurgān baina. kolxōzdo orō ygei omḡin azaltan jorōn xojor, xulāg arban naiman ail edēn-sohan il'gēgdehan baina. ene tōḡōr bolxodo xor'in jēhōn on guḡan xojor on xojoroi malūn tōḡōr bolxodo mal jixe xorhoḡon baina. derbēn m'inga nege zūn arban taban ebertei mal xorhoḡon baina. ene jynhan bolbo gexede tere jixe guḡan onḡoi p'er'igibte xorō geze medexe johotoibd'i. tere p'er'igib-xadā tere sagtā dēde zurgānūdāsa xemzejē abtaza zasagdasan baixa. t'igē-bḡy. xyised sain bolozo zahagdaza ḡadagdā ygei baixa magad. edegē guḡan xojor ondo gurban yjēn batrāḡ jabahan onḡōnov garma gegḡe nege in'ētei, nege бага mor' toi im xynde sr'ēdstv projozvōdstvo xarā ygeijēr somonoi zēblēl ene mēn onḡōnov gegḡede xatū aḡalta eḡēhōn baigā. tendehan tegyn'i aimag xēḡelbē. tynēs gadana bed'i aḡibxa aldūr xibeḡa bytehan xehan manai jixe baina. jyndeb gexede, manai derēn'i somonoi derbēn zūn najan jorgōn ail eb xamtin azalda orzo, edegē azalbān maḡinin xysebēr jabul'za baixada xedyi jixe dast'izēn'i sain baina. z'ornovoi kul'tūra arazr'iḡāza ḡadahan bainabd'i. xor'in jēhōn ondo manai derēn'i somondo xojor eb xamtin

azal baigā. negen'in „azal“ komūna, xojortxin' „bulag“ art'el' baigā. t'ixede manai derēn'i somonoī pos'ev xor'in jehon ondo zūa gušan taban gā najan taban soto baigā. gušan ondo taban zūa gušan xojor gā najan dolon soto, gušan negen ondo naiman zūa jiren derben gā tab'in taban soto, gušan xojor ondo m'inga xor'in jorgon gā naiman soto. ene m'inga xor'in jorgon gā naiman sotohan komūna bl'yxer derben zūa xor'in jorgon gā xajahan baigā. komūna bl'yxer gušan ondo avgusta sarda dešen dolon xaz'aistva b'i bolhon baigā. zūa jiren taban jodog, zūa xor'in gā pas'evtai baigā. menē gušan xojor ondo zūa najan gurban xaz'aistva, jodog zurgan zūa tab'in naima, ebertei mal naiman zūa dalan zurgan golov, mor'in derben zūa gurba, xon'in zūa najan gurba, gaxai arba, arbād porōd'isto yxer buxa b'i. sas'jal'nai sastiv — batrāg xor'in gurban xaz'aistva, b'id'n'ag jiren taban xaz'aistva, seredn'ag tab'in naiman xaz'aistva, slūzašča dolon ail b'i bolhon baina.

manai zatrudn'en'i jym gexede manai derēnde xoto gōrdohan xolo, sain mašina tašina xyised jirene ygei, eldeb mašinā tohon al'inapta ba busu-šu xeregseltei jyme jireze šadana ygei. enhan urda mesesē b'i bolxo geze xelegdēd edegē xyrtter ygei. t'igēd ene ed tavār, gutlai ula, xara arasa metin jym ygeideze kolxōzīn zon jixe nastorn'en'i duran mūdaza, nege zar'ima xyn kolxōzāsa garza baina. xojortō — kolxōzīn dunda gegerelei jabadal bes'ede bolon gazēd un'šalgan bolono ygei. tynēs gadana ešed trudā nōrmo virobodxo oilgono ygei. ene xedomer'ije jabulxa xyn ygei baina. ene metin trydne mom'entūdta klāsovoi vrāg ērinagē l'en'ēr agitāsa jabulxada kolxozīn dunda jixe belon baina. ene metin dutū dumdaigi arai-kolxōz-sajūzāsa xyised orol-dolgo xeze šadaxa xymyn jirene ygei. jirbeša napragt'ig dēre xedomer'ilēzē yzē ygei. xaz'aistv'ina pol'it'ig bagār izučāhan, opod bagatai xyn baina. n'utagai namīn egyr kolxōzodo urkavad'it'il' exedē ērinagē algada xedomer'ilē ygei, yseg nom medexe ygei, ulas tertā ursaza baigā t'ikūčaja pol'it'igtai tan'ildā ygei, namūn gešegyd nere zygēd jabahan nege zar'imn'i il'genem. t'ixede urkvad'it'il'āsa kolxōzīn udxa šanarigi yle oilgošnāsa, xojordoxi bolbol ešed trudā, nōrmo virobodxi xynde oilgūxāsa baitagai, ērē oilgoxo ygei urkavad'it'il' baiza bolxo. enēgyr bolbōsa kolxōzīn xedomer jixe berxe, kolxōzno māsa eldeb snabzēn'i ba xehan trudā zarplāša xyised gartā abā ygeiāsa jadagdana.

8

manai arb'izal komūna xor'in zurgād'xi ondo b'i bolhon baigā. ene komūnīn b'i bolxodo manai ene n'utagai buda saḡgadīn gedeg l'en'inḡrādīn kap'irat'ivna kīrsede ošod, gedergē jirxede manai dunda zugālāhan baigā. komūna b'i bolxo johotoi geze manai endexi nege xedi zon zugālād, avgusta-sō yč'id'it'il'ne sabrān'i xēd, avgustīn xor'indo tere xor'in zurgan ondo ustāva batalulza abahan baigā. tere yč'id'it'il'ne sabrān'ida arban zurgan ail, jidogxadā dalan negen baigā. tere sagta bargazanai rajon-sō šidxānai komūna majāg geze neretei b'i baigā. tere mon xor'in zurgan ondo ugt'abr geze neretei bolō. xor'in zurgan ondo, xor'in dolon ondo, xor'in naiman ondo ene xojor komūnhan beše komūna ygei baigā. tere komūnuši b'i bolod baixada

zom-xadā t'igēd xarādī baidag baigā, ene j̄y tēxērhaṇ zom-dā geze. x̄yṇ t'ime komūnda ordog ygei baigā. xor'ia zurgāṇ ondo ugt'abr-sō xojor x̄yṇ orō — batragūd b'idn'agūd. xoito jil ugt'abr-sō xor'ia dolōṇ ondo naimaṇ ail orohōṇ baigā. xor'ia naimaṇ ondo mārta-sō zurgāṇ ail orō. xor'ia naimaṇ ondo janvār-sō enēxēṇ oiro L'en'in/i komuna b'i bolō. tere L'en'inei komūnda jixēṇx'in p'er'is'il'ēṇ zom baigā. tende-xadā manai nege komunār urkavad'it'il' bolxīṇ nege x̄y egēbd'i. tere komūna deṣēṇ dolō naimaṇ ail bolohōṇ baigā. ternehaṇ h̄ylde zor'ig geze neretei komūna baha arbaṇ dolō naimaṇ ail b'i bolō. baha terēn'i xazūgār burgal geze n'utagta sojol geze komūna b'i bolohōṇ baigā. negel xor'ia dolō naimaṇ ail orohōṇ baigā. tere xor'ia naimaṇ ondo tere derbēṇ komūna xēdelēṇ baigā-dā. xor'ia jēhēṇ ondo xēdelzē baigā. tere komūnanūd sānhaṇ jixe bolgōxo gexede sent'abr hara-sō saveṣāṇ tatā, derbēṇ komūna negēṇ bolxojo xelsexe geze. tere saveṣāṇ dēr-xadā nege zar'imn'in durtai baigā-dā, nege zar'imn'in dur ygei baigā-dā. t'igebeṣe negedxejī geze xelsē. xor'ia jēhēṇ oṅgō barza garā-dā am'ā am'ārā. guṣaṇ ondo janvār-sō kolxōz-sej̄yziṇ pr'idstav'it'il' jirēd, tere komūnūṣi negedxexe geze f'ivrāl'-sō kr̄ypne arb'izal geze nertei komūna bolō. tende-xadā arb'izal komūna b'i bolxodō xamta społoṣnoi kol'igt'iv'izāca b'i bolgōxo geze bajan gol'i homon'i najan tabaṇ porcēnte boltor orō.

mārta harda, apr'el' harda gedergē garā. garxadā tyr̄yṇ zūgād ail baigā; gedergē garxadan naja garan ail ylē. bultanda guṣaṇ oṅgoi h̄ylde zūṇ jirēd ail bolōd baigā. guṣaṇ negēṇ oṇ-sō xojor zūgād ail bolōd baigā. guṣaṇ xojor ondo xojor zūṇ arbaṇ gurbāṇ ail bolōd baigā; jidōg-xadā m'inga dalaṇ gurba. sāṣā arb'izal bolxodo xor'ia dolōdxi ondo arbaṇ gurbāṇ ger bar'ābd'i. xor'ia dolōṇ ondo namar d'en' urzāja provod'ixodo xojor gurbāṇ ail jirehaṇ baigābd'i. arb'izal gē ter̄yṇ b'i bolōd baixada, azal manai-xadā mal azal baigā. tarēṇ i b'iṣe azal-xadā xor'ia tabaṇ porcēnte tuxaitai baigā-dā. gē ter̄yṇ jamar malīṇ tyr̄y bar'ixa johotoib geze xelsexede, xon'ia azal doxōdtoi geze xelsedeg baigā. xor'ia naimaṇ ondo ej̄yl har-sō b̄yr-sel'-sej̄yztei arbaṇ xojor jilei dōgovor xēd, zūṇ najan mer'inōs xon'i asarābd'i. tere jilde tabaṇ mer'inōs asarābd'i. bygede n'ite āvgusta-sō zūṇ najan mer'inōstoi baigābd'i. t'ilēṣ bolbol yxer malā hain bolgōxo geze ṣibṣehaṇ baigābd'i. ṣibṣehaṇ baigād, nege tabaṇ n'ē, xojor buxa porōd'isto geze abābd'i. tyr̄ynde nege n'ē abahaṇ baigābd'i. mer'inōs-xadā tyr̄yṣxīṇ xor'ia naimaṇ ondo slyṣnoi kampān'ida tolē oṣēṇ garā. jāxadā gexede, tēxn'ig ryčnoi sl̄yṣke gēṣije medē ygeiṇ uṣarār gansa arba jēhēṇ xurgatai bolōbd'i. exel̄yr xon'ia-xadā jireṇ zurgāṇ baigā. xor'ia jēhēṇ ondo mēṇ ryčnoi sl̄yčkije tēxn'ig oilgōṇ bolozo, zūṇ arbaṇ porcēnte xyrtter xurgad garā. terēn-sō-xadā deṣēṇ porcēnte yxē-dā. xoito jilde guṣaṇ ondo bahal mēṇ gem ygei garā. nō t'igebelēṣ bolbol yxedeg baina-dā. mer'inōsiṇ xurgad yxedeg baina. manai palāṇ i dōgovor johōr-xadā guṣaṇ gurbāṇ ondo janvār p'ervada tabaṇ zūṇ mer'inōstoi bolxo baigābd'i. tere palāṅgā d̄yregxe hanātai bainābd'i. sāṣā eber mal-xadā xor'ia jēhēṇ ondo daxīṇ porōd'isto yxer abahaṇ baigābd'i. guṣaṇ, guṣaṇ negēṇ ondo tolēṇ gem ygei abābd'i. tere tolē-sōhonō arbaṇ tabād porōd'isto mal xubāza xudaldābd'i. tere mete-

şele mer'inōs-sōhonō xor'in jehēn ongon xoişo xudaldadag bainamd'i. ennehan tyr'nde guşan ongon tyr'n tedi mal id'ixe, tedi mal edelxe oðxexē geze manai pārt'i prav'it'il'stvan d'ir'igt'iv ygei baigā. xomūnūd-xadā jixe zondoxadā t'ime jixe xyndetei beşe baigā. tyr'şi uşarhan hainār xedēlxē johotoi geze xelsedeg baigā. mal id'ixede gamnaza oroldodog baigā. pārt'i prav'it'il'stvan d'ir'igt'iv b'i bolxodō, arb'izal guşan negen on-sō zakonno pr'irōsto egeşe şadā. guşan xojor ondo baha d'ir'igt'iv d'yr'egxe hanātai baina. tarēn azalxadā xor'in jehēn ondo dərbēn komūna gurban zūn deşēd garan kaz'ōno d'ist'ina pos'evtoi baigā. guşan ondo dərbēn zūn arban xojor gā, guşan xojor ondo mēnē dolōn zūn naşan taban gā ogorōdt'ē xūt'ē. ene mal azal dēr i tarēn azal dēr-xadā agrozo'o-t'ixn'ičeski jabūlalga бага baina. uşarin-xadā t'ime sp'ical'istanūd ygei baina. sāşā bolōd jirxede, malin emşelgin oron бага baina-dā.

xor'in xojor ondo nege pl'ene avstr'ic v'ingēr'ic ene xaral'igin n'utagta dab'irxai naimālaza jabā. t'ize jabatarā manai nege bagşa r'inçen tobçinov, tere zugālād, „ene uhanai kanāva on'ōhon tataza bolxo“ geze xelē. t'ixedin „tatabal tati“ geze, „şi yze“ geze xelsēd, tere bagşin n'ekotoro agt'ivnūd gul'dxād tere kanāva ex'ilē. gē tyr'y dōdo b'ijērē tatād xegşōlei arşān-sō orūlxā gehan baigā. xor'in gurban ondo xedomer'ilē. tere xedomer'i balai uhan garşa egē ygei. xor'in gurbad'xi ondo b'elborōdov gēşe gidrot'ēxn'ig jirēd, xegşōlei arşān zosō orūlan ygejēr, dēg'yr tataxa geze yzē. xor'in dərbēd'xi ondo baha aşkan gēşe gidrot'ēxn'ig jirēd, uklōn'in jixe bolō geze бага болгөгө. tere kanāva yzēd, yzexeden xegşōl zosō uhan'in haja orōd baigā. nāşā jirxe baigād, modon xobol xehan'in modon gazar xojorō zabahar uhan'in garād enderē. nāşā jirēd, xairta n'urta baha enderē. tere kanāvār uhan xor'in taban on boltor jireze şadā ygei. t'igēş baixadan ene kanāva orxigdoxo t'igē. mēn tobşonū gedeg yxehan baigā. dōgūr tatād uhajā zalxa geze, dōgūr garxa uhan geze hurxada labxārav garxa gē. t'ize xelxeden aimagai d'yr'geltin kom'it'ēt'in pr'id's'idāt'il' i aikomai s'ekr'itār' Markizov gēşetei xelseze, dōgūr jabūlxā bolōd. xor'in jorgōdxi ondo xabar dōdo kanāvajā nāşan hendeze, mēn xor'in on-sō guşan naiman d'ist'ina tarēn tar'igdahan baigā. t'igēd tere p'erve uçāstag jixe tr'ydne, jixe berxe, tende-xadā dolgosrōçno kr'id'ite arban xojor m'inğan garā. tendehan xoişo dōdo kanāvār xor'in dolōd'xo ondo zūgād d'ist'ina gazar uhalhan baigā. xor'in dolōn ondo nazar yjer jirēd, kanāvamnai xū gazar-dl'i bolgөгө. t'igēd baixadan zon-xadā jydxemze bagatai baigā. xojor zūn tab'in p'yd talxa, dərbēn zūn taban zūn solkōvo egēd, baha dobrovōl'no por'adxār pozērtovon'i abād, mēn xor'in dolōn ondo kanāvajā gedergē hain bolgөгө. xor'in naiman on-sō zylzen jabulā. terēnhan xoişo gasadārstv'ina kr'id'ite garā ygei. noidondo nege gidrot'ixn'ičeski pārt'i jirēd, okonçāt'il'na plān gargā. guşan xojor on-sō noidondo gargahan plāngārā zūn arban xojor m'inğan tēxer'igin xedomer'i jabulza baina. ene on-sō d'yr'egxe hanātai baina. mēnē guşan xojor on-sō taban zūn gā uhalād bainabd'i. guşan gurban on-sō gurban m'inğan gā tere kanāvārā uhalxa hanātai baina.

ЗАПАДНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

ГОВОРЫ ЭХИРИТОВ И БУЛГАТОВ ЭХИРИТ-БУЛГАТСКОГО АЙМАКА

ГОВОР ЭХИРИТОВ ОКРЕСТНОСТИ СЕЛА ХОГОТ

1. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хаташалова

1. tābar'īn ezen tādagar xara,
tāgād jirxede balai xara (x̄yn'i hanān).
2. jixe yxer'i xebtehen gazarta
jiren jilde nogōn urgā ygei (xīn hūr'i).
3. xēndelēn dēr xēxēsgei (jubūn).
4. taigada tagtar noxoi xusā (tarbagai hyxe).
5. orod nojon oroi sūrxai (bū).
6. m'ilar m'īngan n'ydetei (xurabša).
7. xem ygei bajan,
xel'i ygei sesen (šōto).
8. der dor demei bešeg (zȳden).
9. bargazan'i yxer barūn xoišō belšē (mešēn).
10. altan ajagai amahar zūza jadā (al'igajā zūza jadaxa).
11. xōr'bōr dȳren sagān mēngeteib,
terēn-sōgō xoior altataib (mešēn, naran, hara).
12. monsogoixon šulūn
mor'inhon xurda (homo).
13. xadada dal'zagai gutahan (šixen).
14. šir šir dūtai,
šixan bolsorō targalā (nōho ērxe).
15. ulānxaida gozōxoi orō (xīlūsa).
16. osoi sōsoi xoior
ȳr saisa n'uxaldā (mor'in'i ergus).
17. uta x̄yn oroihon baragdā (zula).

2. ПЕСНИ

Записи А. М. Хамташалова

1

arbaṇ pyl̄g asarza
 arbaṇ d'ist'īṇ xaxaljī!
 arbaṇ gerēr ebelze
 art'ēl' xomūn bolojī!
 xor'īṇ pyl̄g asarza
 xor'īṇ d'ist'īṇ xaxaljī!
 xor'īṇ gerē ebelze
 xolxōs xomūn bolojī!

2

yheṇ manai podpōl'ko
 ereṣōsxōr'īn' jāxamnaib,
 yjeteṇ manai part'ēina
 il'ṣōnsōr'īn' jāxamnaib?

3

yheṇ manai urūgā,
 ɔbədɛg tulsā urgā,
 yjeteṇ manai hurā,
 ɔdī bolso hurā.

4

maṣīnajā duranda
 maṇgad mor'i uxar'jī!
 marūsajā duranda
 xonon ɛnzon zugālajī!
 xos'ilxojo duranda
 xojor mor'i uxar'jī!
 xongor ṣarain duranda
 xonon ɛnzon zugālajī!

5

sagāṇ mēṅgēn ten'jerte
 sol'ōd garhaṇ somol'ōd,
 sov'ēd xūl'īṇ garn'īsta
 zoḥōd hūhaṇ somol'ōd!

xəxə mənɣən ten'jerte
 xənʁinəhən somol'ōd,
 xomon'is xūl'ın garn'ista
 zoʁōd hūhan somol'ōd!

6

esēš ulā xorondo
 esē ygei xatarjī!
 tul'āš ulā xorondo
 tul'ā ygei xatarjī!
 kost'ūm negedēd xubsalji,
 xušūgā negedēd zugālji!

7

bodōd xursār n'idexe
 ulān gyrnei somol'ōd,
 uha urūgā n'idexe
 çemberlēnei somol'ōd!

8

galtai pōjos jireze,
 gazar daida doholgō,
 gazā Sesesēr bodozo,
 baixa kap'itāl xon'xirgō!

9

daida daida geldexede
 nartai daida geldejī!
 turxān tūrxān geldexede
 sov'et-sōt'xi vrāgūd!

10

vojenzācaja ydende
 visō manai metendē,
 barūn xoito aikōmdo
 nere manai metendē!

11

pap'irōsōrō parjūljī,
 potōm sāšın zugālji!
 segerēdxē manai xarmānda,
 seberxemnai xazūda!

12

xel̄er geṣxēd jabaxada
 xexə nogōṇ zēl-jima,
 xȳrē xelsēd jabaxada
 ērēṇ yjeten̄ nalagai-jima!
 ulār geṣxēd jabaxada
 urgahan̄ nogōṇ zēl-jima,
 ur'ār xelsēd jabaxada
 ērēṇ yjeten̄ nalagai-jima.

13

xabarā medexe ygei hal'x̄ilxa
 xabsal dērxi xabsagai,
 xabajā medexe ygei dailaldaxa
 kitai dērxi band'idūd!
 ə'bəlē medexe ygei hal'x̄ilxa
 əbērēṇ xoito n'urgan̄,
 əsəj̄ō medexe ygei dailaldaxa
 ol'xōṇ dērxi band'idūd!

14

arnai uhan'i ṣaṅgada
 arātai ṣulūṇ muxar'ba,
 astal'noi xal'ibrēṇ xursada
 band'iṣa tolgoi muxar'ba!

15

alag mor'ijō orxizo
 asatai maṣina asarj̄il
 āzbykvē medexe ygei am'itanā
 āzbykve medexe bolgoj̄il
 gurbat'xa Internasnāl,
 xul'ijā abahan̄ komon'ismo!

16

xuha modō tan'iza
 xultahāran' tan'ij̄i,
 komsomōlō tan'iza
 kost'ūmaran' tan'ij̄i!

17

bōr'in̄ sāna don̄godō,
 boro xexyi don̄godō,
 bur'ad zon'in̄ don̄godō
 komūna tēṣe don̄godō!

18

xadainə nogōnə xal'ūrā,
 xada urūgā xal'ūrā,
 xadamal mənḡenə sāza
 oroi urūgā xal'ūrāl
 bōr'inə nogōnə xal'ūrā,
 bōr'i urūgā xal'ūrā,
 budamal mənḡenə sāza
 oroi urūgā xal'ūrāl

19

malgai oḡoxo
 mašinainə duranai,
 maḡgadār xelxe
 manai duranai!

20

arxihaḡ beši ūna ygeib,
 algahaḡ beši zugālḡa ygeib!
 yreidē mor'inə xatarūza,
 yjetenə b'id'i zugālji!
 tamxinhaḡ beši tatana ygeib,
 tan'ilhaḡ beši zugālḡa ygeib!
 dombo bar'ād zugālji,
 duraḡ xudarā zugālji!
 haba bar'ād harbaiji,
 hanāḡ xudarā zugālji!

21

darāb seme degele
 darād jynde hūxa-jim?
 darū sēzinə zugāja
 xāgād jynde hūxa-jim?

22

xor'inə sagāḡ xur'gajā
 xolbonə baiza xatarjā,
 xōloi-sōxi zugājā
 xelenə baiza xatarjāl
 arbaḡ sagāḡ xur'gajā
 adxanə baiza xatarjāl
 amanə-sōxi zugājā
 xelenə baiza xatarjāl
 oso-oso-oso-avaxīm
 oborōno Sesesēr!

23

naraha modonoi zalāda
 naṣaṇ hūgād jaltalzā,
 nādaṣa d̄yxeiṇ xazūda
 axai hūgād jaltalzā!

24

tala gazar tar'ājā
 tarāgtarār xaxalji!
 tabaṇ jilei palān'ja
 derbeṇ jilēr d̄yrgeji!

25

uitaṇ xumūd ugalza
 alag mor'i gutāba,
 eṣeṇ band'id gul'daza
 ol'xōṇ gazar gutāba.
 anzahanai oṣibxo
 alag mor'in zoḥōgō,
 aikōm pārt'in oṣibxo
 Astāl'n'in zoḥōgō.

26

xatar ygei mor'indo
 xatū m'nā ṣamaixaṇ,
 xar'jaṇ baihaṇ nādanda
 jōxor zugā ṣamaixaṇ!
 gyidelteixeṇ mor'indo
 gyremel m'inā ṣamaixaṇ,
 gyrjelzexe nādanda
 jōxor d̄yxei ṣamaixaṇ!

27

toxomoi ṣinēṇ gazarta
 toiron baiza xatarjāl
 tologoi dērxi sāzajā
 xoiṣon xajaṇ xatarjāl
 burobkōmoi sekretār'
 bur'adkomoi Jirbānav!

28

ṣara seseg zadarza,
 ṣaraldajā gojōgō,
 ṣadamar yjeteṇ gul'daza
 ṣumas nādai zoḥōgō!

xəxə seseg zadarza,
 xəxərdein gol'i gojōgō,
 xybūd basagad gul'daza
 şumas nādai zoǰōgō!

29

altan şāsın tatalga
 ajār xoloın gorōdhoı,
 am'itan zon'i tatalga
 enē hen'in nādanda!
 şabartai goldo şabartan jadalsāb,
 şāzanxui garp'intai arxıdan jadalsāb!

30

segēn segēn dubūja
 seseg nogōn gojōgō,
 seber haixan şaraija
 sentei marzān gojōgō!

31

xara mor'inoi nemerge
 xaşadai maıgadai berzēnte,
 xan'i dıxein nemerge
 axain dulān tyzırxel!

32

xadada baihan xandagaija
 xarbād sāşan bolgoji,
 xajāda baihan oıgıjo
 galdād sāşan bolgoji!

33

sagān budagtai stōldō
 sailāb geze xar'ixab,
 saixan sagān urgūdārā
 zugālāb geze xar'ixab.

34

ajārā aimagta arestān gomdoltoi,
 art'el' xolxōsdo yjeten vesōlo,
 ajanğain medeheı arai-xolxōs
 arai xolxōsdo rukovōd Ogon'ōvl
 behejē şinede behel'ji,
 berejē zalūda zugālji!

35

xolōštoī sabaiṇ šinede
 xodo nazar baihaiṣ,
 xor'īṇ tabaṇ nahandam
 xodo zugā baihaiṣ!
 malagajā šinede ɵmɵdejī,
 molodoī zalūda zugālji!

36

xara budagtai aftamb'il
 xada dēbā medexe ygei,
 xamūṇ xolxōzīṇ yjeten
 burxaṇ geze medexe ygeil

37

oidō modon urgaza,
 ogtorgodo tulna ygei,
 oidō band'id suglarza
 sov'ed xul'ija darna ygeil

38

baitahanai targija
 baidag tēšen xetelji!
 basaganai haixaija
 nādan tēšen xetelji!
 ei xē, ei xēje,
 išō jaba, ei xēje!
 xon'inoi targaija
 xonxōdortō xetelji!
 xongor šaraiṇ haixaija
 nādan tēše xetelji!
 ei xē, ei xēje
 išō jaba, ei xēje!

39

xendyi būjā yrgelze,
 xedēšelzē garaṣil
 xybyd basagadā daxulza
 nādaṣalza xatarji!

40

xoito xada dēreze
 xorxoi tende baixa ygei-jim,
 xodo xomūn bolzo
 xulāgūd tende baixa ygei-jim!

barūṇ xada dērezə,
baxa tende baixa ygei-jim,
baraṇ xomūn bolzo,
xulāg tende baixa ygei-jim!

Записи Л. Ч. Гомбоина

41

altaṇ dal'ita tarbazan
abzaidā xūraidā il'ine,
abzail xūrain haidūd
altaṇ habatajār šūjana!
xotoguil dal'ita tarbazan
xudansal xūraidā il'ine,
xudansa xūrain ebөгөd
xodol habatajār šūjana!

42

yxerēr bajan gazarta
ebөгөg tulana şibxe,
yḡibȳdēr bajan gazarta
өdөр byr'i şūjana!
şāsain şara zulda
un'i ygei gerelxen!

43

mөрөн хангаин şulūja
mөngөtei şulū geji,
mөнө jirheṇ dȳxeije,
manai bergen geji!

44

baigal baigād xysteirxebe,
baihan tērem xөdөлgөbө,
basagan dȳxei xysteirxebe,
axain zyrxe xөdөлgөbөл!
uhan baigād xysteirxē,
urgamal şulū xөdөлgө,
urag baigād xysteirxē,
ūşxa zyrxe xөdөлgө!

45

xotogoi mөngөм xolbōjō
 xuramgain telē zajāgā,
 xонгор şara d̄yxei
 xudaguin telē zajāgā!

46

barūn'il tērmin talxan
 bazāril sagān sāxar-şig,
 basagan d̄yxein aman
 xudain gol'i xuzar-şig!

47

altan delxei daidi
 al'irha nogōn gojōgō,
 an'jar şara d̄yxeije
 altan marzān gojōgōl

48

xānai xанхан xargui
 xairār elehēr sardā,
 xan'i jabahan d̄yxeije
 altār şuragār sardā!

49

ardal baihan ten'jerte
 arbagail hara gereltei,
 an'jar şarain өbsynde
 arbanail altan gereltei!

50

xor'in şarga tyl'e
 xolōdxōrō golgūli,
 xонгор şara d̄yxeije
 xuşūn x̄yrēr golgūli!

51

sagān dalai xaraxa-ād
 sarmain xada xalxalā,
 sagān şarai xaraxa-ād
 sārhan xondör xalxalā!

52

altan jirjēxein xonolgo
altarganain tolgoido,
an'jar şarain xonolgo
axai tanai ebertil

53

xoinohon jirhen ŷlen
xurail ŷlen gexe,
xur'imār jirhen dŷxei
manail bergen gexel

54

barūn xoino xen'xinene
bajal hūtai ogtorgo,
barūn xoimorto xen'xinene
bajal hūtai habal

55

tebşēr dŷren al'irhan
teherzel baixadā baragdaxa,
tergēr dŷren dŷxei
xyrgŷlxede baragdaxal

56

baigal xoişō xelbērē,
barūn xoişō xelbērē,
basagad xoişō xelbērē
nādan tēşē xelbērē!
zylxel xoişō xelbērē,
zŷn xoişō xelbērē,
zyrxen xoişō xelbērē,
nādan tēşē xelbērē!

57

nādan nādan gexede
naŷilzaxa beje,
nādanai malgār bolxodo
uŷaraxa bejel
xur'im xur'im gexede
xotolzoxo beje,
xurimai malgār bolxodo
uŷaraxa bejel

58

xazagai ulaxai gudahār
 xatarāb geze xar'iji,
 xar'īn haixan urgūdār
 zugālāb geze xar'iji!
 ulān budagtai ostōlhon
 ūgāb geze xar'iji,
 ugā haixan urgūdār
 zugālāb geze xar'iji!

59

naran xānam — ten'jerte,
 nahatan xānam — nādanda,
 ylen xānam — ten'jerte,
 yjete xānam — nādanda!

60

ulaildaza urgahan
 ulāganai barag,
 ujarān baiza mor'dohon,
 d̄yxei şamai barag!

61

mondorgoijo gojōbo
 modo şulūn xojor,
 mor'doxo tēri gojōbo
 monsoḡ gelme xojor!

62

arbād yjetei xyrēde
 adūjā xāza m'irlulā,
 arbād hab'iga yhende
 habxag zalgād hab'irulā!

63

xudarain xodovoi zagahuija
 xudaldān dēre şilylē,
 xonḡor şara d̄yxei
 nādan dēre şilylē!
 anḡarain xarza xermen,
 andaldānda ilgulā,
 an'jar şara d̄yxei
 al'ādanda ilgulā!

3. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

al'adahan daida —
 önder jixe atalgana,
 xormoi dunda al'adlai.
 mel'xiher daida —
 mængen tolgoi meren,
 meredeme daida,
 xana şulün xabsagai
 xair şulün zoxō.

2

ɛndɛrɛrɛ udxallai
 xɔxɔd'ei mergɛn bābai,
 xɛltei galzū ib'ıl
 elgɛrɛ udxallai
 atalgan'ım arban,
 talxaşım taban!
 urda b'ijɛrɛ udxallai,
 jırxe şubūn jıberten,
 xar'xa şubūn xan'itan,
 untarşa ygei zultan,
 ur'ılşa ygei şırɛten,
 zailarşa ygei şırɛten,
 zal'ırşa ygei zultan,
 tab'ın naiman taxıltan,
 zūn naiman zultan!
 tȳn'i nāgūr udxallai
 uhan xyr'ɛ oixon,
 xuhan xyr'ɛ xudarā!
 barūn b'ijɛrɛ udxallai
 xor'in taban xonǵōdor,
 xor'in naiman şoşōlog!

3

xaintai xybȳn dar'iba
odō bed'i nerelylleib!
unaxajā jadaxadā
unagan zērdejē unalaib.
ēndexōjē jadaxadā
ēnge torgo xēderleib.

yxeze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 malgaitaṁ xybṽṽ malās
 arai men'i naiza
 ɔŋgɔ torgoṁ degel ɔgleil
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzabl
 xojordxi naizam
 xyŋgeiṁ xybṽṽ oloi
 yxeze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 adūn-sō bar'iza
 unahaṁ zērde mor'i ɔgleil
 arai men'i bajar beleil
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzabl
 ēmde emdeheṁ samsamn'i
 ēme xabṣūrtai beleil
 t'ibiṣxaṁ jāxam'bi?
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 nɔxɔdɔ xoino hunabab.
 gomdoxo gomdoln'i
 arbaṁ tabanā nahanda
 al'ā dunda yxeleib!
 xor'in tabanā nahanda
 hal'xai dunda xosorloib!
 ɔtɔg dēre bolobol
 yrehe ygei xosorloib,
 āl'i dēre bolobol
 adaha ygei xosorloib!
 arai men'i gomdol beleil

4

erxeiṁ ṣinēṁ aṣanadn'i
 xer mende hūnata?
 oido xebteheṁ bejīm
 orgoiṁ dūnda bodoloil
 xēre xebteheṁ bejīm
 xesēṁ dūnda bodoloil

erxeiṁ ṣinēṁ aṣanadtā,
 ɔndorērē ṣubūṁ bolzo
 elgērē gerēhēṁ bolzo jabaxadā
 xarahāṁ yzehenē xelejī!

5

erxeiṁ ṣinēṁ aṣanad
 jilxeṁ tanai bolbol xatū-dl'i belei,
 jiber manai xurdan-dl'i belei!
 barūnai ṣolmod xyl'jedeze,
 zȳxeṁ xoiṣō bolloi!
 zȳnei ṣolmod xyl'jedeze
 barūxāṁ xoiṣō bolloi!
 ṣonoiṁ ȳdeṁ xāgdaza,
 ṣolmoiṁ ȳdeṁ nēgdelei!
 ṣimxeze id'ixe joho bolloi,
 ṣibeneze xelsexe joho bolloi!
 xara hēn'i bolobol
 xara noxoi xusaxa ygei joho bolloi,
 boro hēn'i bolobol
 boro noxoi xusaxa ygei joho bolloi!
 t'ib'iṣxāṁ jāxamb'i?
 xadaīṁ ṣulūn'i xamxarsarā
 xartaṁ bolbol hādxa ygei-bze,
 bōr'īṁ ṣulūn'i bulgalsarā
 bortōṁ bolbol hādxa ygei-bzel

4. ПРОЗА

Записи А. М. Хамашалова

Aidūrai mergēṁ, Agui nogōṁ dȳxei.

guṣaṁ gurbanṁ bazārtai, gurbanṁ gūl'i burtātai, gurbanṁ jatāza hertei,
 odoṁ būral mor'itoi. odoṁ būral mor'ō altai taigīṁ arda arbaṁ gurbanṁ
 hogōnōr tab'ina. tere ezenē xȳr oilogxo mor'īṁ baina. unaxam gexeden
 xyrēd jirxe mor'īṁ baina. xazū-tēhaṁ xarxada xadadl'i, xamar n'ȳdeṁ
 xojorīn unagan-dl'i. „adahan'i m'ixa id'i id'ihēr arā ṣydem ṣalaba. an'ja
 m'ixaṁ zēlēṁ. an'ja m'ixa id'ixem!“ gē. odoṁ būral mor'īṁ jirē. mor'īnō
 jirxlēr hādag xurmagā axaba. t'igēd jababa. agui nogōṁ dȳxei toxo-nogtō
 xemneze, torgo esxeze baina. al'igandā xemneze alta esxeze baina. suxai
 m'ināja ṣab gexen dūgdād, sēē dōrōjē xāṁ gexen dūgdād jabād-ṣaba.
 jabahaṁ bejērē mangad axatajā zolgoldō. dalan tabaṁ tolgoitoi dal'izi ṣara
 mangadxai tere daraṣxaba. mor'in'in hādag xurmagā xubsahatajīn abṣa jirē.
 gazāgā jirēd insagāgā. agui nogōṁ dȳxei garād jirē. „axaimn'i xāna orxōd

jirbeṣ?“ gē. t'ixlēr'in' mor'in'in xelebe: „dalaṁ tabaṁ tolgoitoi dal'izi ṣara maṁgadxaṁtai dailaldā“. agui nogōṁ d̄yxei tere mor'ijō unād axajā jaha yzexejē oṣobo. oṣohon'in axan tende jahaṁ bolōd daragdād xebtē. axajā jaha abād aṁgain ulāṁ xadada xadalgā. tere xadajā garṣa jalxa ygei baina. t'igēd mor'in-hoṁ hurna. mor'in'in „b'i garxab“ gene. tere xada doron ṣuhaṁ gorxoṁ, jahaṁ darxi baina. terēn'i yzeṁ gehan'in mor'in'i jahaṁ, x̄yn'i jahaṁ baina. tere jahaija bejedē bar'ād yzeṁ gehan'in bejehan'in, jixe baina „zei, ene namahaṁ ylexe am'itaṁ yxē“ ge. zei, mor'in'in „b'i garxab“ gē. gydergē eḍerṣin gazarta suxaṛ'ā. t'igēd-le tere mor'in'in jabā-xim-dā. „xabṣaxajā medēreil“ gē. xaxad eḍerte jabād, xaxad eḍerte xīdē. xīdehaṁ bejērē tere xada dēre urda xelēre goxolōd baiṣō. t'ixlēren bejērē damzād garād mor'ō abā. garād baixlārā mor'in'in xelebe: „negel bagtai talda jabajibd'i. tende mēnxin xara uhaṁ baixa!“ geze. terēn'i dēre oṣōd tere mēnxin xara uha udxād, mēnēxi dorō xebtehaṁ jahaṁ dēre xajaba. xajaxlār'in' xū edegebe. „zei, ene jamar hain x̄ym! zei, xezēṁ xereg j̄ymde daragdaṁ ygejēr jabaxa!“ t'ize eṛēr xelebe-xim-dā. xoito mor'in'in xelebe „gurbaṁ jalgain sāna garxabd'i. zed habartai, zēgeṁ n'ūrtai hamagaṁ sai busalgaza baixa. t̄yn'i darā-xadā sāṣan dain baixa ygeil“. tendē oṣoṁ gehan'in sai busalgaza baina, xōbṣōr xudxaza baixa. „ene jū busalgāḃṣ?“ gexeden „elēdhaṁ x̄ynde elē beldēb, undarxahaṁ x̄ynde uha beldēb!“ gē. „udxiṣ-tā nege xōbṣo!“ t̄ynē abād duhāṁ gehan'in gaza-rū dērzō orṣō. „xoito udxal-dāl“ gē. t'ixlēr'in t̄yn'in terēnē zaxa-rū xeze orxō. t'ihāṁ bejērē jababa. sāṣā jabxalār'in tere izi dar'xi sagāṁ azargatai baina. tere azargin' yldē, hēn'i-ṣi eḍer-ṣi yldē. t'ixlār'in' xete-sōhaṁ saxūrā gargād ṣibṣēd xajā. xada bolōd būba. t'ihāṁ bejērē xāṁ bābaidā oṣozo orō. yxehaṁ x̄yje bodxōxo, ygeirhaṁ x̄yje bajazulxa basagatai baina. „j̄ynde jirēbṣ?“ gē. „ygeirhaṁ x̄yje bajazulxa, yxehaṁ x̄yje bodxōxo basagatai gexi dūlza jirēb!“ gē. „zei, basaganda xeregtei-xadā ȳdxe jahaxa-dan eḍeṁ xeregteil“ — „jamar eḍeṁ xeregteib?“ gexeden „xaṁ gerdein eḍeṁ xeregteil barū urda b'ide zandaṁ modōṁ b'i-ima. tendehaṁ oṣozo asara!“ garād-la jababa. nege daida-sō orxodon ṣurgalzaija xara gēreḥeṁ id'ize baina. t̄yn'il-xadā nomojō tataza xarbaṣxana. t'ixlār'in' gurbaṁ tahalag ṣurgal'zan'i xāṁ garṣa jirbe. garṣa jirze xelebe: „albatijim dolo id'ize baihimā. jamar hain x̄yn jababaṣ! arbaṁ jil'i anda, xor'in' jil'i xuda bolxobd'il negel jadahaṁ gazartā namajā xelēreil“ t'igēd-le sāṣā jabā. mēnēxi xāṁ gerdejē baihaṁ gazarta xyrēd oṣobo. ūrgai-sōn' gurbaṁ xyb̄yn'in baina. negen'in uilād, negen'in n'ēgēd, negen'in dū bar'ād hūgā. „izi bābaitnai xānab?“ geze hurba. „man'ija ene yṣt'i dain id'ixim. t'igēd ogtorgodo degdeze garā“. — „ṣi jinde uilāḃṣ?“ — „mēnē yṣt'i id'xim!“ gebe. — „ṣi jinde dū bar'āḃṣ?“ — „malgār yṣt'i id'xim!“ — „ṣi jinde n'ēgēḃṣ?“ — „nēgēdēr yṣt'i id'xim!“ tere urda b'ihen'in mogoi garṣa jirēd id'xe baigā. yṣt'i mogoi garād jirē. tere modo eḍeṁ garād id'xejē jaba-xadan' nomojō tatād, tarx̄in taha xarbaṣxaba. eḍi ṣinēxeṁ ṣuhaṁ jirēd man'jalaidan' n'āldaṣaba. gurbaṁ s̄ydxē xaraṁxui bolō. tere xōrondon mēnēxi xāṁ gerde ṣubūṁ tēngerhaṁ orzo jirxeden' xyb̄yṣin' haixaṁ baina. „ene men'i xyb̄yṣi alūlxajā baihimaija aidūrai mergēṁ xyb̄yn alba. enēn'i edegēxem!“ gēd, mēnxin xara uha asarād dēren' xajād edegēbe. bodxōgōd zugālaba. erte

xadam bābaidā jirē. xadam bābai xojor ɔdɔ erē. xojor ɔdɔ ɛgɛ-dā. ɔdɔ asarād ambārtan' tyšylxeden' ambār'in' xelteigē. xojor-tēhan tyšylē. „asarālb'i-dāl“ gēd orō. „garād abiš-tāl“ gē. garād xarxadan' gazā xaranxui bolzo baigā. nege syšeg-sō talxain' šyd xudxā. „terēn'i ilgış-tā xojor tēšen'!“ ambārtā orū-lād xāgā. mənēxi šurgal'zanai xāja „tuha xiš-tā, jiriš-tāl“ gebe. šurgal'zad ebel'ze jirēd, talxai ilgaza xajā. ertēr dū bar'iza hūgā. orōd yzexeden' ilgaršōd baigā. „zei, ur'ai zalūda tezēhan noxoimn'i xub'ilza gurban n'urgan'i sāna xebtene. tyn'i garša asar-lāl“ gene. terēnden' ošobo. ošōd xarxadan' xazadag xara būral an baiba. terēn'i hybejē jadaba. xan'jin dolōn darxaija šibšēd borxobšo genze xojor'i xylebe. tynē šibšēd dēren'i xajaba, „ene borxobšo amandan' orōroi, ene genze xyzynden' orōroi!“ geze. „ene ara sagān xānda aidūrai mergen xybryn'i garxada jixe gaixāham. tere xybryn ši-yš?“ — „b'il'b'i-dāl!“ — „ene namai jāxa genzelebš?“ gē. — „xartagai xānār xadam xexem. tende asarxa geze xelē!“ zei, t'igēd jabā xetl'd. xānā gazā asarād ujad baina. orōd „ene noxojo abita!“ gebe. garād xarxadā xān bejērē aiba. „ene derēmne-jimn'i ɛrēlin tahatād ɛgiš-tāl“ gebe. borxobšin' abād „ene derēmne ɛrēlin' id'iš-tāl“ gebe. adahatajā maltajā albatatajā dolo amandan jirze orbo. „zei, ene noxojo baihan gazartan abāša tab'iš-tāl“ gebe. t'igēd xur'im ošoxo bolōd baiba. „ur'ildā xexel-dāl“ gebe. „jēhən šolmolōr ur'ildaxas-tāl“ gebe. urildaxa bolōd baixadā ur'id ošōd gal tyl'ed, m'axa šarād id'ize baina. šolmod xoinohan ošobo. ene tyl'ēn ygei im baina. šolmod ošōd gaixana. „tyl'ē xānahan ababaš?“ — „emēlē tyl'ēb!“ — „m'axa xānahan ababaš?“ — „mor'inō guja ɛgsəzə abāb“. tede šolmod barandā mor'inō guja abād šarana. ur'ildaxalārā aidūrai mergen xybryn urtaza orzo jirbe. t'igēd nāda xebe, arxi ūba, bar'ildā xebe. „bar'ildānda bodxoš!“ gebe. bar'ildaxa bolxodō sēzejē šālār ujabā. xybyjin' xajaza orxō. zei, t'igēd xur'im tēxērne. xān xyn'i xur'imda baran tēxērne. t'ixeden xelene: „zalū xyntnai ɛtəlzə jirxe. ɛtəlhan xyntnai jirxe ygei!“ untaxa bolxodō xelebe: „xadam bābajā gerte zošxo ygei!“ geze. t'ihen bejērē daxulād jabā. „təxərəlhan gazartam xonoxoš, šixe jabahan gazartam jabaxaš!“ gēd „ur'id ošozo, ger malā hergēxem!“ geze urtan jirē. zei, t'igēd jirbe. axajā jaha barūn hūdal dērē zošogōd tab'iba. bejērē xorgolōd baiba. mənēxi xadam basagan orzo jirbe. orzo jirēd xaran gehan'in xobxo urgašahan jahan xebtene. „mexetendē mexelylēb, goxotondō goxolulāb!“ geze, tamxā tataza hūna. hūza hūza bodōd dēgyr'in' nege alxād gazā garana. mənēxi jahan'in haixan bolōd eblēd baigā. xoito alxād garana. m'axatai bolōd baina. gurbad'xā alxād garxalār'in' am'itai bolōd bodōd-šobo. „jamar udān untabab'il“ geze bodobo. mənēx basagan „xən gēšeb-ši?“ geze hurā. „aidūrai mergen xybryn!“ gebe. gazā garxadan mor'in'in baina. „agui nogōn dýxei xānam?“ geze hurā. „šamajā ɛšexe geze tergelē!“ gebe. — „tergelxe baixa ygei-dāl!“ geze argadaza asarā. mənēxi izi hamagan bolzo hūgā.

ГОВОР БУЛАГТОВ ОКРЕСТНОСТИ УСТЬ-ОРДЫ

1. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Поппе

1

xada dēgȳr manarhaija
xara hal'šin sairūlā,
xamag zonō hamarhaija
sajūz molod'ōzo zošōgō!
ajalgān'i amanda,
xuxalgān'i xuşūnda,
xolbō çāsīn xarmānda!

2

xara şoroi gehemnai
xara mor'in'i zadāça,
komun'is xul'i gehemnai
komsomol'i zadāça!

3

sovnorkom'i ydende
selē manai tende,
soxob erēn sārhandā
nere manai tende!

4

temer xazūrā ort'izo
xabtai zādxa abıbd'i,
tyrȳnsi tȳxe ort'izo
komun'is xul'i togtōji!

5

arbagai ebertei gerēhən
abaiən zoijo şujulā,
ajagtaixən xomsomolnai
xara zoijo şujulā!

6

namātaixan modondo
nar'in xexei dongodō,
nazar'i hen'in nādanda
šāstai yjeten dongodō!

7

dorhō jirehen hōtoimnai
dugšalgānda selderē,
dül'imgaixan gōlosnai
dülxa tama selderē!

8

sagān mēngen sambārkhātnai
sailāb geze xar'ūzam,
sar'ūn ime tavār'išdārā
zugālāb geze xar'ūzam!

9

erjēd baihan daidamnai
erje tēše toxomtō,
ize baihan molod'ōzotnai
nādan tēše toxomtō!

10

ib'imnai ɐrɛgɣɛdō
el'igebšīn dulāgār ɐrgɛhīme,
egē mēnō hanaxadā
nerēn tɛlō ɐrgɛhīme!

11

zertelzeme taiga
zedēn doxoi jan'd'inā,
zerge hen'i v'ēčerte
manai molod'ōzūd jan'd'inā!

12

zurād xajahan sv'ēške
zudanai modonōr teḡgīme,
gansaxan jabahan molod'ōzomnai
xara zonōr teḡgīme!

13

segēn хөхө dubūja
 seseg nogōn zośōgō,
 sesen tērhen komsomōl'i
 sēzen zugā zośōgō!

14

ende tende xaraixa
 erz'īxete velešipēd,
 erjen tatan zugālxa
 manai tanai sar'ūsagail

15

ulaixaza uragxa
 ulāgana baxatai,
 ujaṅgal'za zugālxa
 sajüz molod'ōz baxatai!

16

toxomoi šinēn gazarta
 toiron baiza xatarjī,
 tolgoi dērši sāzajā
 xan'sir jan'sir xatarjī!

17

šiber šugui dərze
 šindagan'in ylexeš ygei,
 splošnoi komūn bolozo
 çüzdad ende ylexeš ygei!

18

arbād tergē xөлөзө
 ara xoišō garaḷi,
 arbād ərхәр ebleze
 art'el' komūna bolojil

19

sahan dēgγr jabaxadā
 šarga manai den'šē ygei,

sārhaṇ dēgȳr zuraxadā
xurgamnai den'sē ygei!

20

xartūs malgaiṇ šinexende
əmedō ygei jāxamnaib,
kaval'ēr bejejē zalūda
zugālā ygei jāxamnaib?

21

yxer bōmīṇ ygei-xadā
ȳxeṇ zula xānhā imāb?
yneṇ sav'ēhī ygei-xadā
splošnoi komūna xānhā imāb?

22

xarāsagaixaṇ šubūnda
xada geze ygei ime,
komsomōl bolhoṇ yjetendemnai
burxaṇ geze ygei imel

23

xoinō baihaṇ gerēhiṇe
xarbād sāšīn unagāji,
xanadā baihaṇ oṅgoiṇo
galdād sāšīn xar'ūljil!

24

dalai-sōši xulhanda
daidīṇ šubūṇ erjemtȳ,
dolōṇ sexetei dombūmnai
stōl dēgȳr toṅgoršōl!

25

bōr'i dērēi tar'ainda
byrteg geze ygei jime,
bol'šov'ig bolohoṇ yjetendemnai
b'urakrat'izam geze ygei jimel

26

dalai-sōgūr tamarxa
dāgantnai jamar-xīm,
tanār manār zugālxa
zugātnai jamar-xīm?

27

xula mor'īn tyrgedeze
xodōg tergē endelbe,
xulāja xybūd tyrgedeze
turxān tēše zarūlba!

28

ōrgōn jixe xyr'ēdē
adahā xāza m'irlūljī,
arbād m'īngād xulāgūhā
turxān tēše m'irlūljī!

29

sagān tagša zavad'idlāb,
sailxīn tēlō zavad'idlāb,
sagān šoroi zavad'idlāb,
zugālxiṇ tēlō zavad'idlāb!

30

erx̄y gōrod xološ gehān,
erz'īnxete velesīpēd xyrḡyze,
yjeten manai xološ gehān,
p'īsmō poklōn xyrḡyze!

31

narta gazar nogōtoi,
komūnta gazar zugātail!

32

bōr'ido xašūlahan xarguimnai
boldogtoi bolō ygei jāxamnai,
xulāgta xašūlahan bejemnai
komsomōl bolō ygei jāxamnai?

33

ēbelde jabahan xarguimnai
nazarta jabaxa ygei gasal'āntai,
mōnō zugālahaṇ yjetemnai
nahandā zugālxa ygei gasal'āntail!

34

xoito xadai xarguilhaija
xaşar'ig burügā haişāji,
ene xül'i togtohaija
komon'is L. ēn'inē haişāji!

35

ulān plād ujaza
ulāxan şarajā zoşōji,
ulān flāg yrgeleze
urxan komonār boloji!

36

ödörtö jabahan abtamab'ilnai
örgөн trāgtar şibşēlgē,
ödörtö zugālhan yjetemnai
nahandā n'iskol'kōr ş.bşene!

37

emēlteixen mor'indo
eştei m'inā şamaiji,
egēd baihan nādanda
kyl'tyrne zugā şamaiji!

38

xoinohō jirehen ylenhē
xurain orxī xyl'ēji,
xollhō jirehen yjetenhē
zugāja garxī xyl'ējil

39

xartūs xartūs malgaija
xadxād jāxai jabaxamnaib,
xara sēzēn zugāja
xāza jynde jabaxamnaib?

40

bōr'i dērsi manarhaija
boro hal'sin sairulā,
bur'ād zonō hamarhaija
komsomōlin' sairulā!

41

tar'āṁ manai ambārta,
 tēbe n̄ydnai sabrān'da,
 galtai vogōṁ jireze
 gazar daidaīja doholgō,
 sploṣnoi komūn bodozo
 kulāgūhi doholgō!

42

məngəṁ bartāja n'ēxedeze,
 mən̄xə zojō gargajī,
 mən̄gəṁ ṣydē n'ēxedeze
 mən̄xə zugā gargajī!

43

xəgsəgeixen ṣubūnhā
 xəgtei ṣubūn̄ ygei jime,
 xyb̄yṁ basagan̄ xojorhō
 inag jyme ygei jime!
 alair'i aimagta
 alatin' beṣeg delgerbel!

44

golōṣtoi sabajī ṣinexende
 xodo nazar baihai-dā,
 kaval'ēr bejemn'i zalūda
 xodo v'ēṣer baihai-dāl

45

tyrjise xaxalxa
 tar'āṣūl'i trāgtar,
 taltaīṣūl'i xyb̄yḍ
 turxān̄ tēṣe tulaba!

46

yhemn'i hamnūrṣā,
 eber hamār hamnūrṣā,
 yjetemn'i hanagdā,
 gazar xolo jāxamnaib!

47

əbeldē əbəlēr baixaṣ ygei,
 yjetei zalūgār jabaxaṣ ygei,

xor'i məngetei jabaxadā
xontör'i xodo garāş ygeib,
xol'şortoi zalūxan jabaxadā
nāda xodo garāş ygeib!

48

şandaganā mər-rē
şandan jaban geşxelji,
şagaitaixan xələrē
eber seber xatarji!

49

seseğ nogōn urgaza,
segēn dubū zoǰōgō,
sesen tərhen nēxernjdnai
ene nāda zoǰōgō!

Записи А. М. Хамашалова

50

xatartaixan mor'indō
xatū m'inā şamaiji,
xarjan baihan nādanda
jōxor zugā şamaiji!

51

sojol dundā sojodoltoi
soxom jorō surxan'i-xa,
sovxōz bolon xamtarza
sacal'izam bolxon'i-xa!

52

ulāgana urgaza
ulān dubū zoǰōgō,
uran tərhen bejemnai
ene nāda zoǰōgō!

53

lāmpain toltoijo nosōji,
ajagtai zalū zugālji!

54

ajarād aimaştai Mārks L'en'in,
xul'idā berxe Kal'in'in Stāl'in.

55

jolō tulama sahanda
 jorō mor'in şilylē,
 jorgō xonogoi nādanda
 manai yjeten şilylē!

56

ostōl dērē xarxada
 otolxōr id'ēn jixel,
 ende hūgād xarxada
 zugālxār yjeten olon!

57

xuṣad geze hūxada
 xormoi manai tatūn'ja,
 xol'şorlōd zugālxada
 xōloi manai sarasūn'ja!

58

xadahā garhaṇ bulagnai
 xabtagai şulūn damzūrtai,
 xangajahā garhaṇ d'ēmna
 xotogoi sorgo damzūrtai!

59

xondoloi sagān gērēhēn
 xoito zuda şūjūlā,
 xol'şorlōd zugāldag yjetemnai
 ene nāda şūjūlā!

60

xarajād uradxa uhaija
 xarşār jāxai xāxamna b,
 xan şinād garxa xyrē
 şēzedē jāxai xāxamnaib?

61

erbes baisa xaraixa
 erz'inxetei samaxādxā,
 erjen tatan zugālxā
 tanai manai zor'igoil

62

yzȳrteixen modondo
өлөг хөxyи донгодō,
ȳr saixa ʃ'nēnde
manai zugā dongodō!

63

modon tergen gehemnai
modon tēl'in xyʃenei,
mondolzomo bejemnai
at'is mat'in xyʃenei!

64

xelər geʃxəd jabaxada
xəxə nogōn zēlēn,
xȳrē xeləd jabaxadā
xȳn'i zyrxen zēlēn!

65

xadain nogōn xal'ūrā,
xada-rūgā xal'ū.ā,
xadamal mēngən sāza
oroi-rūgā xal'ūrā!

66

xodōg tergēr xorjūljī,
xudlār zugālza ʃūjūljī!

67

zedelze urgaxa
zedegene manai baxatai,
zergeleze zugālxa
zugā manai baxatai!

68

bōr'i dērsi burgāhanda
bur'tag geze ygei,
bol'šov'ig xūl'in ereʃēnde
burū geze ygei!

69

jixe hōmein dosōši
jiren taban tahalga,
jixe utahan behemnai
jiren taban solxōboi!

70

zaxai᠓ jalgai᠓ nogōjo
 zadarxī᠓ jixē xyl'ēnebd'i,
 zaxai᠓ zalū Sesesēr'i
 sacal'izmai᠓ jixē xyl'ēnebd'i!

71

yxer'i turū᠓ xatū-šijahā
 øbel'i mөлөһөндө hon'zorxīma,
 yjī᠓ yjete᠓ v'isōlo-šijahā
 ene zondo gel'mēsteil

72

dabxar tura bar'iza
 dalai᠓ xoino gaixulā,
 dabxar sāšan zugālza
 ene beje gaixulā!

73

unād-ši jabaxada ul'gamxan
 olom darama mor'ī᠓ jym,
 ušarād-ši jabaxada ildamxan
 uxā zāmar nөxөr jym!

74

amatai bᠦgā yrgeleze
 agnašalza garajī,
 am'ita᠓ zonō daxulza
 aidūnaida garajī!

75

alta᠓ çāsī᠓ tatalga
 ajār xoloī᠓ gōrodhō,
 am'ita᠓ zon'ī tatalga
 ene hөн'ī᠓ nādanhā!

76

xula mor'ō xarxadā
 xojor n'yden'in gazāgūr,
 kulāja xybyše xarxadā
 xojor n'yden'in gazāgūr!

77

uhaṇ-sōgūr tamarūlxa
 unagantnai jamar-b'i,
 ujaṅgalza zugā'xa
 zugā tanai jamar-b'i?

78

ara xoito ſiberte
 aṅgai olon tende ima,
 ajag jixe komūnda
 zonoī olon tende ima!

79

erevkōm'i ydende
 ezel manai tende,
 exe baixa sārhandā
 nere manai tendel
 sov'ēd xūl'īn garn'īsta
 zaſſīta baihaṇ somol'ōd!

80

gol gazar orxodo
 xuzar'i jixe tende,
 xuſūn aimag xojorto
 xūl'i xontōr tendel

2. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

Exe garbal'i.

menderēr būhaṇ,
 mēlēṅgērē tarahaṇ,
 meldein xybŷn
 ergel buga nojoṇ tēxēi,
 johon tyrŷn
 jodō bar'ihan tēxēi,
 xair ſulūn otēg
 xan'jan'i jorgōn garbal'il
 jireṇ bēje bē bolgoṇ,
 jixe orgoin zaxa darahaṇ,
 dalan od'ogoijo od'ogon bolgoṇ,

dāgui xesīn toibor bar'ihan,
 zajān sagān tenger'in zābar'ār durdahan,
 zar'lag solbon'i hurgārār durdahan,
 adū zajāhan xuā solbon,
 aša zajāhan gurban mailgan!
 xeregšen'i basagan
 xal'ūta mailgan,
 manxal'ūša basagan
 xatan mailgan!
 xuandain basagan
 xurdaṇ šaragšan!
 ebygei zebygei dūran dun'jār
 tenger'iḡe tegnehen,
 telēše burxan texe man'jalail
 ɔndor'imē ɔlgondə dūlgaza,
 ɔlgen'imē ɔndertə dūlgaza,
 esege malān bābai,
 exe jyreṇ ib'i!
 barūn urda zyg tēšen'i
 emeṣerše ygei exe šara modon,
 širgeše ygei en'ēn šara nūr,
 xagdarša ygei xyi boldog!
 barū namā namālā
 sagān mɔngɔr namālā,
 hādagtai hɔldə,
 hain'i hɔldə guin dūdāb!
 hara meṣɔn toxɔlgō.
 zȳn namā namālā,
 zȳ xurabšār namālā,
 han'šagtin hɔldə tende!
 ara b'ijin namālā,
 zele nogtōr namālā,
 adahan'i hɔldə tende!
 eber b'ijin namālā,
 zeleṇ xexər namālā,
 ɔlgɔn daidin hɔldə tende!
 tēn dēde namā namālā,
 abarga serge bodxōtojō,
 altan jodō delētejē,
 asa hor'bo tulātajā,
 bēje bē bolgohon hɔldə tende!
 tēn dēde namā namālā,
 šoro mɔngɔn xūrta tende,
 šūmal mɔngɔn uxāza,

nojon'i hēldē tendē!
 esege malān bābain hurgārār,
 ezen xān'i zaḡāgār,
 xexēdei mergen bābai
 xexē erēn manārā
 dugui xehen burxan,
 xēbelzēmē ylērē
 mor'i xehen burxan,
 bal xara ylērē
 mor'i xehen burxan,
 bardam xara saḡilgārā
 m'inā xehen burxan,
 dalin ṣinēn homoṣn'i,
 bulain ṣinēn zenṣn'i,
 nerjēl'iṣ ṽdende jergezē orohon
 jehēn mujā xybṽn,
 jehēn mondor basaganṣn'i;
 nerjēl'iṣ homo xehen
 barūn'i tab'in taban tenger'il
 barūn'i tab'in taban tenger'in
 unaxai baihan tenger'ije
 olon tulgār tulā,
 xesēze baihan tenger'ije
 xeme tulgār tulā.
 barūn'i tab'in taban tenger'ije
 ezeleze hūxada
 buxain arahan xerxetēn,
 bolod tēmer deṣetēn,
 borzontin dolō doṣxin nojon
 mū ha n xybṽje
 bēje nomondo hurgāgā!
 modo hojō xybṽje
 darxan'i nomondo hurgāgā!
 borzontoin dolōn doṣxin nojon'i tēl'i xybṽn
 mozo bēxē, mondoṣo xatan!
 xexēdei mergen bābain
 dalain ṣinēn homoin
 bulain ṣinēn zen'je nan'ṣāl
 zṽn'i deṣen derben tenger'il
 zṽn'i deṣen derben tenger'in
 dalain ṣnēn homoin xēl
 bula n ṣinēn zen'je nan'ṣā.
 noxoin dolōn darxan,
 nomogoi naiman aṣa,

zŷn'i deŷen dərbən tenger'ije
 oroin darza hūhan
 maṁxar malān tenger'il
 urda b'ijīn dalan dolōn tenger'ije,
 ara b'ijīn jiren jəhən tenger'ije,
 barūn'i tab'in taban tenger'ije,
 zŷn'i deŷen dərbən tenger'ije
 oroin darza hūhan
 esege malān bābail!

2

Barūn'i jiren xad.

ezelze hūhan
 buxa nojon bābail
 eber'i jixede
 erxŷje mondorgoi ŷergəgə,
 elegəje jixede
 ene zondo zajābar'i bolohon burxan
 jəhən xybŷ gargā,
 jəhən ŷirē darā!
 jəhən nojod bolō,
 orxo garxajā medeze hūgā.
 aṁgar dalajā sel'jē xē,
 aman xarūl hūdal xē,
 aman'i ezen buga nojon, huga xatan,
 moihon'i ezen məngətə zār'in,
 orxoin ujalga,
 garxain ganzaga
 bar'iza hūhan nojon!
 xaŷa ezelhen
 xan ŷirgai nojon,
 xan ŷirgain xybŷn
 sam sagān nojon,
 xojoŷ xaŷa gyideg burxan!

3

Barūn'i burxad.

xojoŷ m'inḡan xongōdor,
 xor'i naiman ŷiŷōlog,
 ū haixan dalaida,
 ūzam sagān hogōto
 telē boldog nādantnai,
 tenger gazar gyideltnai,
 abain boldog nādantnai,
 altan nūr ugālgatnai,

abāxaiṇ ṣyleheṇ duguitnai;
 zerxebṣe jixe bābaitai,
 erxebṣe jixe īb'itei,
 jehēṇ xybūd gargā.
 ujaḡar oloṇ xeleteṇ,
 uihaṇ oloṇ zab'itaṇ,
 oloṇ tēmēṇ ur'āṇxai,
 dalāṇ tēmēṇ zaṇxad,
 jehēṇ basaga gargā.
 eber xānda orō.
 ērē byteheṇ
 eber bogsoto hūgā.
 bejērē byteheṇ
 bēzeṇ sagāṇ xotondo hūgā.
 zūṇ naimaṇ zuragta zurā,
 tab'iaṇ naimaṇ taḡil tar'ā.
 tab'ilḡaiṇ sagāṇ burxaṇ
 ṣirmeheṇ ygei m'axaṇ,
 ṣyḡder ygei nogōṇ dēre hūgā.
 zūṇ naimaṇ zultanār,
 tab'iaṇ naimaṇ taḡilār
 xongōdor'i saitan'i
 burxaṇ bol'zo hūr'idā!

4

Bexi sagāṇ tēḡer'in jehēṇ basagan.

bexi sagāṇ tēḡer'in jehēṇ basagan
 saitantiaṇ sagāṇ nūrta ṣuṇḡā,
 ūḡaṇ basagan'in ḡazardā,
 oṇḡoṇ daidiaṇ ezen bol'zo hūr'idahaṇ.
 naimaṇ basagan'in degdē,
 bogontiaṇ ȳnderē būsa xē,
 bulḡaṇ xadār monsog xē,
 ȳnder tēḡer'in oroī bar'iza ḡarā.
 elḡeṇ daidaiṇ oḡodol bar'iza degdē.
 oḡtorgoiṇ m'iaḡaṇ burxaṇ bolō.
 ūḡaṇ basagaṇ ērē byteheṇ,
 eber bogsoto bejērē byteheṇ
 bēzeṇ sagāṇ xoton dēr hūr'idā.
 zūṇ naimaṇ zula ṣatāza,
 tab'iaṇ naimaṇ taḡil tar'za,
 tab'ilḡaiṇ sagāṇ burxaṇ bolozo hūr'idā.
 exe dalaiṇ erjede

erbēxei sagān şagnūltan,
 şara dalain şanāda
 şara xasar şagnūltan,
 namtagain basagan beşelē.
 ēlge ɔxɔ
 erge nojon bābai,
 bajar ɔxɔ
 barga nojon tēdeil

5

Xaṇ xirma tenger'in gurban xyb̄yṇ.

xaṇ xirma tenger'in gurban xyb̄yṇ —
 ūgan xyb̄yṇ hūr'idā,
 barū urda tēb'i darā,
 dalai laba bol'zo hūgā.
 udālan xyb̄yṇ hūr'idā,
 barūn xoito tēb'i darā,
 erlen xaṇ bol'zo hūgā.
 arban gurban xyb̄y gargā.
 odxon xyb̄yṇ hūr'idā,
 uihan zab'i zab'ilā,
 mōngen zaxa zaxalā.
 on xyr'ē oixon dēr hūgā.
 xojor dalajār gar'xa xē,
 xolbō şulūgār hēmɔ xē.
 oixon'i ezen —
 uta sagān nojon bābai
 xyb̄ylxejē jadā —
 şubūn xyb̄y xyb̄ylē.
 togōlxojo jadā —
 xyler togō togōlō.
 ɔlɔgeilexejē jadā —
 tēmɔ ɔlɔgei ɔlɔgeilē:
 tēgdɔ d̄yl'in xaraildā.
 modo ɔlɔgei xē:
 multa d̄yl'in xaraildā.
 şomşoroldōd garā.
 şubūn nojod bolxomnai gē.
 şubūn sagān nojod bolō,
 şodoi erēn byrged bolō,
 sār sagān tenger'i,
 sagsagai sagān tēdei exen!

3. ГЕРОИЧЕСКИЙ ЭПОС

Отрывок записи Л. Ч. Гомбоина

Altan segsei xyb̄ȳn.

gazāda jixe dalain
gar'im tatan̄ baixada,
gazar jixe daid̄in
erm̄e tatan̄ baixada,
uhan̄ jixe dalain̄
uilal tatan̄ baixada,
ugā jixe daid̄in
erm̄e tatan̄ baixada,
abarga jixe zagahan'i
jarāxai jixe baixada,
aṅgar jixe dalain̄
gorxon̄ jixe baixada,
arban̄ gurban̄ xān'i
axalxan̄ jixe bolozo,
arban̄ gurba nahatai
altan̄ segsei xyb̄ȳn!
xor'in̄ gurban̄ xonogtoi
boilon̄gōxon̄ d̄ȳxei!
gazāgā jixe togtono
gūl'i šara sobōr,
xobōl m̄enḡen̄ jolbotoi,
xotogoi m̄enḡen̄ darn'istai,
erze m̄enḡen̄ eršemtei,
bohogo m̄enḡen̄ bohogotoi,
xes̄ȳ m̄enḡen̄ xerenseitei,
abarga m̄enḡen̄ sergetei,
altan̄ šara xoboltoi,
myl'ȳ m̄enḡen̄ sergetei,
myxerē m̄enḡen̄ xoboltoi,
xyred m̄enḡen̄ xālgatai,
x̄ȳnei xyb̄ȳn̄ xarūrtai,
xarad m̄enḡen̄ xālgatai,
xahag man̄gad xarūrtai,
dol'jō m̄enḡen̄ xālgatai,
donzō mer̄gen̄ xarūrtai,
xara zuta abagaitai,
xaxū zuram xūl'itai,
urda bejeden' bolxodo

unagaṇ xara albata,
 xoito bejeden' bolxodo
 хон'иṇ xara albata,
 зѣхен bejeden' bolxodo
 zygei xara albata,
 barūṇ bejeden' bolxodo
 bal'zad xara albata.
 gūl'i şara sobō:hōn
 gojoxoṇ un'иṇ garana,
 ȳle manaṇ bolozo
 delexei dēgȳr tarana.
 dolōṇ m'иṇgaṇ şagābartan'
 donzō seseg tar'ūlana.
 demei m'иṇgaṇ şagābartan'
 delexeiṇ seseg tar'ūlana.
 dainda jixe ɔndɔxɔ
 darzā torgoṇ degeltei,
 zandaṇ xara sabajatai,
 bulgaṇ şidxȳr malgaitai,
 butaiṇ şinēṇ zalātai,
 toxoi mɔṇgɔṇ emēltei,
 toxomoi şrxeg toxomtoi,
 huxai eştei m'inātai,
 xulahaṇ haixaṇ urgatai.
 xazū bejehēṇ xaraxada
 xada geze hanaxa,
 xamar amain xaraxada
 mor'иṇ geze hanaxa,
 ūsa dērē meştei,
 ural dērē mensetei,
 ganzaga boro mor'иṇ
 arbaṇ gurban nahatai.
 altaṇ segsei xybȳṇ
 bazārā erjexē garana:
 bazār'in jixe bolxodō
 naimaṇ naimā xene.
 alābşajā erjexejē garana:
 alābşan jixe bolxodō
 naimaṇ naimā xene.
 adaha malā erjene:
 adaha mal'in' bolxodō
 ur'idaza baihaṇ uhandā
 xyrtēṇ ygei ba'na.
 adūdā erjexejē garana:

adūšin' jixe bolxodō
 ugā jixe ɔdɔzɔ,
 tɔbɔr jixe tɔrɔylzɛ baina.
 gerxɛn tɛʃɛ geʃxɛnɛ,
 daida tɛʃɛ damzana.
 xulahaɳ haixaɳ urgārā
 xotoisoron tatana,
 xūʃaɳ haixaɳ xulandajārā
 xoʃxor beʃxer dugʃulna.

* * *

gertɛ jixe orxodon
 xor'ia gurban xɛnogtoi
 boilon gɔxon dɔxɛi
 ur'ahan jixe ugtaza
 xoinohon jixe hɛxɔrɔzɔ,
 mɔrgɛn xyidɛn baina.
 „axai, axai“ gene,
 „sɛzɛdɛ jixe hanātaib,
 sesɛgtɛ jixe nol'mohotoib!“
 altaɳ segsɛi xybɔn
 gaixal jixe gaixana,
 gazar daidadā tarāna.
 „xor'ia gurban xonogtoi
 boilon gɔxon dɔxɛi
 jamar jixe gomodɔbʃ?
 ugā jixe ɛrxɛʃ!
 jamar jixe mɔgār
 jabān ygei bainūb b'i?“
 boilon gɔxon dɔxɛi
 amaɳ dɛrɛn abaza,
 ural dɛrɛn orozo,
 „jamar eiheɳ jabadal,
 ugāʃ eiheɳ gomodol
 mɛn i jixe sɛzɛdɛ
 torɔ ygei bainall
 malgār'i jixe ɔdɛrtɔ
 barūnai bagai xolo daidina
 xarāsgai bajaɳ xān'i
 xarza malā basagan'i
 nādaɳ tɛrɔ geldɛnɛ.
 axai, axai namaija
 tab'ixa ygei bainūʃ-tāl“.

altan segsei xybŷn
 „yxerei xojor eber,
 ŷdenei xojor erŷen
 t'igēd jixe baixada
 tab'ā ygei jāxamn'im?“
 boilon gōxon dŷxei
 bajarā jixe xysexedē
 nādan dērē xysebe,
 tŷxejē jixe xysxedē
 tērē dērē xysebe.
 „ganzaga boro mor'ō
 axai namdā egīŷ,
 gasal'ān ygējēr egīŷ!
 tēbē boro mor'ō
 tyden ygei egīŷ!“
 altan segsei xybŷn
 gojo haihan abdarāhan
 gūl'i ŷara urma
 abaldaza jireze,
 gūl'i ŷara sobōr dēre
 xar'aildaza garaza,
 barūn xoiŷon' dēmdēd
 uramdaza orŷono.
 ganzaga boro mor'i
 barūn ŷixērē ŷagnana,
 zŷxen ŷixērē ŷagnana.
 aman ŷyden xojortō
 xenŷeneze jabana.
 ailār ailār geŷxelne,
 ajagiŷ ŷinēn degnehe
 ajār xolo ŷidene;
 tyrgēr tyrgēr geŷxelne,
 tēbtēr'i ŷinēn degnehe
 ajār xolo ŷidene.
 gazāgā jixe orono.
 xyred mēngēn xālgaija
 xyrd baisa n'ēlgene,
 xŷn'i xybŷn xarūr'i
 zailūlaza orono.
 xarad mēngēn xālgaija
 xard baisa n'ēlgene
 xahag māngad xarūr'i
 zailūlaza orono.
 myl'ŷ mēngēn sergedē

tobşın şinēn tolgojō
 toson baiza xenşenene.
 bar'ihan jixe baisanjın
 doholsoro xenşenene.
 boilon gōxon dýxei
 xazārā bar'ad garana,
 xazārtan jixe orono.
 mundā dērhen el'bene,
 ūsadan' xyrse el'bene.
 ūsa dērhen el'bene
 mundādan xyrse el'bene.
 altan segsei xybŷn
 ajagā jixe bar'ixada
 altan degelē ɔndeze,
 toxoi mēngēn emēlē,
 toxomoi šarxag toxomō
 toxoldozo jireze,
 huxai eştei m'inājā
 bar'ildaza jireze,
 derē mēngēn derēgē
 derēleze abaza,
 n'urgan dēren garaza
 n'ūrā jixe el'beze,
 ganzaga boro mor'ō
 abaldaza baina.
 ganzaga boro mor'in
 bul'jaldaza baina.
 altan segsei xybŷn
 xabşaldaza baina.
 gurban ɔder bul'jana,
 gurban hēn'i bul'jana.
 ɔder baihan ten'jer'i
 hēn'i bolso bul'jana,
 hēn'i baihan ten'jer'i
 ɔder bolso bul'jana.
 ogtorgo dērşi meşije
 tōlon baiza bul'jana,
 ten'jer'i dērşi meşije
 tōlon baiza bul'jana.
 altan segsei xybŷn
 xeledzeze baina:
 „oixōn men'i oirotō,
 utahan'i baratai bolō.
 hanā men'i oirotō,

haban'i šinēn bolō.
 ganzaga boro mor'in
 jāgābš? "geze xelene.
 ganzaga boro mor'in'in
 togtol dērē torozo,
 baira dērē baiba.
 altan segsei xyb̄n
 dērē mōngon dērējē
 multalaza jirēd,
 huxai eštei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 ūsa dērhen el'bene,
 mundā tēšen el'bene,
 mundā dērhen abād
 ūsa tēšen el'bene.
 „ugū ygei galdan
 ganzaga boro mor'in
 eime jeme geze hanā ygeib!“

* * *

boilon gōxon d̄yxei
 tōrēdō jixē ɔndɔxə
 tɔbɔ haixan degelē
 xamsilaza jirēd,
 xara xal'ūn malgajā
 ɔmɔdɔldɔzɔ jirēd,
 altan segsei axadā
 „zor'ihon tēšē zor'ixom,
 esxehen tēšē esxexem!“
 altan segsei xyb̄n
 „zor'ihondō xyreze
 zolo zajān xojorō
 gerxen dērē texeryliš!“
 boilon gōxon d̄yxei
 dērē mōngon dērējē
 dērēlɔzɔ jirēd,
 huxai eštei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 barūn gujin sošono,
 barag ygejēr sošono.
 z̄ȳxən gujin sošono,
 zɔb̄n olōd sošono.
 altan segsei xyb̄n

xarād jixe baixadā
 derēje xan gexin dūlād,
 şoroin burd gexi xarād,
 tēnhē jixe sāşan
 jūgā-ş'hen xarā ygei,
 jūgā-şihen dūlā ygei,
 gaixal jixe gaixaza,
 tagnal jixe tagnaza,
 gūl'i şara xobolō
 abaldaza jirēd,
 gūl'i şara sobōr dērē
 garaldaza jirēd,
 barūn uraiğşā xarana.
 ērin daidī xontērze
 x̄ynei daidada orobo.
 barūn jixe xormojōrō
 barūn ūlai daraza,
 z̄ȳn̄xen jixe xormojōrō
 z̄ȳn̄xen ūlai daraza,
 ten'jer'i gazar xojor'i
 tegan dorūr d̄yl'ine.
 bulgan şidx̄yr malğajārā,
 butain şinēn zalāğārā
 zajān'i şara ten'jer'ije
 xaxa zuran şidxene.
 xuixan bartā xuidaza,
 şixen bartai şideze,
 altan segsei xyb̄yn
 aman şyden xojortō
 xeleldehēr hūba.
 „izi x̄yn'i
 yhen'in jixe uta,
 hanān'in jixe oxotor!“
 goronso-sōgō orono,
 gojolon gojolon geşxelne,
 gertē jixe orono,
 gente şangār jabana.
 aldaşa ygei xara zuta abagain
 aldā ygejēr orono.
 xes̄y m̄enḡen xerensēr
 xemneldeze orono.
 bohogo m̄enḡen bohogin
 alxaldaza orono.
 „ur'ā ygei bejemn'i

ur'aldaxam! "gene
 „aşa aşа xybŷmn'i
 manaidā oriş! "gene.
 „altanār sentei xybŷmn'i
 abagaindā oriş! "gene.
 „mөngөнөр sentei xybŷmn'i
 namdā oriş! "gene.
 „xor'ia xon'in:i m'ixaija
 xojorton orso şanalaib,
 arbaṇ xon'inoi m'ixaija
 negenden orso şanalaib!
 xor'ia togōnoi arşija
 xojorton orso nereleib,
 arbaṇ togōnoi arşija
 negenden orso nereleib!
 altaṇ segsei xybŷṇ xelebe:
 „abagajā xeleheṇ xoino
 oşō ygejēr jāxamn'ib?
 bābajā xeleheṇ xoino
 oşō ygei jāxamn'ib?
 bābaiṇ tēlō bābaiş,
 ib'ia tēlō ib'iş,
 bābai ygejēr jābaxadā
 bābai geze hananam,
 ib'i ygei jābaxadā
 ib'i geze hananam.
 id'ixe jŷmejē
 belden baigış! "gene.
 „ūxa jŷmejē
 tab'in baigış! "gene.
 xara zuta abagai
 „jāxaham, jāxaham! "gene,
 burxanār jixe sentei
 „beldexeb, beldexeb! "gene.
 texereṇ baigād garana,
 tenegēr xeleze garana.
 toiron baigād garana,
 tūlgār xeleze garana.
 bohogo mөngөṇ bohogoin
 alxan baiza garana,
 ŷleṇ mөngөṇ ŷdein
 n'elgeṇ baiza garana.
 өндөр sagāṇ xerenseijin
 damzan baiza būna,

erşemel mənğən erşenjin
 erjylən baigād garana.
 ar'ūxan sagān xerenseijin
 alxan baiza būna,
 xarad mənğən xālgijin
 xarād baisa butalna.
 xahag mənğad xarūr'i
 xara şuhin adxana,
 xyred mənğən xālgaijin
 xynsinsere butalna.
 xyn'i xybȳn xarūr'i
 xyiten şuhin adxana,
 myl'ȳ mənğən sergējin
 mēndөгөd baisa otolno.
 mөxөrei mənğən xyrējin
 mūgār haigār otolno.
 gerē tēşē oşono,
 dal tēşē damzana.
 altan segsei xybȳn
 an'ingajā jadana,
 „abagai, abagail“ gene,
 „bābai, bābail“ gene,
 „baigış, baigış!“ gene.
 „boilon gōxon dȳxeim
 bol'ūliš, bol'ūliš!“ gene,
 „abar tuhaş xānam?
 an'ingijim oliş!
 abagai şin'i berxedē
 alaxam geze xelene,
 ib'i şin'i berxedē
 id'ixem geze xelenel“
 gōronso-sōgō beşene,
 gojo haixār beşene,
 tahalga-sōgō beşene,
 tan'ixār haixār beşene,
 bohogo dērē beşene,
 bodon baiza beşene,
 e-şen dērē beşene,
 erjen baiza beşene,
 totogo dērē beşene,
 toiron baiza beşene,
 xerenseidē beşene,
 xesȳ haixār beşene.
 xālga tēşē jabana,

xarad mөngөм халган
 xaxarād butarād xebtene.
 xahag mаngad xarūr'in'
 xarsuixaza xebtene.
 xara ulām шуһа
 ur'idxūlaza xebtene.
 xyred mөngөм халгадā
 xyrēd jabād оҗоно.
 xyred mөngөм халган
 xuxarād balarād xebtene.
 xγn'i xybγm xar'ūr'in'
 xyreм шуһа adxād
 xytixeze xebtene.
 an'ingajā jadana
 „abariş namajā!“ gene,
 dēşē xaraza n'ēne,
 dōşō xaraza uilana.
 xamsin şinēm xөdөһө
 abam baiza tatana,
 xar'in şinēm dāhajā
 şūjasara tatana,
 bājasara һороно.
 abagai tēşē jabana,
 alūlxajā jabana.
 abagaidā xaraigād orono,
 abagain jixe bolxodō
 arbam togōn'i arşija
 abād jixe өгөнө,
 arbam xon'inoi m'ixaija
 otolōd jixe өгөнө.
 xor'in togōn'i arşija
 xoimorhōm abād өгөнө,
 xor'in xon'inoi m'ixaija
 xursa xot'ogör otolno.
 xojor naimam semegēn,
 xor'in jorgōm xabahain
 bar'in baiza өгөнө.
 altam segsei xybγm
 an'ingajā jadaxadā
 arbam xon'inoi m'ixain
 aman şyden xojorōrō
 turjaldaza orşono,
 xor'in xon'inoi m'ixaija
 xur'igan dērē bar'iza

xuṣūn ɣyden xojorōrō
 turjaldaza orɣono,
 arbaṇ togōn'i aršija
 aman tēṣē bolgozo
 balgaldaza orɣono,
 xor'in togōn'i aršija
 xuṣūn tēṣē bolgozo
 xodorxoi haigār ūna.
 altaṇ segsei xybȳn
 daindā jixe daragdaba
 darxaṇ sūjā dūldaba,
 xorto daindā daragdaba,
 xūṣaṇ sūjā dūldaba.
 uraiḡṣā xaraigād unaba,
 urdanśi hanāgā hanaba,
 xoiṣō xaraigād unaba,
 xūṣaṇ hanāgā hanaba.
 eṇgerē bar'ād unaxadā
 „ib'im!“ geze xelebe,
 zaxajā bar'ād unaxadā
 „zajābar'im!“ geze xelebe,
 xormojō bar'ād unaxadā
 „xob'in jixedē!“ geze xelebe,
 xamsajā bar'ād unaxadā
 „xān'i xybȳm!“ geze xelebe,
 tolgojōrō jirēd unaxadā,
 totogin daraza unana,
 xelērō ɔdxelēd unaxadā
 xuimār'in xūlaza unana.
 xojor n'ydē an'iza,
 xojor xelē zize,
 arbaṇ xur'igajā adxaza,
 alag n'ydejē an'iza,
 altaṇ segsei xubȳn
 daragdaza unaba.
 am'itaṇ zondo xelȳlbe,
 al'gata jȳmede taṣūlba,
 orod maṅgadta xelȳlbe,
 olon zondo taṣūlba.

boilon gōxon d̄yxei
 nādan d̄ērē orono,
 nādan'i m'īngan zon'in
 jirbedeze unana.
 jirbedeze unaxadan
 jixe xamsajār hebene,
 bul'igdaza unaxadan
 bulagan xamsajār hebene.
 nādan'i m'īngan zon'in
 bodon baigād xarxadā
 „nara xarābd'il“ gene,
 hexerēn baigād xarxadā
 „yle xarābd'il“ gene.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 xatixaza ur'ina.
 ojōr mēngēn gōronsodō
 ugtan baiza orūlna.
 seber mēngēn gōronsodō
 herylen baiza orūlna.
 amar mendē xelsene,
 arban xur'igār mendeşelne,
 xol'şor x̄yrē xelsene,
 xor'in xur'igār mendeşelne.
 boilon gōxon d̄yxei
 nādan d̄ērē xatarna,
 naşisarā xatarna.
 xur'im d̄ērē xatarna,
 xotoisorō xatarna,
 gurban hēn'i xatarna,
 gojolon baiza zugālna,
 dērbēn ēder xatarna,
 d̄yl'in baiza zugālna.
 mor'in tēşē oşono,
 mor'inoin jixe bolxodō
 xojor sagān n'ydenhēn
 xarjasara garana,
 xara uhan'in garana,
 boro erēn n'ydenhēn
 bulag adl'ār garana,
 burjalsarā garana.
 boilon gōxon d̄yxei
 huraldaza baina.
 ganzaga boro mor'in'in

„xelexe yeib, xelexe yeib!“ gene.
 „xelexe yeib, xelexe yeib!“ gexeden
 sēzedē hanātai bolono,
 sesegtē nol'mohotoi bolono.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 huraldaza nādana:
 „jamar jixe hanātaibš,
 ugā jixe šibšelgeteibš?“
 boilon gōxon dýxei
 xe'eldeze oršono:
 „ara bejem tatana,
 axa dý-sō!“ gene,
 „eber bejem tatana,
 esege dosō!“ gene.
 „gertē xar'ixam!“ gene,
 „daidadā damzaxam!“ gene,
 „gertem jixe bolxodō
 axai m'in'i bolxodō
 jāza hūnab?“ gene,
 „xergeze jabanab!“ gene.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 „baigīš! baigīš!“ gene,
 „xo'jor gurba xonīš,
 xot'ogīn yzýr xursadxīš,
 taba jorgō xonīš,
 tan'ihan xýnēr zugāliš!“
 boilon gōxon dýxei
 „argam ygeil“ gene
 „axai barham hanagdā!“
 xarza malā basagan
 xe'eldeze oršono.
 „hanānšn'i hanāndā,
 zyrxenšn'i zyrxendē,
 zəbxən xýrē xelsēb,
 zēlēr jixe zugā'āb,
 urains'i xýrē xelēb,
 utār jixe zugālāb,
 turýns'i xýrē xelēb,
 tēbēr jixe zugālāb!“
 boilon gōxon dýxei
 jolō mēngən jolōgō
 tailaldaza jireze,

johōr unaxa mor'ō
 abaldaza jireze,
 huxai eṣtei m'ināgā
 bar'ildaza jireze,
 xulahān sagān urgajā
 gasaldaza jireze,
 ganzaga boro mor'in
 xair dēre oṣozo,
 xatū turū turūlaza,
 melehēn dēre oṣozo,
 mōngōn turū turulaza,
 eḍer baihan ten'jer'ije
 hēn'i bolso śarmana,
 hēn'i baihan ten'jer'ije
 eḍer bolso śarmana.
 n'urgan dēren garaba
 n'udarxajā garaba,
 mundā dēren garaba,
 emerxejē garaba.
 xarāsgai bajan xānā
 xarza malā basagantai
 mende amar xelseze
 mēxēn bejē bejelbe,
 dulān amar xelseze,
 doṣxon xyrē xelebe.
 arban xur'igan garārā
 adxalan baigād jirēd,
 xor'in xur'igan garārā
 xolbon baigād jirēd,
 boilon gōxon d̄yxei
 xeleldeze orṣobo.
 „xoino xoino
 xojor jixe negende
 andā xuda orolsoxob,
 amar mende xelxexeb!“
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 xeleldeze orṣono.
 „xetein jixe galabta,
 xezēn'i jixe dur'inda,
 martan ygei jabaxab,
 andā xuda orolsoxob!“
 boilon gōxon d̄yxei
 emerxin haigār emerze,

soşoxın haigār soşozo,
gerxen tēšē geşxylbe,
daida tēšē damzaba.
ailār ailār geşxelne,
ajagin şinē degnehe
ajār xolo şidene,
tyrgēr tyrgēr geşxelne,
təbtərei şinē degnehe
ajār xolo şidene,
şixen bartai şidene,
xuixan bartai xuidana.
ten'jer gazar xojor'i
tegen dōrūr s'idene.
bulagan şidxyr malgajārā,
butin şinē zalāgārā
zajān'i sagān ten'jer'ije
xaxa zuran s'idene,
mərxeñ sagān ten'jer'ije
meltə zuran s'idene.
gerxen dērē jirene,
gerxen dērē jirxeden
xyn'i, xybyn'i oşoxo ygei
xyred mənğən xālgan
butaraza xebtene,
xara xyn'i oşoxo ygei
xarad mənğən xālgan
əməşirəzə xebtene.
myl'y mənğən sergen
meltərəzə xebtene.
gūl'i şara sobōr' n
gunxaixaza xebtene.
boilon gōxon d̄yxei
gaixal jixe gaixaza,
tagнал jixe tagnaza,
ganzaga boro mor'ō
ujaldaza jireze,
gōronso-sōgō orozo,
gōronso-sōgō orxodon
axai axai barhan'in
xojor n'ydē an'iza,
xojor xelē zize,
alag n'ydē an'za,
arban xur'igā adxaza,
atixaza xebtene.

boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 an'ingajā jadaza,
 an'ingajā jadaxadā
 „axai, axai“ gene,
 „jāgābᠰ, jāgābᠰ?“ gene,
 axai axai barhan'in
 x̄yrē xelxejē bol'ōd
 xytixeze xebtene.
 boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 gurban᠎a hēn'i uilana,
 gurban᠎a ɔdɔr barsirna,
 dɔrbɔn᠎a hēn'i uilana,
 dɔrbɔn᠎a ɔdɔr barsirna.
 boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 an'ingajā jadana,
 an'ingajā jadaxadā
 mor'inhōn᠎a jixe hurana:
 „ganzaga boro mor'in
 argin᠎a jixe oliᠰ,
 axai barham yxēl,
 daindā jixe daragdāl,
 darxan᠎a sūjā dūldāl
 arga ᠰyber'i xaiᠰāb,
 aḡag zolin xānab?“
 ganzaga boro mor'in
 xeledzeze orᠰono:
 „barūnai xolo daidada,
 bagai jixe daidada,
 turag jixe ᠰubūn'i
 n'ideze xyrxe ygei gazarta,
 turūta jixe mor'in'i
 jabaza xyrxe ygei gazarta,
 gurban᠎a gol'i daraza,
 gojo haixan᠎a baisantai,
 dɔrbɔn᠎a gol'i daraza,
 demei haixan᠎a baisantai,
 taban᠎a gol'i daraza,
 tanixa ygei haixan᠎a baisantai,
 esege malān bābain᠎a,
 exe j̄ren᠎a ib'in
 gurban᠎a haixan᠎a basagan᠎a,
 edegēxe jixe tuhatai,
 emnexe jixe argatai,
 ugā jixe tuhatai,

ugā jixe emtei,
tere bainall“ geze
ganzaga boro mor'in
xeleldeze orşono.
boilon gōxon d̄yxei
huraldaza orşono:
„namarin sagta oşoxū?
nazarin sagta jirex̄y?“
ganzaga boro mor'in
xeleldeze nādana:
„namarin jixe sagta
oşo ygei baixa,
nazar'i jixe sagta
jirē ygei baixa,
ynegenei h̄ylēr el'bexe,
yneñ x̄yrē xelexe ygei,
mexeleldeze orşoxo,
goxololdozo asarxa!“
boilon gōxon d̄yxei
xeleldeze orşono:
„zor'ihondō jixe zor'ixom,
zolo zajāñ xojorō
ger d̄ērē texerylxem,
esxehendē jixe essexem,
erdem sūjā dūldaxaml“

ГОВОР АЛАРСКИХ БУРЯТ

1. ПЕСНИ

Записи Д. М. Самсонова, перетранскрибированы Г. Д. Санжеевым

1

Muṅgālgain dūn.

aiṣaṇ:

ulān utahan behejē
uṅlgain' nāṣin' xarūlit,
uran sēzīn zugājā
aṅlgain' nāṣin' xarūlitl

ailaiši:

ulān zan'jā utahaimnai
uṅlgain' xarxajā medēreiṣ,
uran sēzīm zugājā
oilgozo xar'xajā medēreiṣl

aiṣaṇ:

xatargād jireheṇ xargajā
xazūṣā xaraza tan'ixal'b'i,
xan'itan tanai zugālhāi
gerte xar'iza ṣibṣexel'b'il

ailaiši:

alag mor'inō xatarxada
amain' tataxadā urmaṣnal'd'i,
aiṣaṇ tanai zugālxada
ṣagnaza baixadā urmaṣnal'd'il

aiṣaṇ:

ulagad geze dөрөхө
ūla xetein hainai,
oilgūlan baiza zugālxa
ulūsīn yjetenei hainail

ailaiši:

alag mor'ō taxalūljil,
 stal'nōjo taxār taxalūljil
 aiṣan tanā zugāṣūljil,
 ajalgain zugāgār zugāṣūljil

aiṣan:

stal' taxatai alagā
 alxaza jabaxīn' xarārait,
 aiṣan men'i zugālhai
 zyrxen dorō darārait!

ailaiši:

aran gatahā jirehen āgenta
 adahanda xaldaxa xebertei,
 aildīm jirehen aiṣamnai
 mandā xaldaxa xeberteil

aiṣan:

taxalūlza ojhon sabajamnai
 taban zilde handardag-bei,
 tanārā ize zugālhamn'i
 tab'i xyrser martūldag-bei!

ailaiši:

el'igen bēlein ojodol'in'
 erxei dorō darxal'b'i,
 ene aiṣanai zugāja
 zyrxen dorō darxal'b'i.

aiṣan:

dalai-sögūr tamarūlxa
 dāgantnai jamar b'i?
 dašin' sāṣīn' zugālxa
 zugātnai jamarxab?

ailaiši:

xula mor'in'i xatarxa
 xurdaṣ bogōn'i muxar'ihan-dl'ār,
 xar'ın aiṣan'i zugālxa
 xurain uhan'i orohon-dl'ār!

aiṣan:

boro mor'inō ṣelegte
 bōr'ijō bornoilozo abaji,
 bur'ād tanai ṣelegte
 zugālza zugālza abajil

ailaiši:

xoinohō garhaṇ ylenhē
 xura oroxo xebertei,
 xolohō jireheṇ aiṣanhā
 zugā garxa xebertei!

aiṣaṇ:

alag mor'ōr jirxedim
 adxa tar'āgār ugtit,
 aiṣaṇ men'i jirxede
 ajalgaiṇ zugāgār ugtit!

2

Nādan'i dūṇ.

1

ulāṇ gal'i xegzelgə
 ūla sašūr xojorhō,
 ulad zonoī xegzelgə
 Ul'jānov Stāl'īṇ xojorhō.

2

xegzelgə gal'i nosolgo
 xete sašūr xojorhō,
 xamag zon'i xegzelgə
 L'ēn'īṇ Stāl'īṇ xojorhō.

3

bul'zamūr geze ṣubūnda
 boir'i geze ybei jime,
 bol'šov'ig bolhoṇ yjetende
 burxaṇ geze ybei jime.

4

xarāsgai geze ṣubūnda
 xada geze ybei jime,
 xuman'iz bolhoṇ yjetende
 burxaṇ geze ybei jime.

5

xada dorši xandagaija
 xarbād sāšin' xajajil,
 xanada baihaṇ burxajā
 abād sāšin' xajajil!

6

xara mor'inō šəlegte
xadaĵā xaxaĵa abajĭl,
xuman'iz xūl'ijā šəlegte
xamsīgā šamaza xədəlĭjĭl

7

boro mor'inō xyšteide
boir'ijō bornoilzo abajĭl,
bol'šov'ig xūl'ijā xyšteide
bul'šangā šamaza xədəlĭjĭl

8

xəxə budagtai xošĭlxo
xəxərhər nogōndo nalailgā,
xəldə xandāltai xatarzān
xuman'iz bolzo nalaigā.

9

ulān budagtai xošĭlxo
urgahār nogōndo nalailgā,
uladā genzetei ar'istānta
ulān bolzo nalaigā.

10

borōn xura togtozo
bul'zamūrai xybŷn nalagairba,
bol'šov'ig xūl'i togtozo
bygede zon'in nalagairba.

11

uhan xura togtozo
udxal'zanai xybŷn nalagairba,
ulānai xūl'i togtozo
ulad zon'in nalagairba.

12

adxa əbəhə xarxadā
alag mor'in bajartai,
arši ybei gazarta
aimag sov'ed bajartai.

13

buxal ebehe xarxadā
 boro mor'in bajartai,
 bozo ybei gazarta
 aimag sov'ed bajartai.

14

xadajā modoijo haiṣāza
 xantai gerē xaran'islā,
 xuman'iz xūl'ijā haiṣāza
 v'intōvxojo taskaidlā.

15

boir'ijō modoijo haiṣāza
 bulantai gerē xaran'islā,
 bol'šov'ig xūl'ijā haiṣāza
 v'intōvxojo taskaidlā.

16

arbaṇ arṣam xumāši
 aimag dēre šidyljil,
 arbaṇ dolōtoi nahandā
 xuman'iz bolzo šidyljill!

17

xojor arṣam xumāši
 xuman'ista zugāda šidyljil,
 xor'i xyrehen nahandā
 xuman'iz bolzo šidyljill!

18

xol'sūxa anzahaṇ orsūlza
 xotogor plȳg delgerbe,
 xahahi tailga orsūlza
 xarbāṇ zugā delgerbe.

19

modon tarmūr orsūlza
 mor'itoi gerb'elxe delgerbe,
 mērgyl tailga orsūlza
 xarbāṇ zugā delgerbe.

20

alag xyz̄ȳtei turlāg
asa modondo hūdaltai,
axai tērēhēn Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

21

xəxə alag šāzagai
xyrē dēre hūdaltai,
xyb̄ȳn tērēhēn Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

22

boro mor'ijō haiṣahan'in/
bornoido erxeze neterē,
bō naižajā haiṣahan'in/
darmajēd bolzo neterē.

23

burzagar arzagar modonhō
bəxə jūma ybei jime,
bēlōd jabahan bēgəhē
mexeldeg jūma ybei jime.

24

erj̄ȳ modon urgabal
ylgen delxeigē gutālai,
ed'yr bō tērēbəl
ulad zonō gutāxal-la!

25

dabxar ṣydejē ṣydeldeg-bei,
dašin' nahajā nahaldag-bei,
xolbō ṣydejē ṣydeldeg-bei,
xojoy nahajā nahaldag-bei.

26

jen'isei uhajā tamarūlhan
jixe porxōd otl'içno,
jəhən zilde nexehen
sov'ed xūl'i xyṣetei.

27

baikāl uhajā otolxo
 budagtai porxōd xysetei,
 byrzyi zon'i handāhan
 sov'ēd xūl'i xysetei.

28

boro mor'ijō amarūlhan
 budagtai vogōndo bajartaibd'i,
 bygede zon'i amarūlhan
 bolšov'ig xūl'ida bajartaibd'i.

29

xara mor'ijō amarūlhan
 xaşxarma vogōndo bajartaibd'i,
 xamag zon'i amarūlhan
 xuman'iz xūl'ida bajartaibd'i.

30

xəxə budagtai xoşilxo
 xələg ybei jabadag ybei,
 xuman'iz bolohon axainūd
 hurgāl ybei jabadag ybei.

31

ulān budagtai xoşilxo
 unaga-bejēr jabadag ybei,
 ulān bolohon yjetemnai
 hurgāl ybei jabadag ybei.

32

urda xadajā modoijo
 uzūrārīn' şōdxoljil,
 ulānai xūl'in şələgte
 saldād hurgālda hurajill

33

əndər xadajā modoijo
 yndehēr'in' şōdxoljil,
 yneñ xūl'ijā şələgte
 saldād hurgālda hurajil'l

34

ēbel bolxīn' urdūr'in'
 ynegen malgai xeregtei,
 ēbegen bolxīn' ēdīde
 nādan zugā xeregteil

35

xēlēg mor'inō xyšeteide
 xēlēze xēlēze abajīl,
 xuman'iz xūl'ijā xyšeteide
 xomūn bolzo negedejīl

36

unaga mor'inō xyšeteide
 unaza unaza abajīl,
 ulānai xūl'in' xyšeteide
 xomūn bolzo negedejīl

37

xolōštoī sabajīn šinede
 xuran' xodo orohai-dā,
 xaba zalū nahandīmnai
 xuman'iz barandā bolohai-dā!

38

saldād sabajīn šinede
 sahan' xodo bolohai-dā,
 sar'ūn zalū nahandīmnai
 sajūz molod'ōz bolohai-dā!

39

urgī seseg zadarza
 uta gol'i zošōbo,
 ymte sov'ēd bolozo
 ulad zonō zošōbo.

40

xēxē seseg zadarza
 xēndelēn gol'i zošōbo,
 xuman'iz barandā bolozo
 xamag zonō zošōbo.

41

buta-sögö urgailaxa
bulzamūr şubūnai tenegei,
bol'šov'ig xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

42

xada gazar urgailaxa
xarsaga şubūnai tenegei,
xuman'iz xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

43

arbaṇ sazaṇ porxōdnai
angarjā uhandā praval'ılsa,
adm'irāl jabahaṇ xal'çāgnai
ulānai xūl'ida praval'ılsa.

44

jixe haixaṇ porxōdnai
jixe dalaida praval'ılsa,
jixēr hanahaṇ xal'çāgnai
xuman'iz xūl'ida praval'ılsa.

45

boro dal'itai borl'ōxoi
bozo-sögö borsoigö,
böşxo gyzētei byrzymnai
terme-sögö borsoigö.

2. ПРОЗА

Записи Н. Н. Поппе

1

Aid'irxaṇ Maxūnai xojor.

ongoitondo nege bal'ixai gēşe bē jabā-xa. ur'aişxanār oşozo xuda orō-xa.
t'igēd negete aişalza oşō-xa. aid'irxaṇ'i abād oşxodīn' xadam exen' şata
semege şanā-xa. bal'ixaida asarza baixadīn' xadam exēn' xazūda baihaṇ
zorgōtoi basagaṇ semege „b'i id'ixemn'i“ gēd, semegēje horzo abaşxē. t'igēd
semegen'i orondo xamarhān' n'uḥā orūlşxē-xa. aid'irxaṇ' terēn'i xarād bal'i-
xaida xelbe-xa. bal'ixai medehēn bejērē xadam exejē asarhaṇ semegēje id'ize

өгѳ ybei. gertѳ xar'ād yxer d̄yjīn xaban' jixe gēd, xortoi gēd ur'aişxan'i xyrgen bolxojō bol'ō-xa. gurban zil bolōd xadamin' jirbe-xa. „zai, xyrgemn'i, basagaijmn'i xezē abāşxaşn'ib?“ gebe. — „argamn'i ybei!“ — „jāxadā?“ gebe „aişalza oşxodimn'i yxer d̄ymn'i semege horōd jaha-rū n'uhā orū'şxēhan!“ ur'aişxan' jadād sēxēd xēnzēlērīn' c̄yre bēhe, xyr'ēgin' d̄yre xorxoi ōdxōgēd arl'işxaba-xa. bal'ixai xorxoi bēhē alaza bar'iza jadād sēxēd esege malānda orxomn'i geze şibşebe-xa. t'ixedin' ysib̄y-bei aid'irxan gēşe oşoldoxomn'i gēd esege malānhā xyb̄y zajālūlza jirxejē xon'ūldā tēxērbē-xa. t'ixedin' on'ōxon gēşe od'igon „b'i oşoldoxomn'i“ gē. t'igēd taşūççō. aid'irxan bal'ixai xojor esege malānda xon'ūlxan'ā oşō. esege malān xelebe bal'ixaida: „malān xusār namda tailga orūl zil ber'i. xorxoijş alaxa bar'ixabd'il“ bal'ixaida xelebe: „xyb̄ytei bolxoş!“ gebe. xon'ūlxandā texerbe. nege talda gerhē utān garşa baina. „undā xyrebdi“ gēd, aid'irxan bal'ixai xojor tere gerte orbo. tere od'igon bolbol arban togōn'i arza, xor'in togōn'i xorzo beldēd baigā. ene xojor'iş hogtōgōd, bal'ixaija orondo orūlad untulba. aid'irxan'i baisar arb'ingā gargād aid'irxan'i teberēd xebteşxebe. aid'irxan od'igōijo ērjē xēgşen bol-gōd-ji al'i met'i xoron' xēdlēd-ji, od'igon dēre garşaba. xoito eglēn'in aid'ir-xan'i mor'in'in turja turjahār jabana-xa. „jāxadā mor'imn'i turjana?“ geze şibşebe-xa. „uxai!“ gebe. „esege malānā zajāhan xyb̄yn'i hogtūgār od'igondo xulūgdaşxēb!“ gertē jirēd maxūnai xorxojō alaza jadaşxē. esege malānda xusār tailga-şxe, bēn'i-şxe asaraza jadaba-xa, sēxēbē-xa. bal'ixain abaga maxūnai gēşe erl'in nomon xānda orximān gēd tēxērbē-xa. aid'irxan bahā tēxērbē-xa. „erl'inē xyb̄y zajāza abxamn'il“ gēd xon'ūldā oşobo-xa. nezēd xara sōxor unād, xara xerme belge bar'ād, xara bulagan zalā bar'ād, erl'in nomon xān belge zalājīn' abād xelebe maxūnaida: „aşaijşn'i xorxoijo alaxa bar'ixabd'il“ aid'irxanda xelebe, garā tol'i xarād: „şī esege malānā xyb̄y zajā ūlza abahīma bainaş! t'igēd nege od'igondo xulūgdaşxēs. b'i şamda xyb̄y ōxē-bēb! bahā xulūgdaşxaş! am'itanda n'ēden nādan bolxob! ōxē x̄y olozo jadāza aid'irxan'i olō-ji gexel t'igēd bolbol geriş gal untarxa, galiş tolō xara sōxorşn'i am'itanda ongon bolzo, nerişn'i bar'ixal“ t'igēd xon'ūldā texerbe. terēnein' xoişo maxūnain aşain xorxoin' baragdaba. aid'irxan xyb̄y-bei yxebe. nerin' xara sōxor ongon durdana.

2

Xor'in xojor x̄yxed.

dalain urda b'ide xojor eşir x̄yxed baigā-xa. exe-bei, xoito exetei. xoito exen' jixe xaşād baigā. xoton-sō xon'ihōr untulā, soşō, nal'ā. tere xojor x̄yxed abagainda orōd baigā. abagan' hanājīn' darza, tamşi tatulā. abaga izin' arşi ōgē. negete ene xojorş xojūldā ōbēdō. taxal xyre. şarga baitahār zahal xexe gē. abagan' adahandā garā, xoito exen' ada yzēd xara n'ēgēr zahal bar'ā. t'ixedin' tere xojor x̄yxed yxeşē. y.ēd bōxoldoi bolō. lamanahī dailā, ail dailā. xoito exen' xara hanād, lamanahī asarād, xojor x̄yxedije dalain xoito b'ide zaraşxē. tynxen daida tybxēze haixan gēd x̄yxed būba. tendehēn' alair al'irza

haixan gēd alairda būba. tendehēn' əŋge yrgelzēr haixan gēd əŋgedə būba.
 endehēn' nege bē tengerde zarba. t'īgēd ede xojor zajān bolō, yšibyje xardag,
 ttēn'je xardag.

ur'ida ur'ida gazarn'i —
 ur'ānxa monḡol gazar,
 xoito xoito gazarn'i —
 xor'i monḡol gazar.
 ur'ida ur'ida udxamn'i —
 ur'ānxa monḡol udxa,
 xoito xoito udxamn'i —
 xor'i monḡol udxa.
 xor'i monḡol gazarn'i
 xotoizo jixe haixan,
 tyxexə jixe daidamn'i
 tybxēze jixe haixan,
 alair jixe daidamn'i
 al'irza jixe haixan,
 əŋge jixe daidamn'i
 yrgelzēr jixe haixan.
 naigūr, naigūr, naigūr-da-jā
 naimār ger'ihən han'zargamn'i,
 gynəxer gynəxer gynəxer-da-jā
 gurbār ger'ihən han'zargamn'i.
 tolgoimn'i ebədənəl —
 torgon palād xeregteil,
 mālaimn'i ebədənəl —
 mangad palād xeregteil.
 ulān xōloimn'i sənxedebel —
 umdan sīdem xeregteil,
 xairaxan xōloimn'i sənxedebel —
 xara sīdem xeregteil.

3

Bozontin tuxai.

əbe jŷren tenger'i gurban xybŷtei: esege malān tenger'i, xān sogto, xān
 šargai nojon. xān šargai nojon esege malān'i xəxə buxa unād, dōdo zamb'ida
 bŷgā. dalan gurban burxan tura togtōgō. dalan dolōn xaha togtōgō. jiren
 jəhən bēgei ugālga xē, dalan gurban darxaija xara tēmər xailūlza, bulad tēmər
 busalgaza, xəxə tēmər xərŷlze hurgā. gazar jixe doholgōn, gal jixe saxilgān,
 uhan jixe šū'algān, ten'jer jixe xəngergən bolbo. zŷn'i el'bete xara nojon
 „jūn xŷn bolbo?“ geze xara sōxorō unaza baran zyg bar'iza jababa. ar'ūn
 sagān xānda orōd hurba: „jūn xŷn bolbo?“ geze. — „barūn'i xad būza ulahī

darxanda hurgaza şūjā tataza bainat!“ geze ar’ūn sagān xān xelebe. zəbşəbet: zebē abād, s̄yşxe noxoim dōgūr xudrūlād abā. t’īgēd şūjalgān’i gazarta oşobo. xān şargai darxalaza baina. xəxə buxa xahain ydende uјātai baina. godol’ō gargād el’bete xara noјon xaha dēgūr xarbaba. xān şargai bur’tagdād ama xamarhān’ şuha garād unaba. xān sogtiā xybŷn „abagam jaxadā jirene-bēb?“ gēd esegedē xelebe. eglōn’in’ būgād ydeşen’in’ jiregşe belei. „tengr’ij’ē yde n’ēgēd xara!“ gebe. xarxadin’ — şūjalgān jŷnş ybei, xəxə buxa gansārā uјātai baina. esegedē xelebe. xān sogto būba. būxadin’ xān şargai ama xamarhān’ şuha garşēd xebtene. nomō gargaza yzēd medebe-xa: jəhəŋ taigain arsa suglūlād, jəhəŋ bulaja arşā suglūlād, xān şargaija ar’ulxa geze baina. xān şargaija gol orūlād „jāgā, xer gēb-şi?“ geze hurxadin’ jŷşxe meden-bei baina. medehən-bejērē deşəŋ pŷd baltajā bar’ād, xəxə buxajā unād, zŷn zyg bar’ād būba. geb gemte manāŋ būba. el’bete xara noјon xān şargaija „xaişā oşonoş?“ — „zŷn’i xadta orxomn’il“ gebe. — „ene mū buxār xāna xyrxe-imiş?“ gebe. el’bete xara noјon’in’ „şin’i mor’ijo garxa-bşib-dā!“ gebe. — „bōsoldojil“ gebe. — „bōsoldojil-dā delxejē gurba erjexēr!“ el’bete xara noјon mor’ō soşōd būba. meŋ godol’i-dl’i. xān şargai buxajā gurba erjŷlēd garā tol’i xarba. nege dalain zaxada el’bete xara noјon’i urda nege ezī togō ēm dērē bar’ād jabana. deşəŋ pŷd bolxo baltārā togōjin’ xaxa soşobo. — „jūŋ xŷn’in’ jamar bōxoldoin’ togōjīm’n’i yndebel“ geze ezī xarāza baina el’bete xara noјon’i jabaxada. xoittō erjēd jirxedin’ şara dalain zaxada ulad zagaha alaza jadaza baina. xān şargai baltārā soşōd alaba. „jamar hain xŷn zagahaijīm’n’i alabal“ geze zagahaşan zugālaza baina el’bete xara noјon’i jabaxada. gurba’txār erjēd jirxedin’ oјjo zaxada ulad gerēhə alaza jadaza baina. xān şargai baltārā soşōd alaşxaba. „jamar hain xŷn gerēhimnai alabal“ geze xērəldəzə baina el’bete xara noјon’i jabaxada. xān şargajā xazūda gylgeze jirxedin’ delxejē tamşi tatarar gurba erjēd xān şargai hūna. — „jinde hūnaş?“ gexedin’ xān şargai xelene: „b’i dovnō jirēd hūnam!“ el’bete xara noјon et’xene-bei. „dalain zaxada togōtoi ezī xarājaş?“ gebe. „xarām!“ gene. „jamar-main xŷn togōjim yndebe geze xarāzainhan!“ — „zai, tere b’i jabām! şara dalain zaxada zagaha alaza egēm, oјjo zaxada gurba’txār erjeze jabaxadā gerēhə alaza egēm! t’īgēd el’bete xara noјon sōxor mor’ijō aldaşxaba, xān şargain buxa ababa. „xaişan gēd nēgērşn’i jabaximab?“ geze hurba. „ene deşəŋ pŷd bolxo baltār ūsain’ soşixodiş xelbelsexe, xojor əbər’in’ zabaharār soşixodiş godol’i-dl’ār şidexel“ tīgēd tarabat.

təngernŷd suglā xeze xān şargaija darxalūlxajā bol’ulād, bozontoјjo jəhəŋ xybŷtējin’ dōdo zamb’ida būxa gebe. har’idaja baisar boldog xaraza, sagān dalaija baisar gorxolon bar’iza būba. baran gartā baltajā bar’ād, zŷn gartā deşejē bar’ād, əbərtē əl’irb’ijē bar’ād, ardā abargajā bar’ād būba. altan xadāhār serge xeze, axain golōr būba. ulahī darxalūlza hurgaba. xara togō xailūlza, xəxə togō xəlbəzə, zŷn’i deşəŋ dərbən təngr’iner dazangain dolōŋ darxa būlgā. bozontoin jəhəŋ darxaja egeşe əl’ig mūl’ig ede zŷn’i darxadta abagdaba. sagān darxahī xojor axanahin’ „ede man’i egeşeje ababal“ gēd oşobo-xa. oşōd „xabajā xarūlagtil“ gebe. ədē xadain şinēŋ şulūja xailūlza, xangai togō xagnaba, dalain oјōrto tūlga şudxaba, sember ūla togō şudxaba.

xarahūd bolbol xəndei sēze tōmər xarūlba, al'iganai tulanda yheṇ dalaiṇ šulū xailūlba. terēnhē bolzo mēnē xara darxahūd xahada orxodō al'i bolbol xaraiṇ bēnyd oṅgo orūlxada togō erjyldeg-me. mēnēn'i sagān'i darxad bolbol udxa uzūr'in' bozontoiṇ j hēṇ xybydte xyrxime. xaraiṇ darxad bolbol dazangaiṇ dolōṇ darxadta xyrxime.

dēṣṇ pūd bolko baltārā buxajā ūsain' būlgaba. buxa xonxogod gebe. t'igēd xojoṛ oḇerīn' zabaharār būlgaba. buxan' yxeṣē. „ene bōxoldoi namai mexelbe-xejīm!“ gēd buxajā ara-rūn' dosōn' orṣō. t'igēd dalaiṇ urda b'ide garād xon taizīṇ adahanār'in' n'ilēd nege erēṇ buxatai mērgeldēbē. xon taizīṇ basagaṇ budan xatan m'inā bar'ad xexē buxaija zṽṇ xoito zygte yldebe. buxan' n'ydē šilaiṣa xarād, hylē dēṣe m'inādād būba. budan xatan buxaiṇ xerbēhēṇ gazar geṣxēd xel xynde bolbo. nar'ailaxa bolxodō xuhan'i uzūrta jirēd, namāgār bōgol xēd, yšibygē ošōd, arban ger atagadta, xor'in ger xotogoidto jirēd asuixan xysyixēṇ xojoṛ od'igodto orzo uha nol'mo bolbo. od'igod jirze xarxadīn' bōgol'i toirōd xexē buxa jabana-xa. oṅgo orulād yzixedīn' malāṇ xusār tailga xēd, šata semege, balta xot'ogōr bar'ilga xēd, xexējē ōbeidexe gebe. xexē buxahā oldohon bulgad geze xexējē nerelebe. arbatai bolxodō bulgad dalaiṇ erjede garād nādād baigā-xa nege dalaiḥā gardag xyby basagaṇ xojoṛtoi. asuixan od'igon ōbsynhēn' oḥō gargād bēṇ xēd bulgadta ogebē. sagāṇ hejē egelsebē. — „dalaiḥā gardag nar'aihūd'i sagāṇ hejē dēre hūlgād nēgēr id'elxeṣ!“ gebe. jirēd nādād tedēnē bulgad xyndelbe. id'ēd uhan'i xybyṇ untaṣaba. t'ixlēr'in' asuixan jirēd sagāṇ hejēgēr or'oigōd abādaba. t'ixlēr'in' dalaiḥā nege nar'ai šastai garād hēširbē: „xebā, gertē!“ t'ixlēr'in' yšibṽṇ herēd orl'ibo. „yheṇ dalai aršaliṣ!“ gebe. yheṇ dalaiṇ uhan dol'jodōd asuixan'i xyseze jirebe. t'ixlēr'in' uhan'i šastaida sagāṇ id'ē xajaba. uhan dol'jodoxojoṇ bol'ibo. šine oldohon xybygē erjehē oldohon exer'id geze nerelebe.

4

esege malāṇ saḥādai odxon xybygē gerlylxejē bajaṇ xangaitai xuda orolsō. bajaṇ xangai adū er'ixedē nara hara xojoṛ'in' abā. esege malāṇ hara nara ybei bad balai taharṣē. oḇr'in' zulaiṇ tolōr, hēn'in' xetiṇ tolōr baiza jadād gaixaza tagnaza jadād šibṣebe: „xaiṣan geze hara narajā texerylze abximāb?“ geze. gazarai xara xynde zara zargaṣa gēṣede el'ṣe el'gēbe. zara zargaṣa „ene esege malāṇ ērjē jōhēṇ xybydte jōhēṇ basagadtā n'ēde nāda gargaza gub'ixajā jirxe gebe“, gēd oṣō-bei-xa.

jadāṇ geze gurbaṭ'xa el'šin' jirxede xyrbe-xa. esege malāṇ xyby basagadtā zarba-xa: „ene zara zargaṣa munxag zutarmāi-ima. jirxedīn' xar'i n'ēde nāda aldaza baibat!“ men'-ṣxe zara zargaṣin' orzo jirxede n'ēde aldaṣxabat. zara zargaṣa malgajā dutag abād texerēd jabaṣaba. esege malāṇ „jāxa xergexime?“ gēd hanā aldaza baina xejīm. t'ixedīn' šandagaṇ jirēd xelbe-xa: „b'i nazar'in' xara boro bolōd, oḇel'in' sagāṇ bolōd zara zargaṣija getēd ṣagnaxab. jū xelnāb?“ esege malāṇ „oṣol“ gebe. oḇel'in' sagāṇ bolōd, nazar'in' boro xara bolōd jabaxadīn' zara zargaṣa aman-sōgō xaraza jabana-xa.

„yxehen zönteglehөн оидо гармар есеge malān gēşe tеngri' x̄ȳn baiza ysi-b̄yhē hurgaza şadxa ybei. bajan xangaida mexelylze-şxe şadamar-me-xedā urdahān' gasaxān xenē: delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga ege gexenēn xenē er'ihiṁin' bajan xangai jāza suglūlximām?“ şandagan есеge malānda xar'aigād dūlhanā xelebe. есеge malān it'xen-bejēr holongo el'gēbe. t̄yn'i h̄ylēr inzaga, t̄yn'i h̄ylēr xerme, egē h̄ylde yje el'gēbe. есеge malān mangidai malşajā abād zērde sōxorō unād bajan xangaida jirbe-xa. bajan xangai gurba xonosor nair gargaza, jehө xonosor zugā gargaza baina-xa. „zai, xudal“ (есеge malān xelbe) „şī basagandā in'ze jū eḡximş?“ — „jū er'ixebş-tā?“ gebe bajan xangai. „delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga xyrtēgiş-tal“ gebe есеge malān. bajan xangai jadād sөxөd xelbe: „şī hara narajā abal adū-şxe-bei bolūzamd'il gansaxa namhā in'ze be er'il“ t'igēd есеge malān nara harajā abād tеngri'jē-şxe nalairgaza, өrө-şxe nalairza baina. bajan xangai basagan mөнө xedāgā saxal'i xataṁ, есеge malān'i одxоn xyb̄ȳn gal'i ezen saḡāдай өbөгөн. tedēnde bolbol jamar-şxe xāhi urda sagāgār xyrgexime. saḡāдай өbөгөн saxal'i xataṁ xoјor am'itaṁ zon'i adū azal xarza gulanta өrxө xarza baixima. ternehē bolzo gal-sō mūxai ime bog şoroι ylehen dutahan id'ē xajaxa-bei-ime, nol'moxo xan'axa xereg ybei-ime gal dēre bolbol. gal-sō xo'ogo şөbөгөр xadxaxa-bei-ime gal'i ezen'i n'ydēn' tehelxe-beiṁ tolō. bөxoldoiṁ gerte jirēd xөn'tөrgөxөdө gal'i ynehe abād xajaxada bөxoldoi arl'ixima.

5

Jөhөн zuragtaṁ.

hoxor melegei gēşe dolōn xyb̄ȳtei, nege basagatai baigā. nege tailga bolxo өdөр melegei xyb̄yhē zarba-xa: „uhan'i goldo oşozo еsinde garād, şilmā xajād, dolōn zarāxai bar'ād, naimat'xin' alam-bejēr asarārait!“ geze. dolōn xyb̄yh̄in' garād şilmā xajam-bejēr helmēr zarāxai xadxaza naimūlain' alaza bortogo-sō xeze asarba-xa. „uxai! namajā alādt'iba-xejim tāl jāgā gēşeb tāl zarāxai-sōtnai men'i hynchen baiximeḡsem. zai, odō b'itnai yxexe bolbo gēşem! yxehen xoinim xara sōxor mor'i unaxat, xara xal'ūn degelim өmөdxөxөt, jөhet'xi өdөр bolbol sagāgār tailga xexet, arba naimat'xi өdөр'in' baran xadta orzo sagān ḡyḡēr tailga xexet!“ есеgejē yxehen xoino ede xyb̄ȳdşn'i arşī tamşī ūza jөhөн өdrө gēze, naimat'xi өdөр aldaza baixadin' n'ydehēn' hoxortozo baina-xa. „jāgā, xergē?“ gēd ongo orūlxadin' garba-xa: „zemēn xoito b'ide garza, tailga xegtil өdrө gēhen'itnai tolō tā yr'i-bei xosorzo galā untarāxat, jөрdei bolbol delxeiṁ dolōn gazar'i ezelze baixat!“ zemedē garza malgan sagān bөdө orbot. orxodīn' xoinöhön' gurban zūn hartūlnūd daxalxa. malgan bө targai bar'iza, turanxai tab'iza aişahā xyndebe. negete taigada orxodīn' gurban zūn hartūlnūd-sō gurban xara bө n'ūdagār jabahan malgan bөjө xybyjīn' alaza arl'işaba. hoxor'i dolōn byt̄y mөngөn xesērē ongo-lozo malgan bөjө dūdaba-xa. malgan bө taigada untaza xebtēd, xamar dērīn' arşīn' duhaxada, şixendin' xesēn' dūn'i zirjenexede herēd n'ydenē şulmaha arl'igaza şibşebe. „jāgā gēşeb?“ geze hanaba. t'ixedin' altan gurgaldai don-

godobo: „gertiṣn'i ṣamajā dūdaza baina!“ xar'aiza bodozo sagān sōxorō bar'iza ger tēṣe ṣidebe. „zai, jāgā gēṣeb?“ gexedin' xybȳn'in' yxeṣēd xebte-ne-xa. „jāxab belei?“ gēd ṣibṣebe. „hoxor'i dolōn sagānda orxo!“ gebe „ērō xarain xadta orxo!“ gebe. „xojor tēṣe būbat“. gurban xonojo gazar jabād xarxadin' hartūlnai emēlde yṣibȳn'in' tolgoi aṣātai baina. hoxor dolōn zȳn tēṣe malgaṇ bēdē urmadaba „jiriṣ!“ geze. suglarād hartūlnai xū barn'in' alād, gurbaxain' ylēgēd amalba: „odō hartūlnūd xor'in ərxeḥē ylȳ bē tereg! ṣuhatai m'axa be id'eg!“ geze. t'igēd ede hartūlnūdṣn'i ēdēne ybei, ṣuhatai m'axa id'ene ybei. zemejē xoito b'ide garād hoxor'i dolōn ma'gaṇ bēdē tailga xȳlēd, alairtā jirbet. yxeḥen xoino alair'i dolōn daidīn ezen bolzo tērbet. naimat'xi basagan'in' manjaltin hamagaṇ bolōd hūgā. yxeḥen xoino erēn' al'āja urdaḫi xadain ezen bolō. ede naiman esegetejē jēḥen bolōd, hoxornoi dyl'ēṣengei buzartāṣan'i zajān bolō. edēnde xon'i sagāgār xyrgexīme.

6

Өнгін тайшатан.

olzoitondo nege zalūxaṇ arbaṇ dolōtoi barlag gēṣe jabā. negete ailhā baraṇ talā ṽsede baihanhā nege xai m'ixa asarxajā jabād, ṣuhaṇ zērde mor'itoi xȳtei zolgōd yxedxeze unā. exen' gertē xyl'ēze jadād ārsajā araṅga dēre garād xarxadin' nege gol'i dēre ṣāzgaihūd ṣūjaza n'ideze baigā. „ene mū barlag'n'i m'ixajā asarza jabād untaṣā“. oṣxodin' barlag ama xamarhān' ṣuha garṣxēd xebtē. bodxōgōd hurxadin' xelbe-xa: „jēḥen sagān xāhī jireṇ sagān ebogēje tyrȳṣe axalagṣa xān ṣargai nojon jaba gebe“. t'igēd ebēdēd zaxalā, bēlēd oṅgolōd zaxalā. bēnȳdte zālgūlxadin' xelebe: „xān ṣargajā bēje udxā abxa bainaṣ. jēḥen xuṣū tēxērxē bainaṣ“. jixe bē bolōd bulūtanda ur'ulā. bulūtanaṇ nege oṇeṣen xybȳn' etelḥen exetejē mū jadū ime baigā. exen' xelebe: „sagān mor'itoi, sagān hor'ibotoi, sagan xubsahatai bē jirxe. terēn'i manaida xyregti geze ur'arail“ xadain xazūda nāṣa baigād, nāṣa baixadin' men'ṣxe barlag jirbe-xa. „manaida orogtil“ gēd ur'iba. tailga bolxodin' ene mū nazār-xaṣn'i egē mū jime bolōd, tȳrgejē egē zȳn zaxadin' baigā. barlagṣn'i bēlxēdē barūn'i xadta orōd ailadxaḥa: „ene tailga ərgeḥīmejē nazārxa gansārā bar'iba“. tailgajā dūdahan bejērē sasal'ā bar'ixada barlag xelebe ede bulūtanda: „tailgatnai xadta orbo!“ gēd. barūn'i xad „ene ybeitei nazārxa jamar jixe jime ərgeḥbl“ gēd, tailgajā xeṣeg gansa nazārxada būlgaba. t'igēd nazārxa bajazād hȳldin' taiṣa bolō. barlag guṣan dolōtoi bolōd ebogēje suglūlād xelebe: „zai, odō ene ḥen'i tēgr'imn'i hamagaṇ namajā abāṣxan“ gebe. ȳr saixa hamānda uhaṇ jixe ṣūjalgān, gazar jixe doholgōn, gal jixe saḫilgān bolobo. am'itan'i jirēd xarxadin' barlag ərxeḥēd boimoldoṣēd baigā.

7

xȳn xedāgā bolbol gurban hynehetei imā. negen'in' xedāgā yxeḥen xoinin' jahā xarza baixa imā. tere hynehen'in' dyr'in' bolbol xȳndl'i-imā. xojordxin' bolbol bahā xȳn-dl'i-imā. enēn'in' bōxoldoi bar'iza id'ixīme. t'igēd

eneş jixe aimxai-ma. xŷn'i bejēhē garād, ybei bolzo arl'işxīma. t'ixedin' bē asarād hynehe xurilxīm. t'ixedin' hynehen'in' hērşē jirxīme. gurbadxin' yxehen xoinin' bōxoldoi ada bolxīma. bōxoldoi adan' xedāgā beşenē jirze dailxīma. bōxoldoi bahā xŷn-dl'ime. zugā nair xeze jabaxīma. bōxoldoiyo xŷ jirēd dailaxadin' bē asarza bēlylxīme. mene haja jamāta dēre nege zajān garā. xor'in gurbad'xi zilde marzān geze basaga'ja tygehī tolēn gēşe alaşxē. tŷn'i hŷlde xojoz zil bolxodin' alair'i zalūhūd dū gargā-bei. t'ixedin' bolbol marzān bōxoldoi bolōd ail dērē jirēd yşibŷhī dailaba geze hanād jamātain ebөгөd „marzān bōxoldoi bolbo“ gēd terēndē bēlzē orbo-xa.

8

ur'ai nege sagta hamagan b'işāxan basagatajā hūgād, m'axa id'ixeje hanaza şŷberleze baigā-xa. „xon'ō alan-gehā oimoho-bei tārxiṁa, jamāgā alan-gehā daxa-bei ylexīme, n'ēgē alan-gehā xerəngə-bei ylexīme, yxerē alaxīma!“ geze xelsebet. eglēn'in' mandan narn'i garxada n'ēgē hāhār, tugālā xyr'ēde orūlhār nazar'i xalūnda yxerē ebөгөndē alūlba. nege xonobo, xojoz xonobo. m'axan'in' an'ir garza, yner tanar garza, ail'i ərxe ŷde-rū orzo am'itan zon'i şūjā tataba. „yzehen xatahanā sāşin' xajiş!“ geldebe. „jāxa xergexe?“ gēd tōdei şibşebe. altan gurgaldai jirēd dū garba: „ŷsē xyrtēldiş!“ gēd „xydi id'ixebs?“ gebe hamagan. „nege şixen bolxo-dāl“ gebe. „arl'i sāşāl“ geze zandaba. „erze erze gansa şixe er'ēş!“ gebe. şāzgai jirēd şalbalzaba. bahā zandulād arl'iba. „jŷndē id'ylxīm?“ gēd hamagan uilaba, dūlba. t'ize baisar'in' arban jēhēn tolgoitoi māngadxai jirēd „m'axanhān!“ gebe. „xydyi id'ixebs?“ gebe hamagan. — „xajilş nāşin'! xydyi xajanaş id'ixeb!“ ŷsain' xajād egbē. men baisar id'ixşebe. xoito ŷsain' xajaba, urda xajajin' xajaba. dotor el'igēn' xajaba. māngadxai id'i id'ihēr baraba. „sāşin' xaja!“ gebe. „baragdāl“ gebe. „īmaixai xajaxa baiza jū ur'ihīmş!“ gēd ərxe dērīn' harabşa dōşo haşād hūşaba. xojoz öder hūba. gurbad'xadā „ebөгөjē xaja!“ gebe. hamagan jadād sēxēd ebөгөjē bar'ulza egebe. māngadxai ebөгөн'i arb'in'jin' bar'iza yzēd turanxan gēd gertē abāşşa targalūlxajā tezēbe. guşan xojoz xonōd xybŷdtē zanaba: „men'i aganād jirser ene ebөгөje alād şorlozo, gal dēre bolgōd, togōn-sō xēd baixat!“ arl'ihan xoinin' ebөгөн xybŷhīm bodō-beide tolgoihūdīn' taha şabşād, bejin' togōn-sō şanaba. şuhain' nar'in gydehendin' şudxaba. tolgoihūdīn' zergelŷlze tab'ād, n'ydenhēn' dōşo xēnzēlēr buxaba. māngadxai jirehen b'ijērē togōndo gyize oşobo. şebөгөрē xadxād abād tol'i dēre xēd jabagan şirēde tab'ād id'ize orobo. „jamar m'axan'in' mūxai-jim!“ gēd „al'i galdā xajā-bēb!“ gēd nezēd b'işāxa xerşēd, galdā xajaba. m'axan'in' ber'i mūxai. „jāhan xybŷd-b'il m'axa şanaza şadaxa ybei!“ gēd hur m'inā abād xybŷhē soşixojō xēnzēl dēgŷr'in' m'inādaba. t'ixlēr'in' xēnzēl tatagdād xybŷhīm tolgoihūd muxar'ād, ende tende ybei bolbo. „uxai! ene ebөгөн xybŷhīm alaza xāna tergelēb?“ gēd gyibe. ebөгөн mēlēhēn dalaida xysegdeze jirxede xybŷhīn' şuhaija mēlēhēndē adxaba. māngadxai „xybŷhē şuha dol'ōzo abxam!“ gēd xel'ē mēlēhēndē xergēşebē. „ebөгө! nāşā jir!“ gebe „xelēm arşall“ gebe.

əbөгөн јирəd tolgoiŋ' taha ʃabʃaba. t'igəd gyiʃē. nazar bolxodo əbөгөн ʃara dalaida xysegdəd xyjylbe. maŋgadxai ʃir'in'jede oʃʃo uta urgī asarza „uha-rū tyl'xexem“ gəd arl'iba. arl'ihaŋ xoinin' nege bajaŋ xŷŋ jabana-xa. „jāgābʃ?“ gebe. „uhan'i zaxada bejē zobōzo xebtenem!“ — „jāxim?“ gebe. „namai sagāŋ xān'i bātar bolgoxoјō noјod xaʃā. b'i bātar bolxo dur ybei! bejē mūxai bolgoxoјō ize bainam!“ . bajaŋ „b'i bātar bolxom!“ gəd xelebe. „bolxo-xedā men'i orondo ende xebtel!“ gebe uјātai əbөгөнʃn'i. bajaŋ tailād ərјō xubsaha xajād, əbөгөн'i xubsaha ɵmɵdəd xyjylbe. „nege xŷn'i јirxede bātar bolxom gērēiʃ!“ gebe. bajaŋ'i sōxor mor'in' unād, torgoŋ xal'ūŋ xubsahain' ɵmɵdəd arl'iʃaba. maŋgadxaiŋ јirxede bajaŋ „b'i sagīŋ xān'i bātar bolxom!“ gebe. maŋgadxai „yxehēŋ xoinō bātar bolōroiʃ!“ gəd uha-rū tyl'xəd arl'iʃaba. nege ail'i xazūda jabaxadin' əbөгөнʃn'i uʃarʃaba. „uxai! jāgā? ʃamai uha-rū orūlhaŋ xenēb!“ gəd maŋgadxai xelebe. əbөгөн xelebe: „uha-rū tyl'xexediʃ uhaŋ lubsaŋ xānda orzo, ene sōxor mor'i torgoŋ xal'ūŋ degel abʃa garʃa јirēb!“ — „b'i bahā orxom!“ gebe maŋgadxai. əbөгejō tatād tugārʃi gazartā јirebe. əbөгөndө xyjyləd uha-rū tyl'ʃylbe. t'igəd yxeʃē. əbөгөн dūlhār bēlhēr gertē јirebe.

9

urzanā zilde bed'i dərbөŋ xŷŋ t'it'ere agnaza garād, baraŋ xөrgөdө xyrəd, gazarā xubāgābd'i. b'i uhan'i xazūda byxөг bar'iza hūgāb. nəgөdөmnai xadaiŋ xormoido narahāŋ doro, gurbad'xmnai xasūraiŋ namāda xalxalaza, dərbөd'xөmnai ɵdxөŋ ul'ahan-sō hūgā. nara orxo bolō. beje beјehē talamnai utarxaigād modon t'it'ere јirəd hūba. sām dundimnai mat'uxamnai zŷŋ xoinohōŋ' mar'aza oröd, xoјorai unagāgād, men'i t'it'ərјē yldebe. b'i būdād burū tēʃin' yrgөʃxēb. namā xal'trad andr'ēŋ dөгŷr n'idəd negen'in' būdūlba. xoјor čas bolöd men'i urtaxanā guʃād t'it'ere ov'osaiŋ yzŷrte hūba. b'i būdād negēŋ' unagāgād, andr'ē tēʃe yldebeb. andr'ē būdād aldaʃxē. b'i t'ixedin' texerheŋ t'it'ər'ydē būdād, bahā aldād, t'it'ərdē yrgөʃxēb. man'i būdaldaxada nege ʃandagan ɵdxөŋ ul'ahan-sō hūhaŋ xēbөгtө uʃarza alūlā. hөŋ'i bolxodo uhan'i zaxada galū todxoјō јirēbd'i. nūr'i dərbөŋ bulanʃalād hūgābd'i. hөŋ'ŋŋ ten bolxodo xor'öd galūŋ јirəd, uhan'i dunda hūʃē. yrgөze oirtūlza jadād, xēbөгnai xubsahā tailād, namar'i xyiten uhan-sō orōbo. orozo galūdā xŷrze jabahār xulahanda torzo unād, būgā norgoʃxē. t'ihөŋ xoinō uhanhā garba. namai or gebe. b'i orzo өgө-bөb. t'ize baisramnai baraŋ xoinohō tuxr'ūd dū garba. toŋgoigöd hūbabd'i. ʃubūhā oirʃolzo јirxedin' būdād, negē rān'idlād, xulahan-sō orūlʃxēbd'i. terēŋ bederēbd'i. tuxr'ūmnai ybei bolʃē. t'ize baisramnai yrgөheŋ galühüd n'idəd јirbe. tebdəd gyigəd, b'i būgā bahā uhan-sō orūlʃxēb. galühüd јirəd, xor'öd sazan-sō manhā hūba. „uhan-sөгohōŋ' garād, nəxertө oʃxo argamn'i ybei. galūdnai yrgөxe. xөŋ'undā būdaxa būhūdā norgoʃxēbd'i. nəxednai tāxa“, gəd hūbabd'i. ɵbdөгө ʃalarsarā xoјor čas hūbabd'i. galühüd xazūdxan'imnai tamarza oimozo jabana. nəxөŋnai manai xazūda јirəd medem-beјer galühā yrgөʃxē. tendehөŋ' gertē ʃandagajā abād xar'ābd'i, rān'idlahaŋ tuxar'ūgā oloŋ beјer.

10

ene nazar dolōd'xi haraiṇ xor'in dərbēd'xide zyxelehē bulūdta ydeṣiṇ
 haiṇ xabada oroṣo tailgada uṣarāb. ɵṅgēṇ baraiṇ b'ide ail'i xaxada xadaiṇ
 xormoido men'i xyrxede guṣād emēltei mor'id, xor'ōd araltai xɵṅgyd uṣatai
 baigā. xyr'ēn'i baraiṇ b'ijēr mor'ihī xazūgār zugā todxōtci baigā. tabaiṇ utarxai
 arṣam bolxo gazar-sō maltātai nyxed, zugāja barū ur'āgṣa tabaiṇ zalū xybyd
 bōtei gunaiṇ baitaha xyl'ia xyjēd, dərbēṇ tēṣin' tataza baigā. terēnhēn' xoiṣo
 xuhaiṇ ṣirē ṣirteheṇ namāda yje uṣatai, terēnhēn' xoiṣo nege zorgōṇ alda
 bolxo gazarta tarhahī tonog xebtē. terēn'in' toir'ōd dərbē tabaiṇ ɵbɵged hūgā.
 terēnhēn' barūṇ xoiṣo xojor alda-sō ēl'ig mūl'ig egeṣe gēṣe nege xan'itai hūgā.
 terēnhēn' xoiṣo xor'ōd aiṣaiṇ ɵbɵged tɵxerē bar'iza hūgā. ɵbɵgehī xoino
 guṣād ail'i hamaga ber'ēnyd hūgā. tyn'i xoino baimaga guṣād basagad xybyd
 baigā. namai ur'ād ɵbɵgehei tɵxerēndē hūlgād duxar'ā bar'ā. b'i sārha gargād
 beṣeze orōb. bō bēlēhēṇ b'ijērē xamsigā ṣamā. nege xyn xursa xo'ogo bar'ād
 baitaha gydehēn' xaxalā. bō t'ixlār'in' bōlō. dərbēṇ xara turūgārā tulaṇ orō,
 deṣēṇ sagāṇ ṣyderē xab'iran orō. axaiṇ haixaiṇ golōr belṣeren orō. baitahā
 alād oṣibo. bō tonogto jirēd, modon tagṣa-sō duxar'ā sagā abād, ṣirēgē baraiṇ
 b'ide garād, udxadā xajā. t'ihēṇ b'ijērē jēhēṇ sagāṇ xybyhī ur'ād, bozontoiṇ
 jēhēṇ xybyd bolgōd, tȳrge dēre asarād, gar ber'in' sagā bar'ulād, zȳṇ gartin'
 burgāha bar'ulād, tȳrge toir'ōd gyixe gebe. xybyd gyibe, bō xoinohōn'. xū
 barandā bejē soṣolsōd taragā id'ize baigād, gyibed. t'ihēṇ b'ijērē nege ɵbɵgēṇ
 geb gemte oṅgo orulād, tȳrge toir'ōd, ulāṇ gartā susal'i bar'za ṣubtarza ba gād
 gyigē. t'ihēṇ b'ijērē bō xybyhē daxulād, baraiṇ xoiṣō oṣōd, ur'ildulxajā bailgā.
 zugāja urda b'ide xojor xyn modo bar'ād baigā. bējē garārā zaṇxalār'in', xyby-
 hȳd gyigē. gyize jirēd, zugāja urda b'ide bar'ilaza baihaiṇ modon dēgȳr xar'aiza
 garād, t'ihēṇ b'ijērē dolōṇ mor'i unād, barūṇ xoinohōn' xadaiṇ xormojōr ur'ildād,
 boro mor'itoiṇ' garā. terēn'i ezendin' bō arṣi bar'ād ɵgē. baitahā tujalza dūdād
 zugāda ṣanabad. jēhēṇ sagāṇ xybyd tailgajā zȳṇ xoino nāda xebed. ene tailgan'i
 uṣar zor'ihon dū baiximi geze hurxadim, ybei-ime geze xelēd. udāṇ-ṣxe-bejēr
 jēhēṇ xybydte zaluhūd byxel'ērē n'ilbe. negen'in' nādanhā garād, tȳrgehē tarag
 asarād, nādāṣan'i xynde'ebe. nēgēdīn' arṣi asarād xyndelbe. t'ihēṇ b'ijērē
 nādanhā baraiṇ tē bar'ildā tɵxērbē. t'ize baisran' togōnhōn' m'axā gargād
 halgābad. jahanā ṣanahanhān' hȳlde halgāhan'in' ṣuldahan bolō. tȳrynṣin'
 dalanḡa bolō, ṣirēgē xoino dərbēṇ xuhār muxar ṣirē beldē. terēn dēre jaha
 gyzējin' galdā. dalanḡajā xor'ia dərbēṇ ɵrxēdē xubagād, modon mēnēhēd-sō
 xēd, tȳrge dēre abāṣā. bō xojor ail'i ɵbɵgehī abād ṣirēgē urda darxā durdā.
 t'ihēṇ b'ijērē am'itaiṇ xū barandā dalanhā abād, ṣirēgē urda toir'izo baigād,
 xulilād. bō sagāgār xū barn'in' tȳrge dalanjin' ar'ulā. t'ihēṇ b'ijērē sasal'ā
 bar'ixajā tȳrgejē bahā toir'ōd, udxā ɵbɵgē durdād, galdā ṣuldahā xajād, tȳrge
 dēre būgād, dalanḡā id'ize orōd, xyn berē aṣahā ɵrjē tȳrgede ur'ād xynde lē
 dərbē tabaiṇ xyn bōtējē ṣirēgē xazūda bōgē xajadaha id'ēd, t'igēd tarād.

11

ene xabar xabar'i tar'an'i dūdahan xoino zuhalanda n̄xe bolozo, n'ēhē suglūlza, xyr'ēdē xāza, mor'i xarā xelezē texērēd, jabaxa bolbo. eglēḡyr xojor x̄ȳn mor'ihō unād, n'ēhē gargād tūgād, men'jeltin golōr orbo. ətēlhēd ezīn̄ȳd j̄ymejē tergende tēgēd bōzolōd, xoinohōmnai garbad. jamātīn goldo xyrxedimnai bahā dərbēn ger n'īlē. n'ē tūgāšan arbād x̄ȳn bolbobd'i. xū barandā emēl mor'itoṇ ȳder id'ēn'i urdūr xēxē nūr'i xoino jirze id'ēlbebd'i. t'ize baisarnai xalūn būba. xalūn'i būxada n'ēh̄ydnai h̄ylē ȳrgēd, xaiš xaišā gyibed. id'ēlxejē xajād, mor'ihō unād, adahā jadān geze suglūlād, xēxē nūr'i ail-sō orūlbab'di. t'ize baisarnai tere ail'i x̄ȳn̄ȳd jirēd xelebe: „med'i taršāg alxajā xargajā xazū b'ijēr xoro xajābd'il“ gebe-xa. „n'ēhē xor id'ylbet!“ gebe. n'ēh̄ydnai xalūrxād xargajā xazū tēše garād, gyixejē hanana. jadād tuxan-sōn' ail garsar yldēbebd'i. ail garād, hula tab'ihamnai šir'in'je tēše gyibed. šir'in'jede xyrēd, nar'ai tugadnai esēd, jorō bolō. mor'ihō bailgād, tugahā amrūlād jabaxadimnai, n'ēh̄ydnai xū baran iše t'īše ybei bolšē. n'ēhē xū aldād, sāšā jabābd'i. arīn bartāda xyr'ēd, n'ēhē bederxedimnai nezēhēr xošōhōr oldobo. ydešn'i hain xabada jixe talbar'āda xyrze, tugahā dašin' amrūlābd'i. n'ēhē yldēd ende xyrheṇ xoinomnai n'ēh̄ydnai ȳdē zuhalangā olxīm baigā. nara orxīn urdūr zuhalandā xyrze, tēber'i tailaza, gerē ȳrxē n'ēze, jūxamā gertē orūlābd'i. gernai naima xantai. z̄ȳn urdaṅi z̄ȳn tēdxī xojor xanadimnai sagān id'ēn'i tērsēḡȳd šiparatarūd jūmūd baigāšima. z̄ȳn xoitoṅi xanadimnai xēšēgē tatātai baigāšima. urdxī xanada ur'āgā garma yden, terēnhēn' baran tēše xoit'xi xanada xyrser xojor dabxar barānhūd baixīm. terēn-dēre zyhe ber'īn xenzel umtalgaīn jūmūd baixīm. dumdin' narahān tyl'ētei gulanta, šir'in'jehē mešer asarza gertē tyl'ēn'i orondo tyl'ibebd'i. zuhalan'jimnai xoino gurba dərbēn gazar bolxo tugahī xyr'ē, terēn-sōgō nazarai dūsar tugadnai bešedeg-me. n'ēh̄ydnai zuhalandā orhōr aršān tēše būšē. uha ūgād xuzarā id'ixejē jabašē. hāxa saja bolxodo n'ēh̄ȳd ȳdē jirdeg-me, ȳr saixa xabada, nar orxīn urdūr. bešexede xoito xušūn'i goldo ur'āgša sōrxotoīn xadain xormoido xyrser. nazar'in' bolbol šir'in'jehē šono garād, tēngertē ul'iza n'ē dardag-ma. ene nazar man'i ail'i gurban n'ē darā. t'ixedin' arbād zuhalan bolōd xelseze, zūgād x̄ȳn agnūšan suglarza zogōn xēbd'i. ȳr saixa xabada xoito xušūnhā gušan taban mor'i unāša šonohī yldēšije gargābd'i. ȳdē dalād x̄ȳn bolōd, šir'in'jin urda zaxār toir'īšlōd hūgābd'i. yldēšin' xašxarād šūjād gyilgexede, šonohūd man-tēše xar'aibad. urdahān emelšēlēd, šoroīn yner šonohūdta medylbe. tede xazū tēše xal'tarād xar'aiba. t'ihēn b'ijērē gotol tēše būbad. t'ixedin' mer'in' otlōbd'i. men'i urdahā šono jirē-bei xor'ōd sazan. xū barandā būdaxadimnai šonohūd gedešēd texerēd, yldēšenhē urdā xar'aibad. tedemnai bū tonog-bei šonohō xū aldašxē. arban tabād šonohō dolōn'in' am'ida garbad. tede šonohō gertē abāšša šyr'i xajaza xubābabd'i.

ene nazar ejyl'i arbadxi ederte xurxad dēre jirze, sagān ebөгөndө baigāb. eglēnhө abād xojor xytei bōzolōd jirze, ailda orzo, nege xыneide bугab'i. gerte orzo sagā bar'ād, ezehyḍēr'in' sagān ebөгөndө dēre xyrbebd'i. arbād lamanūd nomō un'şaza hūgā, sagān berzēntēr otog todxөгōd hyderleze. xaraḡehāmnaī xān jānhā suglarhaḡ gurbān zūgād emēl mor'iton zalūhūd baigā. xybyhyḍin' xara sabajataḡ, xara xөxө sagān urmāşıtaḡ, xara өmөdөtөḡ; basagahūdīn' sagān xөxө xubsahataḡ, xara ulān plādtān. lamnuhī un'şaxada ebөгөd jirze azad abza baigā. ezinhḡd otojo zыn tē sai lamanūdta şanaza xyn-delze baigā. un'şaza dūdahaḡ xoinīn' am'itaḡ toirzo suglarza hūgād, bar'ildā xөxө gebe xurxahī nege өrgөḡ өmtei balsagar gartai xыn, negedīn namtarxaḡ xara şaraitai xыn xojor orolsobod. negedinşīn' orohon b'ijērө negөdөjө aşādād abaxa hanātai xөлө tataba. t'ixedīn' negөdin' gederşө suxar'za, xөлө xazū tēşīn' hulargaza baiba. t'ixedīn' namtarxaḡin' tab'iza şinөгө amrūlxajā toir'ōd, gazarā nogө şырөd jababa. xojortxi orosotō xurxainşīn' krыgdөd, xөлө orūlba. negedin' ur'ägşā gyderze, huga dөгүr'in' bar'iza aşādaba. t'ixedīn' negөdin' xөлө xazū tēşīn' xal'tarza unaba. unaxalār'in' negedөşīn' өr'insө jirze hugadād gyigөd abāşaba. darhaḡ xyjīn' lamanhī urda abāşşa, arşı ūlgaba. xoito beşe bar'ildāsühīn' barilda bar'ildahār, utarxai өdөр bolobo. t'ihөn b'ijērө lamanhūd daşād nomō un'şaza, uha taşiza orbo.

bur'ād zon'i xelxēr gaḡ jūma bolxo uhaḡ xadhā ima. tedēn'i xelexēr uhaḡ xad delxein uha dalai xura borō saha şıbrā beldedeg-me. tedēn'i zajāgar gazarta xura ordog, saha ordog, mөlөhөḡ dalai xөrdөг-me. xānhā gaḡ bolono, tende uhatai gazarhā uha tataza abād, yleḡ bolgōd, xura crūlād, nogө tar'a urgūldag-ma. gaḡ bolxod bөnhī asarād, uhaḡ xadta uhain' taşixīma. uhaḡ xahī axalagşīn' gerel nojон tujā xatatajā xū baixa şıbrā medөşe xыn baigād, am'itan'i uha erylde xura orūlāşīma. gerel nojон tөngөrhө bұxadā baxār noxoi xeze, dalain өjөrtө hөmө bar'iza būgā. mөnө bolbol ene uha taşixada bөtejө zөrgөşөd lama asardag-ma. negete al'a gedeg ailda nege өdөр bө uha taşā, laman' bahā, maḡgad bө burxaḡ turda nomō un'şā. xoito eglēn'in' xurain orxodo ede gurbān bal'aldā: „namhā bolzo xur orbo!“ geze, „men'i burxaḡ hain!“ geze jixe n'өdөḡ nādan bolō-xa. mөnө ene xurxahī sagān ebөгөndө dēre gaḡ bolō geze lamanhūd uha taşād, xara bөnhḡd bahā margāş negөdrө uha taşixamnai gelsebe. zalūhūd bөnhī lamanhī nāda n'өde xarza, jixe ebөгөhī ezinhī ūrlūlba. „burxan'i uşar jāxadā n'өde nāda xarāb-tā?“ gөd jixe şujān bolō. uha taşihan hылde mor'ihī ur'ildān bolbo. gyixede gurbān zorō, gurbān xatarşa, gurbān xar'aişa gyibed. sagān ebөгөndө dūdaldahaḡ xoino ydeşelөḡ bolxodo aişad xū barān ailda orzo xonoxo bolbo. hөn'in' gazā gal tyl'өd, nādan bolbo. zūgād xыn gar garhān' bar'ılsād galā toir'ōd jababad. nādanai zugā dūlād, xazū in' arbaḡ tabād xыn „maḡgad zaḡ orūlxamnai“ geze karkav'ag tānsa nādaza dūlaldaza jababad. mөnө manai alair'i bur'adta zalūhī nādan ber'i vāl's karkav'ag ene terime tansavaidalza dūldagma. zalūhūd bolbol mөnө zyhe ber'in tānsahī berxe mededeg bolō. tansavaidalxada dūlan-bejēr şadaxa

ybei. dūlaxada jabadal'īn ujaṅgār dūgā ajalga zošōzo todxōzo duldag zantai bolō. terēnhē bolozo alair'ī dūhī mat'iv'īn' jixe berxe ajalgatai olon bolō. karkav'āsīn' nege ondō, pōl'koin'šīn' ondō, beše zyhe ber'imed ēdejē ajalgār. hēn'īn teṇ bolxodo men'šxe xura orzo, šabar bolgozo, nāda zugā tarāba. zalūhūd „ede lamnarhāmnaī bolō!“ gēd n'ēden nādan bolōd tarbad. med'ī mor'ō xelēd, ger tēšē būgābd'ī.

13

sahan'ī xailahan xoino alair'ī bur'āhūd yr'ē xatāgād, xēre garza torxōr xajadagīma. tar'āgā xajahan xoino modon anzahār nege mor'ī xelēd, gazarā xaxalād, xojor mor'ī xoino xoinohōn' bornoido xelēd, gazarā utāšalād xēde-lēšēlēd bornoidog-ma. terēnē hylēr ulān tar'ā xajadag-ma. t'īgēd ov'ōsō xajadag-ma. zabahar'in' jābalxa hūlgadag-īme. xabarai tar'ā dūdād, goldō n̄yxīme. goldō n̄yheṇ xoino zuhalanhan' hērdē būza, pārā xaxalza zaxalxīma. j̄yn'ī arbad'xi xabār pārda nogōn uta urgād, xaxalxada jixe tyi bolxīm. pārā dūdād, dērbē taba xonsor tar'ā-sō urgahan bog nogō t̄ydeg-me. terēnei hylēr pārā taba zorgō xonsor bornoidog-mo. t'īgēd ēbēhēn orsor xor'ōd xonog-sō zalūhūd ēbēgēd nāda zugā xeze, arsi tamši ūza jabaxīma. ur'id bolbol dērbēn xon'ōr, nege dāgār uhan gazar'ī ezende, nege zar'im'in' xelxēr ētejē ēbēgēdte, tailga xehīme. bur'āhī it'xelēr delxein uhan gazar'ī medēše ezed b'ī-me. man'ī zuhalanda sorxotoin xadain ezen, aršan'ī ezen, xara nūr'ī, sagān nūr'ī ezed baixīma. j̄um gexedē yxehēn bēnhī ongon beši gexede man'ī ēbēgēd medexe-bei-ime. arbād xonōd barūn'ī jehēn sagān xadta, jereṇ ēbēgēdte jixe tailga xexīme — xān šargai n̄jondo xusār, buxa nojondo adahār, šara texede šara al'ī bolbol šaršag ēberteī texēr. tailgan' būgād, zalūhūd t̄yrge xexīme. j̄un'ī tuxaida t̄yrge xexīm gexede, man'ī alair'ī ēbēgēd medexe-bei-ime. əngin bur'ad xelxede zugālxīm: t̄yrgejē tēxērēn gēd — bajan xangai — daida delxein ezen — xyb̄yṇ ene tēxērējē ezeldeg-me. terēnde zalūhī xyše orxin tuxaida ene tēxērē xedeg-me. jixe tailga dūdād xon'ihō xyr'ē baxana xabšalgada tailgār orxīm. zēxei šanād, toho xailulād, pastūgta jirēd, xāna baxana baina, xāna xabšalga baina, terēn ber'in' zēxejē tohojō gōzūlād šudxadag-ma, tedēn'ī ezed xon'ihī haisar xarag gēd. dūdahan b'ijērē edešn'ī pastūgā zēxejērē tohōrō xyndelēd, tohōr'in' terēnei tologoin' šudxadag-ma. pastūjin' tolgojōrō n'ūrārā xū tohon bol'šēd, ezīnydhē tergelze jadadag-ma. jixe ēdereī baragdahan xoino ēbēhendē ordog-mo. arbād hula mor'ton x̄yh̄yd xēre garād, xadasajā xubādag-ma. xubāxada ere d̄yšērē xubaxīm. t'ihēn b'ijērē yleheṇ dutahanā zyhe ber'īn maṅgahūdta, ēbēhēr xadasār dutaza jadaza jābašanda utarxajār'in' al'ī bolbol xon'ī mēṅgēr ēgdeg-me. il'jin d'ēnhē abād, m'axan bolsor bur'āhūd ēbēhendē sēlē-bei baixīma. ede xor'īn tabād xonog-sō xadasadā arbad sazan bolxo somōtoi, etēgtē bahā arbād sazantai bolxo. m'axanā hylēr pokrōp bolsor tar'ānda jabaxa. ur'id xojor daši xaxalhan pārda ōzomō yre xajād bornoidog-mo. tyr̄n ēbēhēnē zabaharta pārā dašin' ēslēd xaxaldag-ma. ōzomō dūdahan b'ijērē ov'ōsō šabšadag-ma. nege gazarhān' zorōd buxal abdag-ma. arban gurbād bōdolgo bolxo. ov'ōsō hylēr ulān tar'āgā šabšaxa. bahā tēdyi šabšaxadā kr'ygēr šabšaxa.

t'ihən b'ijērē xara tar'agā pokrōp bolsor xadaxa. ɔdər-sō xadaxadā dunda x̄ȳn naima buxal xadaxa. tar'ā dūdahan b'jērē dərbə taba mor'i xelōd, aral tergēr buxalā zōgēd, ob'iasōgō somoxim. t'igēd bur'āhī xedēmər d̄yrē.

14. Xor'im.

xyb̄ynei arban dolōtoi naimatai bolxodin' exe esegen' nagasadin' orzo, tedēnhēn' xyite syite oldog baigā. ur'id ailaišin' xojor gurban ɔbөгөн orzo, mende amar hurza, šine hon'i medeze, xyb̄yn'i esegen' x̄yr zalgaza xeldeg baigā. behē andaldaxa hanātai, urag el'igen šadar nexer bolxo geze zəb bolbol'in' arši gargulād, gurba xonsor zugā xedeg baigā. dərbəd'xi ɔdertē bē asarza, ɔdər zalgulza, xudain ɔdər gargaza xar'uldag baigā. jixe ulān бага ulān xojor harhā bešende jamaršxe harda zošixo baigā. t'igēd xudan' jirze, xuda orzo, bahā nege xydyi nair xeze xar'ixa. t'ixedē adūgā tō enzejē xebēr xelsexe baigā. guša xonōd harain šinešegēr xyrgen'in' xojor gurban daxultai adūgā tūza jirxe. adū bolbol dərbə taba mor'ia arbād n'ēm bajan bolbol, nege mor'ia nege xon'i ybeitein'. jirxelēr'in' ail'i zalühüd ɔdər dunda nāda xedeg baigā. xadam exen' zal'i bar'ad, ail-rū jabād, zalūhi zal'arā yldēd, gertē suglulza nāda xeze baigā. tere nādanda bē jirze, ur'id bābagain ɔngo orūldag. zalühüd'i xū zergelylze hulgād, bābagai-dl'i orširōd, dərbən xelərē mēl'sēd, hūgāšan'i urdūr ajaglād, n'ede aldahan x̄ȳjin' abāšād, gerēi bulanda al'i harab-šinje šoro-i-sō xebt̄yldeg baigā. t'it'ar t'it'ar oboiso arbād xor'od x̄ȳ somodog baigā. nazar'i xalūnda d̄ere d̄ērēn' xebt̄exedē, jixe am'ā tataza jadadag doro xebt̄ēšin' teršelxe heršelxe, d̄ēgyr̄šyd'in' xedēlxē. t'ixlēr'in' bābagain' jirēd, xedēlēšydin' xazaxa, doro xebt̄ēngā xalūn d̄ere xebt̄ēngā xazulxa. t'igēd bābagain' ɔngo orulād, togōn-sō uha busalgād, xalūn togō šydērē xazād xebt̄ēšenei d̄ere xalūn uha xajaxa. xalūn uhan ɔngolxōr'in' xyitēr seserdeg baigā. t'igēd bog asarād, xebt̄ēšen d̄ere adxād, haixan xubsahatai x̄yh̄ydin' byr'ideg bolōš-xā. xyrgen'in' bahā dorin' xebt̄exe. udxa zūr'in' esegēn' abād, nagasahan' abād, xojor tēše jəhən halāda xyrsər tölulād tab'idag baigā. t'ihən b'ijērē xadamīn' basagajā j̄yme bar'ulād x̄əxei-dl'i ɔbeidl̄ylē. bē ɔrē ɔngo orulād, hor'ibōrō ton'šozo baigād, xaišan gēd ysib̄y tezēxim gēd hurgāl d̄yrgexe. t'ihən b'ijērē xaišan gēd araha eldexim gēd, bahā ɔngo orulād hurgadag baigā. taraxa d̄erē jagšā nādan bolxo. zalühüd xū gar garhān' bar'ilsād, jōxor bolxo. bē ɔngo orulād, xojor modon — jabagan gēše hor'b'ijō bar'ad, xū xū barn'i sošōd, gal'i xazūda hūhan ɔbөгөhi gurba dāha tataras gol'in' taha jabuldag baigā. xoito eglēn'in' xyrgen'in' xor'imō bolzor abād, xar'ixa xydyi x̄ȳn ošoxob, xydyi mor'ia xyrxeb gēd, xor'imō bolxo urdūr basagan'i yjeten suglarza, terēnē zuda-rū abāšaza tergelxe. zor'en' tedēn'i olōd, zalū xybyd širxe. basagan xadamā xyb̄ynde xydyi-šxe durtai bolō, zor'en' burū ošoxo. arbād, arban tabād tergen bolōd, xor'm būxa. xor'im būxa gerte baran xoito tēn'jede arbād ail'i ɔbөгөd hūxa. xor'im'i tyr̄še emēl mor'or xar'aigaza jirēd, zolōgō x̄ȳnde xajād, godol'ō bar'ad, gerte xar'aiza orōd, tēn'jede hūhan ɔbөгөje xelərē sāšin' tyl'sēd, al'i bolbol ɔbөгөd d̄erīn' gešxēd, godol'ijō tēn'jede xad-

хаха. т'ihen б'ijērē dōšō būgād, dūlxa. ebeged urdahān' dūlād, aĵagār dŷre
 arši ūlgaxa. tyrŷše bodōd, ambārai ŷdende xar'aixa. hyxe abād, ŷdēn' zada
 sošōd, ambār-sō orxo. tendin' bōšxotoi arši baixa. tendehēn' aršā gōzūlād ūxa.
 t'ixlēr'in' burtāda zalūhūd nāda xexe. terēn'i xor'im'i mor'ōr yndexe baixa.
 mor'in dorо orzo yxē-šxe bolō, zeme ybei. nāda yndehēn xudan' egē jixe
 tōtoin' baixa. aīšadā sōldo orūlād, xyndelēd, ber'ijē bodxūlxa. xēšegē-sō orūlād,
 nōhēn' harabšalxa, gerēxə, n'ydēn' sārhar bōxo. т'ihen б'ijērē urmās'i ɔmɔd-
 xōgēd, tolgoidin' malgai uglād, gal'i urda asarād zanaxa: „gal'i ezende šaraigā
 ba xarūl, ɔndər ten'jerde oroĵō ba xarūl, delxein da'dada dalaĵā ba xarūll“
 т'ihen б'ijēre galdā xur'aixataĵin' toho adxūlxa. т'igēd ŷxe bar'ūlxa. targan
 xon'in'i hŷl derbēn tēšin' xeršēd, exe bolōšin' xadamīn' asarād, ɔbər'in' zaxa
 tailūlād, xormoiĵin' tudūlād, ber'ijē ŷxe xajūlxa xadamā xormoi-sō. tere ŷxeĵin'
 zalūhūd bal'āza abād id'ixe. т'ihen б'ijērē gerē toir'ixo. ber'ijē tologoi dērin'
 xēšegē tatād, dərbe taban hamagad xətələd, ger'in' urda б'ijēr'in' zygēr
 toir'ūlxa. urdahān' baran б'ijehēn' xybŷn'in' yĵetenērē ĵirxe. gerē xoino zolĵol-
 dōd, xybŷn'in' mērgē mērgēhēr, xadamā basaganda ĵirēd, xēšegē-sō orōd,
 plāhīn' bar'īlsād, hēršē gerei zŷn б'ijēr gerēi ŷdende xyrxe. tendē plāhā
 bal'āldaxa. xojor talhān' yĵeten bodxo. т'igēd ber'in' gerte orxodo urdahān'
 tar'ā šudxaxa. т'ihen б'ijērē ɔr'əl bəlxo. gazā todxōhon tŷrgedē mērgŷlxe.
 т'igēd gurba xonsor aršidād taraxa.

СОДЕРЖАНИЕ

ВОСТОЧНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

	Стр.
Предисловие	3
Говор агинских хори-бурят	7—38
1. Загадки	7
2. Пословицы	11
3. Песни	14
4. Стихи-благопожелания	20
5. Шаманские тексты	21
6. Проза	34
Говор цонголов Селенгинского аймака	39—45
Говор баргузинских эхиритов	46—91
1. Пословицы	46
2. Загадки	52
3. Песни	53
4. Стихотворения	65
5. Шаманские тексты	69
6. Проза	79

ЗАПАДНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

Говор эхиритов окрестности села Хогот	93—109
1. Загадки	93
2. Песни	94
3. Шаманские тексты	105
4. Проза	107
Говор булгатов окрестности Усть-Орды	110—143
1. Песни	110
2. Шаманские тексты	121
3. Героический эпос	127
Говор аларских бурят	144—166
1. Песни	144
2. Проза	152

Ответственный редактор А. Н. Самойлович
Технический редактор Д. Бабкин

*

Сдано в набор 11 января 1936 г. Подписано
к печати 7 октября 1935 г. Формат бумаги
72 × 110 см. 10¹/₂ печ. листов. 13,84 уч.-ав. л.
52 715 тип. зн. в печ. л. Тираж 1200 экз. Лен-
горлит № 22981. АНИ № 324. Заказ № 152

*

Типография Академии Наук СССР.
Ленинград, В. О., 9 линия, 12

Цена 7 руб.

Прием заказов и подписки

ПРОИЗВОДИТСЯ: НА ВСЕ ИЗДАНИЯ АКАДЕМИИ НАУК СССР

1. В Отделе Распространения Издательства Академии Наук СССР. Москва, проезд Художественного театра, 2. Тел. 33-44.
2. В Ленинградском отделении Издательства Академии Наук СССР. Ленинград, 104, пр. Володарского, 53а. Тел. 1-99-18.
3. Доверенными Издательства, снабженными специальными удостоверениями.

Вниманию абонентов: научные работники и учреждений, состоящие абонентами, направляют запросы и заказы в Абонентный сектор Издательства Академии Наук СССР — Москва, проезд Художественного театра, 2.